

שפתון קל

אמנות

חברה • חיסרון • חקירה • חקירה

שנה ל"ב • גליון 330 • א"ר-סיון חש"ח • מאי-יוני 2008 • 35 ש"ח

מחמוד דרויש, שמואל הגולנט, עפרה בנג'ז, ציפי לידר, רות פרדו ירון, אימאן מרסאל, ששון סימך, דוניא מיכאיל, אימאן אלאיבראהים, פרץ-דרור בנאי, סועאד אל צבאח, צבי גבאי, סאמר הישאם סקיק, שירקו ביקה-ס', איתן קלינסקי, שי אריה מזרחי, יאיר אסולין, אנדד אלדן, יואב רוז, דבי סער, רבקה גרנות, סם ש' רקובר, אלטוג בהר, יאיר מזור, יהודית דונגן, רות נצר, דן יחב, רוני סומק, אורית אילן, נוית בראל, שמואל שתל, עדנה שמש, יוסי ברנע, מריו טוביננו, עמוס עברי, עודד פלד, ואלס סטיבנס, עמוס לויתן, כרמית מירון

2301
 טימזקי זאמאמז
 35.00
 8010803300
 ש"ח

עומד לראות אור ב- **ספר "עתון 77"**

"רישומה של השירה הערבית החדשה (וגם זו הקלאסית) בתרבות הישראלית קלוש ביותר. התרגומים משירה זו לעברית מעטים ואין בעולם התרבות שלנו רצון בולט להקשיב למשוררים הערבים של ימינו. 'עתון 77' בעריכת יעקב בסר ניסה מיום ייסודו ועד עצם היום הזה, כלומר במשך למעלה מחצי יובל שנים ליצור מציאות שונה בנדון זה." אלו דבריו של ששון סומך במבוא שהעמיד לאנתולוגיה לחולמים בליל גשם (עורכים: פרופ' ששון סומך, פרופ' שמעון בלס ויעקב בסר המנוח) שראתה אור לפני ארבע שנים, והיא מקיפה מבחר שירים מהשירה הערבית שראו אור מעל דפי העתון החל מיום היווסדו. ועדיין - מלבד הזמן שחלף - לא התחולל שינוי, לא במציאות הספרותית כאן, ואף לא בעמדתו של 'עתון 77'.

בגליון הזה מופיעים תרגומים מערבית לעברית ונשמעים בבהירות קולות ביקורתיים כלפי המציאות הערבית, למשל, אדוניס, למשל, נאג'ם וואלי. כמו כן מתפרסם כאן לראשונה מבחר שירים מספרו האחרון של מחמוד דרויש *כפרחי השקד או רחוק יותר*, וכן מבחר תרגומים בדגש קל על שירה נשית מודרנית: אימאן מרסאל, דוניא מיכאיל וסועד אל צבאח. (יש לציין כי משוררות אלה מופיעות בהרחבה גם באנתולוגיה לחולמים בליל גשם).

זה המקום להזכיר גם את האנתולוגיה שערך פרופ' עמי אלעד בוסקילה, *קולות מן הים האחר, שירת נשים ערביות בת זמננו* (הוצאת קשב לשירה 2007, 146 עמ') - המציעה מבחר של תרגומים לשירה נשית מודרנית של העולם הערבי, החל ביוצרות ותיקות כפדוא טוקאן הפלסטינית, עבור בדור הביניים כסועד אל צבאח, המשוררת הפמיניסטית, וכלה במשוררות צעירות יותר, למשל, המשוררת המצרית הינד אל-קאדי, שמעטה נכתבו השורות היפהפיות "בנוכחות השיר - / היחיד שנוכח בהעדרות - / אני נעשית שלמה. / לב העניין איננו כאן / מלבד ברגעי התרוממות / מעל למבוכי ההזדקקות / לדבר היחיד" ('השירה', תרגמה חנה עמית-כוכבי, שם). במבוא המקיף שהעמיד עמי בוסקילה, ובו הוא סוקר את התפתחות השירה הערבית המודרנית בכלל ואת זו הנשית הערבית בפרט, הוא תולה את האפשרות להתפתחות השירה החופשית המודרנית בשינויים פוליטיים שהתחוללו בעולם הערבי. עוד בגליון ריאיון של אלמוג בהר עם הסופר העיראקי החי בגרמניה נאג'ם וואלי, שנערך בעת ביקורו בישראל, ודברים על הסופר המצרי נגיב מחפוז, שחמישים שנה מלאו להופעת הטריולוגיה הקהירית שלו. (תודה מיוחדת לפרופסור ששון סומך על עזרתו בהפקת הגליון.) בימים שבהם מדובר כה הרבה על פונדמנטליזם איסלאמי ועל האיום הגלום בו, מרענן להתעכב על קולות אחרים, קולות ביקורתיים, ומעל לכל, על קולו הצלול של היחיד.

עוד בגליון: עמוס לויתן במדורו כותב על חיים גורי - "איש רוח ואיש מעשה" - לרגל הופעת שני הכרכים עם השירה והזמן - דפים מאוטוביוגרפיה ספרותית.

כמו כן יראו אור בקרוב:

רותי ירון / חום אפרפר (שירה)

רינה בשן / הצד השמאלי של הירח (שירה)

רבקה גרנות / ידיים של חורף (סיפורת)

ספר "עתון 77"

צומת ספרים
הספרייה

מתכבדים להזמין אתכם להשקת הספרים

טפטפת המרק / בתיה שיין, ביום רביעי 11.06.08
בשעה 19:30

אנטומיה של לב שלם / סמדר שרת, ביום שלישי
29.07.08 בשעה 19:30

האירוע ייערך בצומת ספרים - הספרייה
דיזנגוף סנטר, שער 6 קומה 2 תל-אביב
הכניסה חופשית

מיכאל בסר, עמית ישראלי-גלעד

בשעה: אימאן מרסאל, צילמה: רנדה שעת

לכבוד אגודת סופרים ואמנים - עתון 77,
 ת"ד 51208 ת"א 67137
 אבקש מנוי לשנת 2008

שם ושם משפחה

 כתובת

 טלפון

מצורפת המחאה על-טו 280 ש"ח לשנה כולל משלוח

מדורים

לפי שעה

7	חצי פינה - רוני סומק, מריו טובינו, מאיטלקית: עמוס עברי
15	אמריקה שרה - עודד פלד, ואלאס סטיבנס
	עמוס לויתן - מצד זה - על עם השירה והזמן מאת חיים גורי,
34	על תמונות משפחה מאת מאיה ערד ועוד
	תיאטרון - כרמית מירון על "היה או לא היה" בתיאטרון הקאמרי
42	ועל "אנה קרנינה" בתיאטרון באר שבע
43	המלצות 'עתון 77' (מדור מורחב)

4	מחמוד דרויש, מערבית: שמואל רגולנט ועפרה בנג'ז
14	ציפי לידר
14	רות פרדו ירון
16	אימאן מרסאל, מערבית: ששון סומך
18	דוניא מיכאיל, מערבית: ששון סומך
18	אימאן אלאיבראהים, מערבית: פרץ-דרור בנאי
20	סועאד אל צבאח, מערבית: צבי גבאי
21	סאמר הישאם סקיק, מערבית: פרץ-דרור בנאי
25	שירקו ביקה-ס', מערבית: ששון סומך
26	איתן קלינסקי
27	שי אריה מזרחי
27	יאיר אסולין
28	אנדד אלדן
29	יואב רז (פרסום ראשון)
29	דבי סער

סיפורים

ידיים של חורף (קטעים), רבקה גרנות
 זוהר, מה יהיה? סיפור והערה מאת המחבר, סס ש' רקובר

רשימות, מאמרים

קהיר אתמול, קהיר היום, ששון סומך על הטריטוריה הקהירית
 של נגיב מחפוז
 אדוניס ואוהל הדוד מועמר, צבי גבאי
 פגישה עם סופר עיראקי, אלמוג בהר עם נאג'ים וואלי

ביקורת ספרים

6	יאיר מזור על השכלה ומודרניזם, התחלות והמשכים מאת משה פלאי
7	יהודית רונן על לילות שטרסבורג מאת אסיה ג'באר
8	רות נצר על נפש, מסע מאת דינה קטן
8	דן יהב על אחוזת דג'אני מאת אלון חילו
7	רוני סומק על בוכי ונטורה מת כמו שחי מאת נמרוד וייזל
10	אורית אילן על לילות ערב - מבחר מאלף לילה ולילה
	בתרגום חנה עמית-כוכבי
10	נוית בראל על אוקטובר מאת שבתאי מג'ר
11	שמואל שתל על אלמוגי הזמן מאת יואב ורדי
12	עדנה שמש על אשה בורחת מבשורה מאת דויד גרוסמן
13	יוסי ברנע על נסיך ירושלים, פרשת ההתנקשות ברוזן פולקה
	פזן-ברנדוט מאת עופר רגב

ירחון לספרות ולתרבות

שנה ל"ב • גליון סצז • אייר-סיון חשמי"ח • מאי-יוני 2008 • 35 ש"ח

Iton 77
 Literary Monthly
 First Editor: Jacob Besser
 Editors: Amit Israeli Gilad, Michael Besser
 Editorial Secretary: Gila Shaul
 Editorial Board: Shimon Ballas, Amos Levitan, Assaf Meydani, Yuval Paz, Oded Peled, Dorit Peleg, Shalom Ratzabi, Sasson Somekh, Rony Someck, Arie Sivan, Jacov Shai Shavit, Rafi Weichert

המו"ל: אגודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות
 עמותת מס' 580073575
 בתמיכת משרד החינוך, התרבות והספורט
 עיריית תל-אביב יפו - האגף לאמנויות
 קרן יהושע רבינוביץ לאמנויות
 המערכת והמינהלה: טל': 5618271, ת"ד 51208 ת"א 67137
 המערכת אינה אחראית על תוכן המודעות
 iton77@actcom.co.il

העורך המייסד: יעקב בסר
 עורכים: מיכאל בסר, עמית ישראל-גלעד
 חברי המערכת: שמעון בלס, רפי וייכרט, עמוס לויתן, אסף מידני, ששון סומך, רוני סומק, אריה סיון, יובל פז, דורית פלג, עודד פלד, שלום רצבי, יעקב שי שביט
 רכות מערכת: גילה שאול
 ניקוד: פסח מילין
 מועצת המערכת: יצחק אורבך-אורפז, טלי שורצשטיין
 בסר, משה דור, נתן זך, א.ב. יהושע, ש. גיורא שוהם

www.iton77.com

המערכת אינה עונה בכתב על פניות כותבים ואינה מחזירה כתבי יד אלא אם צורפה חתימה מעטפה מבוללת וממוענת.
 חומר יש לשלוח רק בדואר רגיל, מודפס ברוח כפול על צד אחד של הנייר. אפשר בצירוף דיסקט/תקליטור.

מחמוד דרוויש

محمود درويش

מערבית: שמואל רגולנט ועפרה בנגז

כפרתי השקד או רחוק יותר

כאילו שמחתי

כָּאִלוּ שְׂמַחְתִּי: שְׁבִתִי. לְחַצְתִּי עַל
 פְּעֻמוֹן הַדֵּלֶת פֶּעַם וְעוֹד פֶּעַם, וְהִמְתַּנְתִּי...
 שָׁמָּא אַחֲרָתִי. אִישׁ אֵינּוּ פּוֹתַח אֶת הַדֵּלֶת, אֵין
 רַחֵשׁ בְּמִסְדְּרוֹן.
 נִזְכַּרְתִּי שְׂמִפְתָּחוֹת בֵּיתִי עִמִּי, וְהִתְנַצַּלְתִּי
 בְּפָנַי עֲצָמִי: שְׂכַחְתִּיהָ, אֲנֵא הַפְּנֵס
 נִכְנָסְנוּ... אֲנִי הָאוֹרַח בְּבֵיתִי וְהַמְּאָרַח.
 הַבְּטַתִּי אֶל מַכְלוּל הַרִיק וְלֹא
 רָאִיתִי זָכַר לְעֲצָמִי, אוֹלִי... אוֹלִי לֹא הֵייתִי כָּאֵן.
 לֹא רָאִיתִי הַשְּׂתַקְפוֹת בְּמִרְאוֹת. חֲשַׁבְתִּי: הֵיכַן
 אֲנִי, וְצַעֲקַתִּי לְהַעִיר עֲצָמִי מֵהַזֵּוּיָה
 וְלֹא עָלָה בִּידֵי... נִשְׁכַּרְתִּי כְּאוֹתוֹ קוֹל הַמַּתְגַּלְגֵּל
 עַל הַרְצָפָה. אִמְרָתִי: מִדּוּעַ תּוֹרַתִּי אִם כֶּה?
 הַתְנַצַּלְתִּי בְּפָנַי עֲצָמִי: שְׂכַחְתִּיהָ, צֵא אִם כֵּן!
 וְלֹא עָלָה בִּידֵי. הִלְכְתִּי לְחֹדֶר הַשְּׁנָה
 וְהַחֲלוּם הַתְּפָרֵץ לְעֵבְרִי, חֲבַקְנִי וְשָׂאֵל:
 הָאִם הַשְּׂתַנִּיתִי? אִמְרָתִי הַשְּׂתַנִּיתִי, כִּי טוֹב
 לְמוֹת בְּבֵית מֵאֲשֶׁר תַּחַת גַּלְגְּלֵי מְכוֹנֵית
 בְּדַרְכָּהּ לְכַפֵּר רִיקָה!

אינני מכיר את האיש הזר

אֵינְנִי מַכִּיר אֶת הָאִישׁ הַזֶּה וְלֹא אֶת מַעֲלָלָיו...
 רָאִיתִי לוֹיָהּ וְהִלְכְתִּי אַחֲרֵי הָאֲרוֹן,
 כְּמוֹ הָאֲחֵרִים בְּרֹאשׁ מִרְכָּן לְאוֹת כְּבוֹד.
 לֹא רָאִיתִי סִבָּה לְשֵׂאוֹל: מִי הוּא הָאִישׁ הַזֶּה?
 הֵיכַן חֵי וְכִיצַד מֵת [סְבוֹת הַמּוֹת
 רְבוֹת, בִּינִיָּהוּן כָּאֵב הַחַיִּים].
 שְׂאֵלְתִי עֲצָמִי: הָאִם הוּא רוֹאֵה אוֹתְנוּ
 אוֹ שֶׁהוּא רוֹאֵה אֶבְדוֹן וּמִצַּר עַל הַסּוּף? יָדַעְתִּי
 שְׂלֹא יִפְתַּח אֶת הָאֲרוֹן הַמַּעֲטָר בְּסִגְלוֹת כְּדֵי
 לְהַפְרִד מַעֲלִינוּ, לְהוֹדוֹת לָנוּ וְלִלְחוֹשׁ אֶת הָאֲמֶת
 בְּאֲזֵנוּ [מֵהִי הָאֲמֶת?]. אוֹלִי הוּא, כְּמוֹנוּ, מְקַפֵּל
 אֶת צֵלוֹ בְּשַׁעוֹת אֱלֹהִים. אֵלֹא שֶׁהוּא הֵיךְ הָאֲדָם הַיְחִיד
 אֲשֶׁר לֹא בָכָה הַבֶּקֶר הַזֶּה,
 וְלֹא רָאָה אֶת הַמּוֹת הַמְרַחֵף מַעֲלִינוּ כְּבוֹ-הַצִּידִים
 [כִּי הַחַיִּים הֵם בְּנֵי דוֹדִים שֶׁל הַמֵּתִים, וְהַמֵּתִים
 יִשְׁנִים בְּשִׁקְטָם, בְּשִׁקְטָם, בְּשִׁקְטָם]
 וְלֹא רָאִיתִי סִבָּה לְשֵׂאוֹל: מִי הוּא הָאִישׁ
 הַזֶּה וּמֵה שְׁמוֹ? [שׁוּם בְּרֵק אֵינּוּ זוֹהֵר בְּשִׁמוֹ]
 וְהַהוֹלְכִים אַחֲרָיו עֲשָׂרִים אִישׁ מְלַבְּדֵי [אֲנִי מְלַבְּדֵי]
 וְתִהְיֶה בְּלִבִּי בְּשַׁעַר הַכְּנֵסִיָּה:
 אוֹלִי הוּא סוֹפֵר אוֹ פּוֹעֵל אוֹ פְּלִיט
 אוֹ גִּנְבִי, אוֹ רוֹצֵחַ... אֵין זֶה מְשֻׁנָּה
 וְהֵלֵא הַמֵּתִים שׁוֹיִם הֵם בְּפָנַי הַמּוֹת... אֵינָם מְדַבְּרִים
 וְאוֹלִי גַם אֵינָם חוֹלְמִים...
 לְנֵית הָאִישׁ הַזֶּה יְכַלֶּה לְהִיּוֹת לְנֵיתִי שְׁלִי
 לְיֹלָא צוֹ אֱלוֹהֵי שְׂדָחָה אוֹתָהּ
 בְּגִלְל סְבוֹת רְבוֹת
 בִּינִיָּהוּן: מְשֻׁנָּה גְדוֹל בְּפוֹאָמָה!

שכחה עננה במטה

עכשיו אחריו

שכחה עננה במטה. נפרדה ממני
בחפזה ואמרה: אני אשכח אותך.
אך היא שכחה עננה במטה. כסיתיה במשי
ואמרת לי: אל תעופי ואל תלכי בעקבותיה.
היא תשוב אליך.

[צפרים כחלות, אדמות,

צהבות היו גומעות מים מעננה
שחלפה לאטה בהתבוננה על כתפיה]
כשתשוב אל ביתה, בלי פמליה של צפרים,
היא תבין שהאורה השתנתה
במישור הכתפים, ושהעננים התאדו
אז תזכר במה ששכחה: עננה
במטתי, אז תחזור להשיב לעצמה
את גונוניה המלכותיים בעננה...
שמחתי לאידה וחיכתי.
ושעה שנכנסתי למטתי לנוח
במטפורה, המים הרטיבוני.

כשאת איתי

כשאת איתי אינני אומר: עכשו, כאן
אנחנו יחד. אני אומר: אני, את
והנצח - בשום מקום מרחפים

אור ומים. אנו מפרקים את הסמלים. מעניקים שמות
מקבלים שמות ואיננו משיחים אלא כדי לדעת כמה
אנחנו אנחנו... ושוכחים את הזמנים והעתים

אינני זוכר באיזו ארץ נולדת את,
ומאיזו אדמה קמתי אני לתחיה.
אור ומים ואנחנו על הכוכב כשתי צפרים

כשאת איתי השתיקה מתכסה וצה, הצחות
דומעת מעננים, המים בוכים, ובוכה האור
על עצמו כל אימת שמתאחדים שני הגופים

ואין אהבה באהבה,
והי רק תשוקת הנשמה לעוף למרחקים

עכשיו אחריו... אצל חרוז הולם
וגלות, מיטיבים העצים את עמידתם וצוחקים.
זהו קיץ-הסתיו... כחפשה שלא
בעתה, כמנהרה בזמן וכאתנח
בהמנון

קיץ-הסתיו הוא כהשתרגות הימים סביב גן ירק
שטרם הבשילו פרותיו או סביב ספור
שלא השלים: יש בקרבנו עוד שני שחפים
התגים מן הרחוק אל הרחוק

השמש צוהלת ברחובות, והנשים
היורדות מערשן, צוחקות צוחקות,
טובלות בשמשן הפנימית, עירמות עירמות.
זהו קיץ-הסתיו המגיע מזמן חדש
נוסף.

קיץ-הסתיו מושכני ומושכה: חבו, אתם השנים,
אפשר שסוף אחר, יפה יותר מצפה לכם
לפני תחנת המטרו. אולי ההתחלה נכנסה
לבית הקפה ולא יצאה אחרים. אולי מכתב
אהבה אחד התעכב בבית הדאר.
עכשיו אחריו... אצל חרוז הולם
וגלות... מיטיבים העצים את עמידתם וצוחקים.
אני משתוקק אליך ומשתוקק, בטבלך
בשמשך במרחק. זהו קיץ-הסתיו
כחפשה שלא בעתה. עוד נלמד לדעת
שווהי עונה המגנה על צרכיה ועל אהבה
אגדתית... מאשרת

השמש צוחקת לאולתנו וצוחקת,
לעולם לא אשוב, לעולם לא תשובי!

מתוך הספר כפרחי השקד או רחוק יותר בתרגום
שמואל רגולנט ועפרה בנג'ו, שיראה אור בספרי 'עתון 77'

מה מועד ראשיתה של הספרות העברית החדשה?

משה פלאי: השכלה ומודרניזם; התחלות והמשכים; התקבלות ההשכלה המוקדמת במאה הי"ט ובשלהי התקופה, ספריית הלל בן חיים, הקיבוץ המאוחד 2008, 173 עמ' (תקציר אנגלי 72 עמ')

נערכו רשימות ספרים של מדפיסים וספריות פרטיות, חיקו סגנונות וז'אנרים של ספרות ההשכלה המוקדמת, העמידו עוד זיכרונות סופרים על התקבלות סיפורת ההשכלה וסופרי ההשכלה. בהמשך משרטט פלאי את כיווני השפעתו של רמח"ל בראשית תקופת ההשכלה, את השפעת יצירתו של ויזל והתקבלותה בדורות מאוחרים, את השפעת 'המאסף' ודור המאספים והתקבלותם.

פלאי מבחין בארבעה גלים בעיצוב ובאימוץ היחס כלפי ספרות ההשכלה הגרמנית בהמשך תקופת ההשכלה. הגל הראשון התממש בשנות השלושים של המאה הי"ט עם ראשית עיונם ההיסטוריוגרפי בספרות העברית לדורותיה של ריב"ל ופין והמשך הדיון בפירודיזציה של היהדות בה השתתפו בראשית המאה יהודה לייב בן זאב ושלום הכהן. הגל השני התמקד בביקורת ספרות ההשכלה בעיקר על ידי קובנר ופאפירנא. הגל השלישי התממש בביקורת חריפה של סמולנסקינג נגד מנדלסון והשכלת ברלין. הגל הרביעי היה חריף מכילם והתממש בשלילה מוחלטת של ההשכלה (אהרנפרייז).

פרופסור פלאי איתר מנשר בלתי ידוע לחידוש הוצאת 'המאסף' בשנת תקס"ט ובעקבותיו הוא משרטט את דיוקנה של ספרות ההשכלה בראשית המאה הי"ט. אותו מנשר מטעים את חשיבות חידושה של הלשון העברית (שלום הכהן). עוד איתר פרופסור פלאי מאסף בלתי ידוע על כה (כתב יד כתר תורה המאסף) שנכתב על ידי משכיל בודד בהולנד (מאיר וולפס, תקע"ה). נטייתו למאספים שקדמו לו אינה עמוקה והיא מתבטאת בעיקר בכתיבה בעברית בז'אנרים שונים אך איכות הכתיבה נופלת מזו המופגנת במאספים שקדמו לו. יש באותו מאסף שירים (חלקם שירים מכתמיים בנוסח שירי מוסר), סיפורי מוסר השכל, תפילות ודרשות ופניות לארגונים ציבוריים. הפרק הבא מתמקד בדיוקנה של המליצה בספרות ההשכלה המוקדמת, בה שימש הביטוי 'מליצה' שם כולל ליצירה הספרותית. עם זאת, פלאי מפגין התנגדות להגדרה זו של המליצה. הוא מוכיח כי סטאנוב ראה במליצה ביטוי נעים, אסתטי, אמנותי, שלמה דוקא ואף מנדלסון ראו במליצה ביטוי רטורי, ובדומה להם יצחק אייכל שראה במליצה צחות הדיבור, מכשיר רטורי, יואל ברי"ו ראה במליצה לשון פיגורטיביות, דיבור הנשגב. פרופסור פלאי ממשיך ודן בז'אנר האוטוביוגרפיה בספרות ההשכלה, באוטוביוגרפיה אביעזר (1864) מאת משה לייב ליליינבלום, ומנתח באורח בהיר ומדוקדק את מורכבות דיוקנה. פרק שלם מוקדש לרומן הסאטירי קבודת חמוד לפרץ סמולנסקינג, על מקורותיו, דיוקנו האידיאולוגי וסממניו האסתטיים ובעקבותיו בא דיון מעמיק ברומן הדת והחיים לראובן אשר ברודס המשקף את הדרישות לתקונים בדת עוד משחר ההשכלה. מכאן עובר פרופסור פלאי לדיונים מפורטים ומאירי עיניים בסיפור הקצר בתקופת ההשכלה: הסיפור "מרדכי קיזאוויטץ" למרדכי דוד בראנדשטטר ושלושה סיפורי התבגרות מאת מרדכי זאב פיי ארברג, בדמוי ההשכלה: "בערב", "הקמיע", "הצללים".

הראשון של ההשכלה. היו משכילים ששבו בחדווה למקורותיה התרבותיים של היהדות, בשלבם אותם במימוש השכלה ומתוך תחושה של גאווה כלפי העולם הנוצרי. סטאנוב, לעומת זאת, טען כי אין האמונה מתיישבת עם האמת, שהיא ההשכלה החילונית. אייכל רואה בהשכלה, בין היתר, חתימה לאורשו של היחיד שאינו עולה בקנה אחד עם קיום מצוות. גישתו של שאול ברלין באותה סוגיה היתה קיצונית ונחרצת יותר. פלאי מטעים כי אימוצן של סוגות ספרותיות אירופאיות על ידי ספרות ההשכלה הוא בבחינת מאפיין מובהק של ספרות ההשכלה. עם אותן סוגות ספרותיות נמנות סאטירה, כתיבה אפיסטולרית, ספרות מסעות, ביוגרפיה, אוטוביוגרפיה, אוטופיה, שיחות עם המתים ועוד. פלאי עוד מטעים כי חידוש הלשון העברית כשפת חיל, ספרות ומחשבה, אף היא נמנית עם האספקטים המובהקים של ספרות ההשכלה. בספרו קהלת מוסר מדגיש משה מנדלסון כי כתיבת ספרות בעברית היא אפשרית בלא כל ספק. נפתלי הרץ ויזל קרא לחידוש הלשון העברית באמצעות חינוך יהודי. פלאי עומד על החשיבות של התלכדות קבוצה של סופרים עברים סביב כתב עת משותף, 'המאסף' (1783). במהלך התפתחות הספרות החדשה בראשית ההשכלה התקדמה הביקורת הספרותית ונערכה לקראת מיפוי כולל של ספרות הדורות וחלוקתה לתקופותיה. כאן מתעכב פלאי על תפיסת הספרות של שלום הכהן, ביקורתו של פרידריכספלד את החיקויים, גישתו של יצחק שמואל ריג'יו הטוען כי התורה והפילוסופיה "חוברות אשה אל אחותה", שלמה יהודה ראפפורט הטוען כי סיפורת הדורות משקפת את תולדות האומה, יצחק בר לבינוון (ר. ק"ל) הרואה בהשכלה המשך ליהדות ההיסטורית, משה מנדלסון פרנקפורט הרואה באורח חיובי את השינויים שחלו בלשון העברית במהלך הדורות, ותפיסתו של שמואל יוסף פין את היהדות ההיסטורית כ"השכלה דתית". דומה שהתקבלותה של ספרות ההשכלה היתה איתנה למדי. המשכילים המאוחרים שבו והדפיסו מהדורות חדשות של ספרי קודמיהם. שבו ופרסמו ספרי לשון וספרי לימוד, ספרי אידיאולוגיה, ספרי פרשנות ובלשנות, ספרי מדע וטבע, ביוגרפיות של המשכילים הראשונים,

מוקד דיוניו של הספר הוא ראשיתה של סיפורת ההשכלה העברית בגרמניה, ראשיתו של המודרניזם בספרות העברית, תכונותיו המובילות והגדרתו, והתקבלותה והשפעתה של ההשכלה העברית המוקדמת במהלך המאה הי"ט. הספר פותח בשאלה שנשאלה זה מכבר: מה מועד ראשיתה של הספרות העברית החדשה: האם היא מתאבנת עוד בכתיבתו של משה חיים לוצאטו, באיטליה או מאוחר יותר, בספרות ההשכלה הגרמנית? כיוון שספרות ההשכלה העברית מזוהה עם מודרניזם, יש הכרח להגדיר ולברר את טיבו של המודרניזם. חוקרי השכלה בקלוזנר וסלושץ ראו בחילונית את עיקר דיוקנו של המודרניזם הספרותי. כיוון שכך קלוזנר מזהה בויזל את ראשית המודרניזם לפי שהוא "היה אדם חדש" אשר "נלחם על חיים חדשים, חינוך חדש וסגנון עברי חדש". פישל לחובר, לעומתו, רואה ביצירתו של משה חיים לוצאטו את ניצני הספרות העברית החדשה לפי שנמצא בה את "תורת האדם", חילונית ו"אנושיות חופשית".

מרדכי וכסמן ועוזי שביט תומכים בדעת לחובר בעוד ששפירא רואה בעורכים ובסופרים של 'המאסף' אותם הוא כינה "האנשים החדשים מישראל", את מבשרי הספרות העברית החדשה. בשנות החמישים מציע הלקין את "הופעת ההומניזם בתולדות ישראל ובספרות ישראל" כקריטריון לקביעת ראשית המודרניזם בספרות העברית. קורצווייל, לעומתו, מזהה בחילונית את ראשית המודרניזם בספרות העברית ובמחשבת ישראל. שביט קובע כי האמונה בשכל, באל, ובכוחו של היפה היא זו המזוהה עם המודרניזם בספרות העברית. אך לדעת פלאי, כל האספקטים שזוהו עם המודרניזם בספרות העברית אינם אלה סימפטומים של תהליך שהוביל למודרניזם, ואותו תהליך של שינוי היה הדרגתי ואטי והיה רחוק מלהקיף את העם היהודי כולו ואפילו את כל מרכזי האינטליגנציה האלו. התהליך ההוא היה מורכב וחלחל לאטו לרדכי החברה, התרבות, הדת והספרות. פלאי מטעים כי ראוי להבדיל ולהבחין בין סימפטומים של מודרניזם לבין תמורות מהותיות בהשקפת עולם שהן הלון של מודרניזם. סופרי ההשכלה דגלו בהקניית דעת ובהפגנת סובלנות, שהן כרוכות זו בזו והובילו לפתיחות למתהווה בעולם הרוח, התרבות והספרות האירופי. המעבר מקיום יהודי פסיבי לקיום יהודי אקטיבי, הוא, אם כך, השינוי המובהק של הדור

על גלי זיכרונות טראומטיים ומנסים לנתב את דרכם בין הגלים. הדמויות בעלות הנוכחות הגדולה יותר הן של הנשים אך גם בני זוגן נקראים ומונעים מכוח זיכרונותיהם. כך פרנסואה, ששט על גלי זיכרונותיו מתקופת הכיבוש הנאצי ושנאלץ, כמו משפחות צרפתיות רבות, לגלות מאלזס אל דרום צרפת, וכך גם הנס, חברה הגרמני של אווה. פרנסואה מסכם את המתח בין הדמויות, בין הזהויות, בין אירועי העבר ובין המתחים באופן חד: היום, לאחר כחמישים שנה מתום מלחמת העולם השנייה, "הכל נבנה מחדש, האבנים, הבתים ואפילו הפסלים הושבו על כנם". אך האם זה נכון גם באשר לאנשים? והוא משיב: אלה "צוברים רובד על רובד את שכבות העבר הסותרות ואז שותקים". הזיכרונות, לצד הדמויות, הם גיבורי הסיפור. עם זאת, מעשי האהבה, שתיאוריהם תופסים מקום בולט בסיפור ומעידים על פעימת הלב ועל חיות הגוף, שזורים תכופות בעלילת הספר ומסמלים את ניצחון החיים על הזיכרונות הקשים.

יהודית רונן

היהודיה הברברית, כפי שהיא מגדירה את עצמה (שתיהן נוטשות בעל וצאצא לטובת חיים חליפיים בשטרסבורג, שם הן מנהלות מערכות יחסים חדשות); טומה, המהגרת המבוגרת מן המגרב, המייצגת את בוני תשתית ההגירה המגרבית לצרפת החל מאמצע המאה העשרים, לאחר מלחמת העולם השנייה. ברקע נזכרות נשים מגרביות נוספות: ב-1955, מציין האב דה-מארי, שתיעד את חייו העיר שטרסבורג, חיו "עשרים ושבע בנות-חלוף בשטרסבורג", או במילים אחרות, "עשרים ושבע נשים ערביות או ברבריות שחצו את הים התיכון, נישאו לבני המקום" ומרגישות כפי שתלז'ה מרגישה, "עוברות אורח", ובכל מקרה "בנות חלוף". אז, כמו היום (הספר ראה אור לראשונה ב-1997), התלישות, הניכור, אי-ההשתייכות והבדידות הם אורחי קבע במרחב האנושי המגרבי-האירופי ובספר לילות שטרסבורג יריעת המרחב נמתחה אף יותר ו"אורחים" אלה מלווים גם את הנס ואת פרנסואה, כל אחד מן הסיבות שלו. לילות שטרסבורג הוא סיפור של אנשים השטים

קצר המצע כאן לשקף באופן ממצה את העושר השמור עם ספרו של פרופסור פלאי המוצג כאן. אכן, ספר זה הוא בבחינת מכרה בלתי נדלה של ידע אדיר, בקיאות מופלגת וכוסר ניתוח מפליא בתודתו. כך אפוא, לספר שמורה חשיבות שאין כמוה לחקר ספרות העברית בכלל ולחקר ספרות ההשכלה העברית בפרט. ספר זה מצטרף לשורה ארוכה של ספרים משל פרופסור פלאי המוקדשים לחקר ספרות ההשכלה העברית ומציבו בחוד החנית של חוקרי ספרות ההשכלה העברית זה עשרות בשנים. ❖

יאיר מזור

עוברות האורח

אסיה ג'באר: לילות שטרסבורג, מצרפתית: חגית בת-עדה, הוצאת שוקן 2007, 238 עמ'

העיר שטרסבורג שבצרפת היא הבמה שעליה מוצגת עלילת הסיפור הסבוך ולעתים החמקמק שכתבה אסיה ג'באר. ג'באר, שקולה מושמע מפיה של תלז'ה (שלגיה בעברית), היא לא רק סופרת אלא גם במאית, ומן הסתם, אין זה מקרה, שאווה, חברתה הטובה בסיפור, היא צלמת תיאטרון שהמספרת עצמה מבקרת בו אף היא; שתיהן, לצד חבריהן, קוראים לו תיאטרון סמאלא' - מאהל, משפחה בלשון האלג'יראית העממית. ג'באר-תלז'ה היא אשה אינטליגנטית וסקרנית, ואיור לכך הוא האסוסיאציה שמעורר בה שם התיאטרון לציור המפורסם של הצייר אוראס ורנה, התלוי בוורסאי. אסיה ג'באר היגרה מאלג'יריה לצרפת (בדומה לאנשי ספרות ותרבות רבים מן המגרב, ביניהם הסופר המרוקאי טאהר בן ג'אלון) והיא כתבה עד כה למעלה מעשרה ספרים.

לילות שטרסבורג הוא ספרה הראשון המתורגם לעברית והוא מציג חלון ראווה לעבודתה הספרותית. בספר זה טוטה ג'באר סיפור מפותל ורב רבדים, שבו שלובים חיי יום עם קטעי היסטוריה ופיסות זיכרונות אישיים. אלה נובעים וניזונים משתי חוויות טראומטיות מרכזיות: מלחמת העולם השנייה ומלחמת השחרור האלג'יראית. זו האחרונה התחוללה בין השנים 1954-1962 ובמהלכה נלחמו האלג'יראים לסילוק שלטון הכיבוש הצרפתי, שנמשך כ-130 שנה. (צרפת שלטה גם במרוקו ובתוניסיה אך בחסות משטר פרוטקטוראט ולא בחסות משטר כיבוש ולכן החוויות וההקשרים בין שתי מדינות מגרביות אלה לבין צרפת ובכיוון ההפוך רכים לאין ערוך מאלה "המשייטים" במרחב רווי המתח בין אלג'יריה לצרפת, אשר עדיין מדמם, חרף חלוף כמעט חמישה עשורים.

גיבורי הסיפור נעים במרחב הפיסי-תרבותי-היסטורי-אישי בין המגרב וליתר דיוק בין אלג'יריה ומרוקו לבין צרפת וגרמניה. תיחום זירת הסיפור מוכתב על ידי תלז'ה האלג'יראית; אווה-חנה

חצי

פיה

מריו טובינו

מאיטלקית: עמוס עברי

החלומות

החלומות, החלומות שזרפים לי את רוח הנעורים.

זרמים בדמי, לעולם אינם שבועים -

ומגרשים ממני הם חוזרים שזרפים פנימה,

זועמים ומתוקים, כמו השמש.

חלום החיים אשר עתידים עוד לבוא,

אם שמימיים אם שחורים -

לבטח יגיעו, ובאון רב.

הענבים שואפים מעלה ביין המבשיל בכתית.

מתוך הספר *אס תלתן*, 1962

אם נשים את החלומות של מריו טובינו על ספתו של ד"ר פרויד, הרי שהיין מהשורה האחרונה היה שוצף עוד יותר בשורה השלישית והאון מהשורה הלפני האחרונה היה מיני לחלוטין.

אם נשלח את החלומות לביאליק הרי שהיו הופכים לעוד אשליית כוכבים. על שאלת הרמאות אי אפשר היה לקבל תשובה ברורה משום ששאלת הנעורים או האהבה עדיין לא פתורה.

בכל מקרה טובינו מאניש את החומר המופשט של החלומות ומרשה לקורא לכסות את המילים בשמיכה ולחכות לרגע בו אלה יחליטו להגשים את עצמן.

רונן סומק

נוסעת אלמונית

דינה קטן: **נפש, מסע, הוצאת כרמל**
2008, 56 עמ'

ספר שירים שכולו מוקדש לשירי מסע מאפשר לנו להתבונן באפיונים השונים של שירה זו, ובמשמעויות שיש למסע הפנימי שמתרחש בעת המסע הגיאוגרפי.

'נפש, מסע' הגו ספר שירים שישי לדינה קטן בן-ציון. ספר דק וצנוע של שירי מסע, שנכתבו בעקבות מסעותיה במזרח הרחוק - באובובקיסטן, דרך המשי, וייטנאם וקמבודיה. הקורא חובר למשוררת שמתארת את המראות הנגלים לפניה ומהדהדים בנפשה, כשהיא במסע הלךך ושוב בין חייה האישיים לבין מראות הארצות הקוסמות ללבה, בין העולם הנגלה לבין עולם הפנימי.

רוב שירי הספר הם מראות הטבע כפי שהוא לעצמו, כשתיאור התמונה הוא כצילום, ללא דימויים וסמלים, וללא התערבות רגשות האני ומחשבותיו: "בקתת קרשים בודדת / מוגדרת / בלב הישימון הירוק" (עמ' 26). בשירים כאלה המשוררת עצמה לא נוכחת במראות, היא רק המצלמה דרכה התמונה עוברת אלינו. המשוררת מודעת למטאפורת הצילום, וכשהיא תוהה על התיירים המצלמים ללא הרף, היא מגיעה לתובנה שלמעשה נכונה גם לכתיבת שירה על מראות אלה: "כל המצלמות הללו / שמתעדות ומנצחות / ... איסוף מראות / לאצור את היופי, / להכיל בוכרון / או ניסיון לגעת באינטימיות ויואלית / בסודה של אחרות" (עמ' 23). ובו בומן קיימת הידיעה ש"שום מצלמה לא תלכוד את יפי השעה הזאת" (עמ' 19).

שירים אלה הם ברוח הזן שבו חוויית הטבע כשלעצמה, בתמצית של מראה חד-פעמי מעשירה את הצופה בחוויית המפגש, כאילו הוא עצמו היה שם. שירים אלה לרוב קצרים, מגובשים ומבטאים את מלאות הרגע וההווה. זו המלאות שהנוסע המערבי מבקש לצלול בתוכה ולשכוח את ראשו החושב ללא הרף, ולהרפות מההרף למטאפורות שמעצים כל תמונה באפשרויות נוספות נסתרות שבה, ללא המטאפורות נגלה הדבר עצמו. זה התמוזג בו הצופה-קורא בתמונה מתבונן אבל גם מתמוזג עם התמונה, עם הקיים בכל מקום, בכל רגע, באנשים ובטבע שמעבר לנו: "המרחק, המרחב / והשקט שבנפשי" // פסגות הרים רמים / טובלות בערפל. / לא כל שכן אני" (עמ' 19). "כל זה / חלק ממראה עיני / סוג של שותפות" (עמ' 30), ואף יותר מכך: "פה ושם רועה רכוב על סוס / המרחבים / בק / מכילים אותך" (עמ' 33).

בשירים אחרים המשוררת מנגידה את המציאות שלפניה בנגיעות עדינות בוכר פירורי חיים שהנוסע משאיר כביכול מאחור, אולם הם תמיד איתו. כי לא קל לזנוח את חיינו האישיים, להחליף משבי התובנות ולעופף בקלילות מעל חיי האחרים. על כך המשוררת מעידה על עצמה: "בנפשי אסירת

ורגשותיו מלאים בהם. אולם גם כאן לא המשוררת נוכחת בהם. לא רגשותיה ומחשבותיה, אלא הקיום האנושי בו היא מתבוננת.

את הספר חותמים שני שירים קצרצרים יפים במיוחד, בהם היא שבה אל עצמה ומעידה על עצמה: "נפשי, נוסעת אלמונית / סמויה, ביקום הזמן / התוכף עם אור זריחה מפארת / ממרום פגודה בבגאן" (עמ' 55).

המשוררת מעניקה לנו בספר כולו את חוויית הנפש האלמונית, האנונימית, שמשוחררת ולו לשעה קלה מהאני המערבי, מהמטען הביוגרפי. והאלמוניות המבורכת הזו מאפשרת לחיות את הנוף ואת הזולת ללא נוכחותנו האישית. צניעות שורה בין דפי הספר והיא המאפשרת לכותבת ולנו להיות נוסעים אלמונים ביקום הזמן ולהרחיב את חווייתנו.

השיר החותם את הספר, קצרצר אף הוא: "שקיעה מרהיבה בארץ רחוקה / אוצרת / סיב נמוג מסומק חיי" (עמ' 56). מבעד הזריחה והשקיעה ניבטים חיינו, זריחותיהם ושקיעתם. שני השירים מכילים את ניגודי האדם והטבע: הזריחה מפוארת והנפש אלמונית, השקיעה המרהיבה וסיב החיים נמוג.

רות נצר

ספרה של רות נצר, **הקוסם, השוטה והקיסרית, קלפי הטארוט כמעגל החיים ובתרפיה** ראה אור בהוצאת מודן

מתפתים היינו להאמין שהכל בדיון

אלון חילו: **אחוזת דג'אני, ידיעות**
אחרונות, ספרית חמד 2008, 367 עמ'

ספר מופלא זה מספר את תולדות הארץ ואנשיה, והוא מבוסס על יומניהם של חיים מרגליות קלוורסקי, "הערביסט" של התנועה הציונית בשלהי המאה התשע-עשרה וגואל קרקעות, שני ליהושע חנקין, המתגלגל בספר בדמויותיו הבדיוניות של ויקטור, המלאך והמלאך המשחית, ושל צלאח, ילד ערביאי (בלשון הספר), תמהוני, חלוש, הלוקה במחלה שלא מתבררת כל צרכה, שמא, שיגעון, דיכאון, מוכה חזיונות ודמיונות, המייצג בדמותו את ניצני התנועה הלאומית הפלשתינית שטרם בשלה.

חילו נוקט בטכניקת כתיבה מרתקת בכך שאת שני היומנים, האחד "המחברת השחורה", והשני דפים פזורים כתובים ערבית, הוא מעתיק בזה אחד זה ואף שם ביניהם סימנים; כתביו-זיכרונותיו של קלוורסקי-ויקטור נפתחים תמיד בתאריך עברי ומראה מקום, ואילו מכתביו של צלאח באות מודגשת, ללא תאריך או ציון נוסף.

סיפוריהם פורשים למעשה את הגרטיבים השונים של שני העמים הנאבקים על אותה פיסת קרקע

התובנות איבר בריא / נחלץ משביו ושש להתפרפר. / לא כן מהלכי בנופי הפנים, / פצעי החמצות, ערוך הרטיה המצויה / זכרי יתמות, קרעי נרוד" (עמ' 41-40). והיא פונה אל עצמה ואל הקורא כאחת: "קום עוזב את מכאובי חיך הטובים / את צער היורה הרותחת / וצא אל ארץ רחוקה" (עמ' 29).

האדם המערבי שואף ליצור קרבה עם המקום האחר, להיפתח ממגבלות נפשו אל גאולה של חוויה אחרת: "קרבה פתאומית ניצתת, רמזי / ישועה זמנית באתרים הנדמים רחוקים מכלא עצמנו".

בשירים אחרים עוברות בה תובנות. למראה חזונית קטנה בסלע והיא כותבת: "ותודעתי האנושית רושמת עובדה זאת לפניה: / במרחב הטבע האיתן / אין גדול, או קטן". ותנועת הזמן מתגלה לה כתהליך של שינויים בסלעים ובהרים כהתמרת חומרים: "שיש הוא גיר שעבר התמרה" (עמ' 36). "גם הרי פמיר / שצופנים את סודות הבריאה / התמורה והכליה" (עמ' 29). מתוך אמירות התובנות כאלה אנחנו רואים גם את עצמנו: "התשוקה לכיבושים / לרכש, / הקנאה, הדיכוי / האחוה, בריתות, קמות ומתפוררות" // כל הדברים הרחוקים הללו / בצרור החיים" (עמ' 31). כך גם האמירה על עם האויגורים בצפון סין שהיא אימרת עליהם שהם "מחפשים את עצמם / ממציאים לעצמם עבר מפואר / עצמיות עתיקה" (עמ' 37). דומה שגם עלינו מדובר כאן.

בשירים רבים יש התייחסות למפגש האנושי. שיאו של המפגש האנושי הוא במספר קטן של שירים ששונים מאוד משאר שירי הספר, ובהם מופיע קול אחר לגמרי. אלה שירים ארוכים, שכתובים כפרוזה שירית, בשורות ארוכות, ובהם השיר דובר מפי הדמות המתוארת: פרח נזירים, מדרוך התיירים, פועל שמייצר עלעלי זהב, ועוד. שירים אלה מבטאים את תחושותיו הפנימיות של האדם הדובר, ומעבירים לנו בהנף מכחול עולם ומלואו של הדמות ותנאי חייה. מבטה של המשוררת רווי אנושיות, חמלה וכבוד לאנשים שחיים במעט שבמעט, בגבול העליבות הקיומית, ומצטיירים לה כאנשים שאין בהם קובלנה על כך. שירים אלה הם בקוטב ההפוך לשירים ברוח הזן עליהם דיברנו קודם. כי האדם

למדי, ונשכחו מלב).

באפילוג הקצרצר מחזירנו אלון חילו למציאות בספרו את העובדות על מספר מדמויות הספר (עמ' 361-359), שכן היינו מתפתים להאמין שהכל בדיון ספרותי.

דן יהב

בלי חגורת בטיחות ובלי חגורת צניעות

נמרוד וייל: **בובי ונטורה מת כמו שחי** הוצאת גוונים 2007, 158 עמ'

את **בובי ונטורה מת כמו שחי** קראתי מכריכה לכריכה כמו ילד המבלה שעה בפארק של מכוניות מתנגשות. הילד יודע שמההתנגשויות האלה אף אחד לא יגיע לחדר מיון, אבל המטאפורה של הטמבון ה"מנשק" מכוניות אחרות, עובדת על דושת גנו שעות נוספות.

נמרוד וייל מזמין אותה למושב הקשות של המכוניות האלה. אין חגורת בטיחות ובטח שאין חגורת צניעות. הוא משתמש בכל הקלישאות האפשריות (למשל, סקסופון חלוד) ויוצא מהן גדול. הוא מאלף אותן ומראה איך המחומרים של הטלנובלה הג'אנקית אפשר לרקות עליה, דמויות ואפילו התחלה של קונפליקט.

הגיבורים שלו לא שירתו בסירת מטכ"ל, המילים לא מצוחצחות להן בפה והם לא חולמים לסיים

בהצטיינות את הפקולטה למשפטים באוקספורד. לפעמים העולם שלהם הוא חדר. לפעמים נפתח חלון, אבל גם כשהם במרחב, הטריטוריה שלהם היא של סרט מצויר. וייל הוא אנימטור היודע שסרט כזה הוא הדבר הכי אמיתי שיש ושמתחולל הדמיון יכול להפוך את הבשר ודם לרוקנ'דול. ולכן מי שמחפש ב**בובי ונטורה מת כמו שחי** תחביר, שידע מראש שהוא צפוי לאנרכיה. מי שמחפש מילים בגובה הצווארון הלבן או הכחול שידע שהוא הולך לקבל את קטלוג הצבעים של "טמבור". ואולי, הקריאה בספר היא לא רק כילוי בפארק של מכוניות מתנגשות, היא גם רגע הבלאנס של גיטריסט ההולך להרים למועדון ההופעות את התקרה. וייל, בהופעה, ימהר לקרוע את כל המיתרים.

רוני סומק

מתפתה לחיזוריו הנלהבים של הקולוניסט ויקטור, שלימים מגלה כלפיה אכזריות קשה. דמות מסוכסכת, מושפלת עד עפר ולעתים מוכת שיגעון כבנה, היא מנסה להתאבד בנהר, עומדת בעוז כנגד חורשי רעתה, עד שנכנעת להם בסוף. שני הסרסורים, סאלים וסאלם, מתוארים כנוכלים, הומוסקסואלים ועבדים מלידה, שכמובן הגיץ שולט בהייהם.

האריסים, עובדי האחוזה, מתוארים כנחותים עלובים: "מן המדמנה ומן הובל של הארץ", רדופים אמונות תפלות ורוחות רעים: "כל מנהגיהם נפסדים ונרפים, תאוות הכוח ותאוות הכבוד" (עמ' 317). מכל הדמויות העריביאיות, דווקא השפחה אמינה מצטיירת כאשה היודעת לכלכל את מעשיה ולעודד את גבירתה ואת בנה צלאח. האמנם הם קיימים באמת או שהם פרי הזייתו של ויקטור?

כאמור, גם היהודים יוצאים נפסדים מידי המחבר. גיבור הספר היהודי, חיים מרגליות קלוורסקי-ויקטור הוא לכאורה ציוני מבורך, שמשימתו העיקרית לגאול קרקעות בארץ ישראל; אך תוך כדי כך הוא מגרש את היישובים עליהן בדרכי רמייה וגזל: "...והודעתי להם הגזרה הזאת שנפלה בידי בעלת האחוזה, עפ"ה דג'אני, כי לא יעבדו עוד את אדמתה" (עמ' 251); לשמע פקודת הגירוש, מחבר וילדער בהימעס, בן דמותו התמהונית של נפתלי הרץ אימבר, שיר תלאובות וקינה: "היו שלום לעד, אדמות כרמים סוגות, / בשדותיכם פרחו ימי שושן והוד. / בנותי האהובות, בפי בשורות נוגות: / עינינו הכבויות לא יחזו בן עוד" (עמ' 255).

יעודו העיקרי של ויקטור הוא רכישת "אחוזה דג'אני", וכל דרך כשרה בעיניו ("המלאך המשחית"): כיבוש האם האלמנה, הובלה בכחש של בנה, התעלמות הדדית מרעייתו (התמהונית גם היא) אסתיקה, והתרועעות עם רוזני ושפלי העם.

מה מזוהות דרכי ההיסטוריה, שכן הקולוניסטים-קולוניאליסטים כקלוורסקי, ארתור רופין, יוסף נחמני ודומיהם, חברים גם בתנועות אידיאולוגיות שמטרתן לקרב בין העמים: "ברית שלום", "קדמה ומזרח", "הליגה להתקרבות", "איחוד", ועוד... על משקל "יורים ובוכים" ניתן לכנותם "גוזלים ואוהבים". (מלבד זאת, תנועות אלה היו קיקיוניות

ואינם מצליחים להגיע ל"מולדת אחת לשני עמים". העלילות לעתים מקבילות, לעתים משיקות, אך ככל שמתקדמים כלוח הזמנים, האירועים מצטלבים ומסויסכים ואין מפלט משפיכות דמים.

אלון חילו מפליא להשתמש בשפת עבר שהיתה נקוטה בשלהי המאה התשע-עשרה ובכך נוסך נופך קדומים ואותנטיות בספר (למשל, אדריסא, אובליגציא, אלמניא, בנדורא, ביארא, דובליקאט, הוטעל, טלגרמא, פרוצענט, ציגרעטא ועוד רבים אחרים, עמ' 364-367).

ההתפתחות ההיסטורית של האוכלוסייה וכלכלתה בארץ ישראל בשנים 1896-1896 משתקפת בכל דפיו של הספר, הן בהשתלשלות האירועים והן בדברי הקישור כיד דמיונו הטובה של המחבר. עלייה לארץ דרך נמל יפו, בתי המלון הראשונים, כהוטעל קמיניץ, נדודים בקולוניות-המושבות הראשונות, מגורים בנווה שלום (שכונה עברית שקדמה לתל אביב), שווקים ובתי קפה ביפו, אחוזת האפנדי מוצטפא אבו צלאח, עסקי מסחר, חקלאות, הדריים, החדרת מנועי הקיטור (עמ' 164), גירוש האריסים, פרדסים שיהפכו לנכסי נדל"ן, על ידי כרישי קרקעות ועוד...

על משקל "מעשינו יקרבנו ומעשינו ירחיקנו", המוטו בספר הוא: "מעשינו יקרבים", אך התהליך המתרחש הוא "מעשינו ירחיקום".

הדמויות בספר אין בהן מתום. אלה הערביות ואלה היהודיות, כל אחת מהן וכולן יחדיו, יש בהן תחלואים, פגמים, מזימות וסכסוכים. הגיבור הראשי, דמותו העולה מהמכתבים שהותיר אחריו ועובדו בידי המחבר - צלאח בן מוצטפא אבו צלה, ילד בן שתיים-עשרה מוכה חזיונות תעתועים, המאובחן על ידי הרופא כלוקה במחלת רוח כלשהי, מסוגר מרבית ימיו בדיוטא העליינה של האחוזה, רדוף רוחות (גי'נים), הלום בחלומות ביעותים. עם זאת הוא נער ברוך כשרונות, שאחד מהם הוא הכוח הנבואי, והוא חווה את קניית "אחוזה דג'אני" ברמייה ועמה גם את אחוזות ובתי קברות מוסלמיים שבעיר.

על אדמת המולדת נבנה "מרכז עזראלי" על שלושת מגדלי, עגול, מרובע ומשולש. על בית הקברות עבד אל נאבי נבנה מלון "הילטון" (עמ' 211). על הכפר שיח' מואנים - קריית האוניברסיטה ובמקום "אחוזה ג'מוסין" (המערבית והמזרחית), מיתמרים מגדלי אקירוב ומגדלי "U". במקום הכפר סומייל מזדקר "מגדל המאה". האם מגדלים אלה הם "יד זיכרון" לאחוזה או שלמעשה הם "יד לשכחה", שכן הם בלעו והשתיחו את העבר, עד כי לא נודע כי בא אל קרבם.

הילד צלאח עומד על המזימה הנכלולית ונשבע לנקום בגולן, אך סופו שמתאבד במימיו הסוערים של ואדי מוצרארה (נחל איילון, הדיום).

האב מוצטפא, גם הוא מצטייר שלא בטובתו כאפנדי עתיר משמנים ובגדים משונים, המצוי כל העת בדרכי המסחר וטיב יחסיו עם עפ"ה אשתו ועם בנו צלאח אינו ברור. גם הוא הולך לעולמו, ודמותו ורוחו מלוות את חיי הילד ואת דפי הספר. עפ"ה, הרעיה והאם, בבדידותה הרבה באחוזה,

התשוקה לסיפור

לילות ערב - מבחר מאלף לילה ולילה, כרך א, מערבית: חנה עמית-כוכבי, עם הקדמות של המתרגמת ושל פרופ' יוסף סדן, הוצאת בבל 2008, 453 עמ'

"יש חשק ללכת לאיבוד בתוך אלף לילה ולילה", כותב חורחה לואיס בורחס על הספר שליווה אותו כקורא במשך עשרות שנים ושעליו גם הרבה לכתוב. "הכניסה לספר הזה מסוגלת להשכיח מהאדם את גורלו האנושי העלוב" (בורחס, *שבעה לילות*, מספרדית: אורי פרויס, הקיבוץ המאוחד 2007, עמ' 63. במסה זו, כדאי להזכיר, עוסק בורחס גם ב"מזרח", וב"מערב" כמושגים וכדימויים).

ואכן, אפשר ומפתה ללכת לאיבוד בתוך אלף לילה ולילה. לא רק משום שהספר הוא עולם בפני עצמו, עולם שמורכב "ממספר דמויות ארכיטיפיות וגם מאינדווידואלים", כהגדרתו של בורחס - אלא משום שהקריאה בו מעוררת את אחת התשוקות הקדומות שלנו: התשוקה לסיפור. התשוקה שיספרו לנו סיפור, התשוקה להילכד, להיבלע ולהיעלם בתוך סיפור.

הסיפורים באלף לילה ולילה נפתחים זה מתוך זה כמו פרחים. הם קיימים זה בצד זה כאנלוגיות, כסיפור אחד מהדהד ומוזכר סיפור אחר; הם צפים ועולים מול איזמים במוות, השפלה ואבדן-כל; הסיפורים (וגם השירים, הפזורים בתוכם) הם השוחד המענג, שלא ניתן לסרב לו, שדמויות הקובץ - ולא רק שהרואד - מציעות שוב ושוב לאדוני הארץ: סיפורים כמטבע הקונה חיים, חירות, מעמד, אושר וכבוד. אולם גם אדוני הארץ, בצד הפחותים שבמשרתיים, מציעים את המנחה שלהם. עשירים ועניים, אומללים ומאושרים, בני תמותה וגי'נים - כולם כאחד מפנים אל הקוראת את המארג הזהר והססגוני שלהם. לוכדים את הקורא בטקסט המפתה שהוא הם, לוחשים "היכנסו אלי... הקשיבו לי... קראו אותי... זכרו אותי... ספרו אותי... ספרו את עצמכם דרכי".

לילות ערב, שיצא לאחרונה בהוצאת בבל, שב ומזמין קוראים חדשים, שלא ידעו את קסם הסיפורים, וקוראים ישנים שלעולם אין להם די, למלכות הזו. זהו כרך ראשון מתוך שניים של מבחר מסיפורי "אלף לילה ולילה", המופיע עכשיו בתרגום חדש ומלא חן של חנה עמית-כוכבי. מבחר - וכרך ראשון! עוד כרך עתיד אם כן לצאת לאור... עוד כרך, המצוי עכשיו באזור הדמדומים שבין הקיים לעדיין-לא-קיים, בין ההווה הסמוי מן העין לבין העתיד שבו יתגלה על מדפי הספרים. וכך, עוד לפני שקראנו שורה בספר כבר אנו נתונים בעולם של הספר - עולם, שבו אפילו הערה מול"ית" שולית ביותר כמו "כרך א" היא חוליה ברצף הסיפור.

כותב בורחס, "אני יודע שאף פעם לא אקרא את כולם, אבל אני יודע שהלילות שם, מחכים לי. שהחיים שלי יכולים להיות אומללים. אבל שבעה-עשר הכרכים יהיו שם. תהיה שם הנצחיות הזו של אלף לילה ולילה של המזרח".

אורית אילן

"הולך לאיבוד בשדה דימויים"

שבתאי מג'ר: *אוקטובר*: שירים בתקופת מלחמה וחלום הוצאת גוונים 2007, 79 עמ'

הרבה ספרי שירה חדשים קראתי בזמן האחרון, שבמרכזם הזיכרון והגעגוע. הרבה שירים שמשתדלים לזכור, מייצרים הווה מתוך העבר, מבקשים ללכוד את רוחות הזיכרון מתוך היסוד החומקני שבהן. והנה מונח בפני ספר שירה, שהשירים בו נכתבו בזמן אמת של מלחמה, כשהמשורר חווה אותם וכותב בתוכם. אלו אינם שירים המחלצים מתוך העבר, אלא המתעדים את ההווה. בסוף כל שיר בספרו של שבתאי מג'ר *אוקטובר: שירים בתקופת מלחמה וחלום* חותם המציין את חודש ושנת כתיבתו, ולעתים גם יום כתיבתו, ולעתים גם בציון מאורע חדשתי הקשור למאורעות "האינתיפאדה השנייה" שהתרחש באותו יום. השירים מודפסים מן המאוחר למוקדם. אם נשאל ממונחים קולנועיים, מדובר בספר דוקומנטרי. שמו רומז לרומן המפורסם של טולסטוי, אך ממיר "שלום" ב"חלום", ונדמה שכדי לציין את תחושת המשורר בתקופת הדפסתו של הספר (אין שלום, ישנה, אולי, רק כמיהה לשלום), או כדי לציין שני סוגים של שירים שהספר כולל: שירי מלחמה מן הסוג שנהוג לכנות "פוליטי" (ומה אינו פוליטי?) ושירי חלום מן הסוג שמכנים "פיוטי" שעוסקים בחיי הנפש של המשורר, בחוויותיו ובגילומים השונים של היפה והמכוער בעולם מבעד לעיניו. לאור כל זאת, כותרת הספר "אוקטובר" משקעת אסוציאציות מההיסטוריה הישראלית של מלחמת אוקטובר (שמה הערבי של מלחמת יום הכיפורים) ושל מאורעות אוקטובר בשנת 2000. אסוציאציות על סתיו, ציפורים נודדות ותקופת החגים נזנחות לטובתן. על כריכת הספר יונה. לא לבנה, לא מעופפת. אפורה ושמנה, יונת כיכרות עצלה, יונת פיכחון, היונה שבנמצא. המשורר פונה אל הקורא כבר בפתח הספר, ומארגן את הציפיות בעבור מי שלא ייצר אותן עד כה: "השירים כולם נכתבו במהלך [...] החודשים מאז פרוץ המהומות והאינתיפאדה [...] שירים של מלחמה ושלום ארוגים

כי בעולם של "אלף לילה ולילה" הבחנות בין פנים וחוץ, עיצוב ותוכן אינן רלוונטיות. ההתפתלות וההתפתחות הפנימיות של הסיפורים הופכות את אריג הטקסט לטבעת מאביוס, שהפנים והחוץ שלה זורמים זה לתוך זה לבלי הפרד. באופן זה, גם התרגום הקודם לעברית, תרגומו המופתי של פרופ' יוסף יואל רבלין, קשור לחלוטין למראה של המהדורה היא: "רבים זוכרים באהבה את שלושים הכרכים הקטנים ואדומי הכריכה של תרגום זה, שזכה למהדרות אחדות וניתן היום להשיגו רק בחנויות של ספרים משומשים", כותבת חנה עמית-כוכבי בהקדמתה המלבבת.

מילת המפתח כאן היא "באהבה". אני זוכרת את הכמיהה שלי בכל פעם שנתקלתי בספרים הללו - שתמיד קינאתי במי שהיו ברשותו אבל שמעולם לא קניתי. את הרטט, את הדחף להוציא כרך או שניים מתוך מארז הקרטון ולקרא קצת. לפעמים אפילו לא לקרוא, רק לדפדף. ולפעמים בכלל לא לפתוח, רק להניח ליד ולעין להחליק שוב ושוב על הכריכה האדומה, החלקה, האטומה. מטבע הדברים, סוג הקסם הזה נעלם עם המהדורה החדשה, בכריכה הרכה, ובלבן הזורה של "בבל". ועם זאת - יש בה הקדמות מאירות עיניים על תולדות הקובץ ועל התרגום; סידור נגיש, בהיר וקולח (לשונית וגראפית כאחת) של הסיפורים; וגם זמינותו המתוקה של ספר אהוב, שפתאום ניתן לאחוז בו בכף יד אחת ולשוטט איתו ממקום למקום.

ויש גם כחול עמוק על הכריכה, ותצלום סוגסטיבי של ירח הנסוג לאינסוף ממרכז של אור ולעבר החשכה; ומימין לתצלום, בזהב עמום, השורה "הספריה של בבל" - ככותרת אחד מסיפוריו החידתיים והפתלתלים-כסיפור-שהרואד של בורחס. אכן, פלא חדש. שכן בעולם של אלף לילה ולילה, על המהדרות הרבות והמתחדשות והמבורכות של הקובץ, אין קץ לפלאות ולפלאים, הנפתחים מתוך עצמם, כפרחים וכסיפורים. "בבית מצויים שבעה-עשר כרכי הגרסה של ברטון"

מאיתקה ובחזרה

יואב ורדי: אלמוגי הזמן, שירים, הוצאת כרמל 2008, 88 עמ'

יואב ורדי בילה שנים באוניברסיטאות של ארצות הברית, ושירי הספר הזה (הכוללים אף שלושה שירים באנגלית) משקפים את השהות הזאת, בנוף הגיאוגרפי והלירי המיוחד הנשקף בהם. שני חלקים לספר. הראשון ששמו "אמריקה אמריקה" פותח ב'איתקה שלי' שם "ההרים בוערים רב-גונית של קיץ אינדיאני" וחלק שני "מרוב

געגועים", לאותה איתקה. באופן מסקרן, איתקה (עירו של אודיסס, אליה כמה לשוב ממסעותיו) היא דווקא המקום הור, בו נכתבים השירים הראשונים "ביופי המוחלט". ואכן לשיר הפותח, 'שירי הראשונים' מוטו מתוך 'איתקה' של קונסטנדינוס קוואפיס. איתקה נשקפת דרך תיאורי טבע ייחודיים כמו בשיר (בעמ' 17) Big Red, המתאר ציפור אדומה, קרדינל, ככל הנראה, על עץ האדר, שקיעות ושליכת בגווי אדום, או בעשרים השורות המונות שמות באנגלית, המרצדות בקליידוסקופ של איתקה, ומציירות נוף עירוני אמריקאי עם ציוני דרך. כאן אפשר להבין: "להבין איך אחרי הגשם, / הירוק הירוק הזה / שכאן במאי מוריק' את העולם ממש" (עמ' 49).

אך בסופו של החלק הראשון - בשיר 'בשבילים', הוא מסכם:

"בשבילי לגולה יש צבע ירוק / ורעש של מים רבים", ... "טיול ותו לא".

אחרי השיבה מאיתקה באים הגעגועים אליה. מתוך הבוקר התכול, כתמי הדר, עיני שקד פחמיות, חגי הסלע, אקויפר הדר, הכלנית, חום האהבה והמשפחה - כאן המחבר "בונה את שירי החדש" / לעיר הומיה ונצחית על החוף" (עמ' 73). ❖

שמואל שתל

המדינה ובראשם הצבא להגן ולשמר את ההתנחלויות לאורך ארבעים שנה? השיר 'הפסקת אש' נכתב בסוף אוקטובר 2000. "נפלה עלי' ביום חול / בצהריים / השינה הגדולה. // צלצולי הטלפון המנומנם / לא יכלו לה / גם לא הרי המלחמה / ברדיו הפתוח". שירי הבריחה וההתכנסות מבטאים את הקוטב השני של הספר. כאן המבע ברור הרבה יותר. הדובר אינו ישן, זוהי השינה הגדולה ש"נופלת" עליו. הוא אינו סוגר את הרדיו, אינו מסתגר מן החוץ, אך העייפות מכריעה אותו. מגיד הוא משורר צעיר בן חמישים ושתיים. ספרו זה זכה בפרס שר התרבות לספר ביכורים לשנת 2007. ניכר שמגיד מגלה מחויבות לכתובה שלו, וחש את תפקידו כמשורר. קולו מובחן והוא דובר מתוך כנות גדולה. ואמנם השירים היפים בספר הם השירים שאינם עוסקים במאורעות חדשותיים באופן מובהק, אלא מייצגים מציאות קרובה וקטנה, כגון השירים המשפחתיים. אלה הם השירים שחוסר הוודאות הולם אותם. ראו כמה מרגשת האפשרות לרגעי החסד שמגיד מעניק לאמו בשיר 'אצבע אלוהים': "לו נגעה באמי אצבע אלוהים" / [...] היתה יורדת מן המיטה בתנועה חנינית, / מכרבלת כפות רגליה בנעלי הבית הממתינות, / עושה צעדיה אל דלפק האחיות, מגישה להן פרחים, ומוקה, / גם מאחלת להן משמרת קלה, ויוצאת דרך דלת הזכוכית / היתה מעדיפה לרדת במדרגות, לא במעלית, / ומשלא באה מוגית לקראתה, היתה הולכת אל החשכה". יפים גם השירים שמקפויאים רגע אחד, ובהם מגיד מייטיב להתבונן בעדינות, כמו בשיר הקצר 'חג' שמתאר את ישראל מצפה ומיואשת בערב סוכות תשס"ג: "חג בפתח, היום הולך ומתקדש. / כבר הרכבות עוצרות, על מטענן. / דממה של המתנה מופרעת בקדחתנות קפואה - / טקס עומד להתרחש, / ואין פְּרָכָה בנמצא / ואין מי שיברך". הספר מכיל לא מעט שירי מבט כאלה, שלא הסתלקו מאולמות התודעה של הקוראת זמן רב לאחר קריאתם. אי אפשר שלא להעריך את גילוי הלב והמבע הישיר של מגיד, שאינו עוסק, כמו משוררים רבים אחרים, ביצור נרקסי של "שירי-אני", אלא מתבונן החוצה. התבוננות זו ניכרת כמעט בכל השירים ומעוררת סקרנות לגבי הספר הבא. ❖

נוית בראל

כפחדים קיומיים ובהנאות החיים הקטנות, מתארים שגרה הווה שנמשכת זמן רב מדי". 'הזוויה' היא נקודת התצפית שמתוכה נכתבו השירים ה'פוליטיים' במחזור זה. השגרה הזו איננה "באמת", היא כמעט פנטסטית, קשה להאמין לה, קל לפחד בתוכה. הדובר בשירים הפוליטיים מציג חוסר ידיעה וחוסר יכולת לעצב עמדה חד-משמעית לגבי המתרחש סביבו. עולה כי השירים "הפוליטיים" נכתבו מתוך סימן שאלה גדול. רצון לברוח, מחר, מן המלחמה וסבלותיה, וחוסר יכולת, מאידך, להתמקד ברכיבי החיים הפשוטים של האדם, זה שסביבו מלחמה, אך הוא ממשיך ומקיים את חייו הקטנים. השיר 'ערפלי', כך נמסר בספר, נכתב בערב יום השואה תשס"ב. מגיד מרחיב מטעמו לגבי האירועים באותו היום מפרספקטיבה ישראלית במיוחד: "קרבות קשים בג'נין. 13 חיילים נהרגו בבניין ממולכד". השיר מערב שואה וזיכרון, הווה ואכזריות ופחד בערוביה סמיכה כל כך, שנראה שאכן נכתב מתוך פרספקטיבה מעורפלת: "הם התפללו לשמים / הם קיוו להישאר בחיים, הם קיוו למות / ג'ני פלשתיין / ובכל זאת הם לא / והרי אנחנו לא". הם לא - מה? אנחנו לא - מה? נדמה שהשיר סתום כפי שהמציאות חידתית, עמומה, "הזוויה" בעיניו של מגיד. ימים מספר לפני כן (ולמעשה ממש לפני הטבת בג'נין ו"מבצע חומת מגן"), בפסח תשס"ב, פונה מגיד אל ארצו על פי תבנית מלאת הפאתוס של "הוי ארצי מולדתי": "הו, ארצי, / קָנָאוּ לָךְ בְּחֹרְבֶיךָ, נִשְׁקָו לְךָ גְּבִים וְלִנְקִיקִים / נִשְׁבוּ בְּסֹד עֲנָנֶיךָ, סָפְרוּ בְּגִבּוֹרֹתֶיךָ. / הו, אֶמֶן שֶׁל כָּל הָאֲשִׁלּוּתִים, / נִתַּתְּ לָהֶם לְרֵעוֹת בְּמַרְחָבֵי שְׂדוֹת / שִׁלַּחְתָּ אוֹתָם מִסְּנַגְרִים לְכַבֵּשׂ בְּךָ נְתִיבוֹת / וְלֹא סָפְרָתְ דָּבָר, אֲרִצִּי". אך גם שיר התוכחה החזק הזה מסתיים באקורד של סימן שאלה: "הו, ארצי הועירה / מה אמר לך עוד, ביום חגך". שיר שכותרתו "שיר אהבה לאחי הורים" נכתב "ביום הפיגוע באוטובוס הילדים והמורים ליד כפר דרום" בשנת 2000. בשיר פונה מגיד למתנחלים ומסביר להם את הריחוק שלו מהם בנימה כמעט מתנצלת. שוב ניכרת החלוקה בין "אנחנו" ל"הם", בין "כאן" ל"שם", שוב היא איננה ברורה ושוב היחס אל המציאות רווי ספקות וחוסר ידיעה: "אחי המרוחקים, הרועים בחבלי ארץ אבות נידחים / מעודי לא ידעתי סיפור שליחותכם אל קרקע זקנה בתולה. / הווים נדמיתם, אף חסרי בינה". שירה פוליטית שאיננה חורגת למהלך רדיקלי חיבת, בעיני, להיות שירה של תשובה ולא של פליאה, של הצהרה ולא של שאלה, של מציאות ולא של הויה. נקודת התצפית המבולבלת, המעורבת, הבלתי ודאית של הדובר ממלאת את השיעונים ה"פוליטיים" בהימנעות, בריחוק. שהרי אם המציאות היא כה מורכבת, מסובכת ובלתי ניתנת להתרה, אין מקום לפרספקטיבה רדיקלית שאיננה מתחמקת מן האמת ומן הממשי. עד כמה ממשית הטענה של מגיד, ש"אנחנו" פנינו מן המתנחלים, "הותרנו אתכם לנפשכם, / ולא שמענו עוד", כשלוקחים בחשבון את הבנייה הבלתי פוסקת בשטחים ואת המסירות המתמשכת של מוסדות

קום והתהלך בארץ

דויד גרוסמן: **אשה בורחת מבשורה**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2008 663 עמ'

קום והתהלך בארץ, לך לך בארץ, אומר גרוסמן, ומועיד את הציווי המקראי לדמות אניגמטית - לגבר שמן, חסר כוח, חסר אונים, שבתחילת הספר הוא רדום ממש, כמעט חסר תודעה, חי בדיר הזירים מסריח; שחייבו שבויים בעבר כאוב בשל גורל שנכפה עליו באקראיות בעת מלחמת יום הכיפורים - כמו שרק הגרלה יודעת לעשות - שנשרך אחר אורה אהובת נעוריו, כמעט בעל כורחו; ואברם זה, שעוד לא נוספה הקא לשמו, נאלץ לקום וללכת, בתחילה בחצי הזיה מתרופת השינה שלקח קודם שהוכרח להצטרף למסע, ועליו לעשות כבדת דרך לפני שילך ויתפכת, ילך ויעשה בתוך כך לכלי הקיבול לסיפורה של אורה, סיפור חייו של עופר הבן, הכופה עצמו עליה כמו גם עליו, בתוקף הנסיבות.

'הנסיבות' - ה'זוהרף' - משחקות תפקיד חשוב בחיי המדינה, זה דורות; נסיבות שמתקיים בהן המתח הבלתי נלאה בין מה שניתן לשנותו לבין מה שלא ניתן לשנותו עוד, שכן את הנעשה אין להשיב; אבל השחקן הראשי באמת אצל שניהם, אצל החיים ואצל הפיקציה, הוא העתיד - זה שאי אפשר לברוח מהשלכותיו, זה שאולי נקטת הצעדים הנכונים עשויה לשנות את פניו לאין שיעור, כדי כך, אולי, שלא יהיה צורך לברוח כל כך מפניו. ובעליל, כמו שאי אפשר לברוח מבשורה, ככה אי אפשר לברוח גם מהתובנות הנוגעות לכולנו המבצבצות מבין דפי הספר, אם כי הן מוצנעות במידה הנאותה שלא ינופפו לנגד עיניו של הקורא כמניפסט. הספר רחוק מאוד מלהיות מניפסט, אף שנובל אופליו, שהרי לגרוסמן נקשרו כבר כתרים של 'סופר לאומי', קול בעל סמכות, שלכאורה מצופה ממנו שיפרש, יבאר, יעיר ויאיר על המציאות; אבל גרוסמן מעדיף דווקא להטיע בספרו סממנים של סיפור אישי, המסופר רובו ככולו מנקודת ראותה של אורה, האשה, האהובה, האם. אבל כמו שנסייבות חיינו כופות עלינו את השילוב המתמיד שבין הציבורי לאישי, בין הנורמלי לטרגי, כך גם הספר הזה אינו מצליח לברוח מאמירה כוללת על 'המצב'. החטא הקדמון - אם כי קדמו לו בוודאי 'חטאים' אחרים - הוא מלחמת ששת הימים שבימיה הראשונים פותח הספר. בפתח הספר נמצאות דמויותיו של גרוסמן - אברם ואורה, ואילן, לימים בעלה של אורה - בחרר בידוד בבית חולים, בחשכה הנכפת עליהן בשל ההאפלה, עיוורות למתרחש תרתי משמע, נמצאות בכועה סגורה שהמציאות המתרחשת בחוץ - המלחמה - אינה זולגת ממש אל מעבר לדפנותיה; החולי הגדול של המלחמה הכובשת הזאת, שתוצאותיה מהדהדות במציאות חיינו עד עצם היום הזה ויהדהדו עוד זמן רב גם בעתידנו.

וכשאורה העכשווית, הבוגרת, אמא לשני בנים,

הולך על קירות גרוסמן ביקש לכתוב את פרשנותו לראייה הכוללת או החלקית של המציאות, על כך הכניס את איתמר-גופא לתמונה של ממש; כך גם כאן, הדרך - הרעיונית, האידיאולוגית, הנכונה או המוטעית, הופכת לדרך-הבשר-והדם' הפיזית שאנחנו אולי כבר שכחנו את יופייה התם, וגיבורי הספר שבכאן מהלכים עליה לאורכה ומגלים אותו מחדש, אבל גם את העובדה שכל צעד ושעל בחבלי הארץ הזאת מגומרים באנדרטאות של חיילים שנהרגו עליה, והן-הן שמהוות תזכורת לכך שאי אפשר לברוח משום דבר, בוודאי לא מהשבריות של קיומנו כאן. אברם, למשל, חוזר מהשבי ונוסע ברחובות תל אביב ומרגיש שהכל הצגה אחת גדולה. "לא יודע, יש לי הרגשה... שהאמריקאי או הצרפתי לא צריכים להאמין כל כך כל הזמן כדי שאמריקה תהיה. או צרפת. או אנגליה."

אחד הקטעים היפים בספר - ויש כל כך הרבה כאלה - הוא הגילוי שמגלה עופר הקטן את עובדת היותו טיפה בים לעומת מיליוני הערבים הסוגרים מכל עבר. הילד עושה חשבונאות פשוטה והאחד-ועוד - אחד שלו מביא אותו בסופו של דבר אל התוצאה הפטאליסטית, החרדה, של "מה יהיה?"; זו הסיבה שבגללה אורה הולכת בשביל ישראל ומספרת לאברם את סיפור חייו של עופר. כמו מטבעות בקופסת חיסכון היא טומנת את הסיפורים בראשו, שיהיה לאחר כך, כי אחר כך אולי לא יהיה דבר בלתם.

רקמת החיים העדינה של אורחי ישראל המוסלמים והיהודים מוצאת בספר ביטוי בדמותו של סמי, נהג המונית הערבי מאבו גוש. כפרפראזה על ההליכה של אברם ואורה ועוד דמויות בשביל ישראל, גם הוא תר את הארץ, בדרכו שלו, נוסע בדרכי הארץ במוניתו המצועצעת, מוכן ומוזמן להסיע את אורה למחוזות תפצה בכל שעות היום והלילה. הרקמה העדינה הזאת מופרת כשאורה, שעד כה ניהלה עם סמי מערכת יחסים 'נורמלית', אומדת את ממדי הבעל-ביתיות שלה, בוחנת את שליטתה עליו בטון דיבור מצווה ואדנותי, ובכך היא פורמת את התפר החלש בלאו הכי, שבדו-הקיום שביניהם, שלעתיים נראה כמראית עין ותו לא, עד שפוקע ביניהם משהו שאין לו תקנה. סמי גם גורם לאורה להתוודע אל הסולידריות המחתרנית שבונים להם שב"חים ביפו, בעזרתם של תושבי המקום, אל ה"שם", שהוא פתאום סובייקטיבי ורב משמעי, כי לכל אחד, כך מסתבר, ישנו ה"שם" שלו. וכאן גרוסמן, כהרגלו, מביט בעיניים מפוכחות "בערבי הטוב" שמתמרד כנגד התפקיד שנכפה עליו, שמתחיל, אולי, לפתח תודעה לאומית משלו.

אבל בראש ובראשונה זהו ספר הלל למיילים, לכוחה של היצירה, לאותו עירוב שבין האמת לכדיה שהוא- הוא מעשה הספרות. גרוסמן מתבשם ממילים, מילים באשר הן; אברם הצעיר שבפתח הספר שבו במילים, באפשרויות הטמונות במשחק בהן, בכוחן המאגי כמעט. אדם, בנה הבכור של אורה, שבו אף הוא בעולמן העשיר של המילים, מוצץ אותן בפיו כאילו היו סוכריות מתוקות וחמצמצות לסירוגין, "רואה סימני כתב בסדקים שבסבון, בקרומי הלחם, בסיד

שאחד מהם כבר שירת בצבא והאחר מוותר על חופשת השחרור שלו כדי להצטרף מיוזמתו למבצע צבאי העומד להתחיל בשטחים - לוקחת את אברם אל הצעדה הכמעט היסטורית שלה בשביל ישראל מתוך רצון מודע לא לדעת, מתוך אמונה מכמירת לב שאפשר לברוח מהמוות עצמו, אזי גם היא מתכנסת בכך אל תוך בועה - נופי הארץ היפים שגרוסמן כה מייטיב לתארם - הרחק מהאירועים עצמם ומהחדשות המלוות אותם, ולא רוצה לדעת. קשה שלא להיזכר בסיפור המפורסם של ג'ון אוהרה, "פגישה בסמרה", שבו האיש שנבקעה שעתו למפגש עם המוות מחליט להתחכם לו ונס מעיר הולדתו למקום אחר, אלא ששם מסתבר כי המוות שם פעמיו היישר אל אותו 'מקום אחר'. במילים אחרות, התחושה שהמוות מצוי מעבר לפינה, ככלות הכל, וכי מהשורות משחרר רק המוות, שורה על בריחתה הנואשת של אורה ועוספת אותה, באהבה וברחמים, כמו גם באירוניה דקה שבדקות.

ואולם, פתח התקווה כא ממקום אחר: מאותו מקום שבו האמן, במקרה זה הסופר, יכול לעשות את ההוקוס-פוקוס האולטימטיבי ולנתב את גיבוריו אל שבילים שאולי בטוח יותר להלך בהם, להדוף את הבשורה, בהבל פה, בהנף קולמוס. אבל אורה, גיבורת הספר, לא יותר ממכה על חטא על שלקחה את עופר בנה הצעיר אל נקודת האיסוף הצבאית, משם יוצאת יחידתו לפעולה - היא חושבת, "איך זה שאני מצייתת ככה לכל זה, להם, לאלה ששולחים אותו לשם" - בפועל, היא לקחה אותו לשם. מבחינתה, כעת, הדבר דומה לעקדה, כאילו היא במו ידיה עלולה להביא עליו את הכליה, וגרוסמן, המושך בחוטים, אינו מונע זאת ממנה. דווקא בשל כך, לאחר שרוב הספר היה כתוב, כפי שמעיד גרוסמן בדף החותם את הספר, הבשורה שניתחה עליו ועל משפחתו מהדהדת בעוצמה כה גדולה בין דפי הספר שבו לא רק הציבורי והפרטי משיקים זה לזה אלא גם הבדיה והאמת.

לא צריך חדות אבחנה גדולה כדי לראות ולהבין ש'הדרך' אף היא אחת מגיבוריו הראשיים של הספר הזה. גרוסמן אשף בהיפוך המשל והנמשל: באיתמר

פולקה פון-ברנדוט

שעל הקירות"; אורה כותבת פיסות מזיכרונה במחברת כי "כשהיא כותבת, היא לא צריכה להמשיך ללכת ולנוע בלי הרף" - והלך אחד שנקרה בדרכה והיה לבעליה של המחברת הזאת לזמן קצוב כותב בה גם כן, למורת רוחה של אורה, את דברי ימיו שלו; ומכל זה מבצבצת אהבתו של גרוסמן למילים, מבצבץ גרוסמן עצמו, שהרי הוא המנצח הגדול כאן על קו השבר שבין החיים והספרות, קו שבר שהפעם נשבה בו בשל נחרצותה של המציאות: האסון המתרגש; כשלא רואים את הנולד. ❖

עדנה שמש

ספרה של עדנה שמש, *אמסטל* ראה אור בהוצאת הקיבוץ המאוחד וקטן

ההיסטוריה, אז והיום

עופר רגב: נסין ירושלים, פרשת ההתנקשות ברוזן השוודי פולקה פון-ברנדוט, הוצאת פורת, 278 עמ'

בנסין ירושלים ספרו הקריא של חוקר תולדות ארץ ישראל עופר רגב, שם לו המחבר למטרה לתאר את פרשת רצח הרוזן פולקה פון-ברנדוט על רקע זמנה, אם כי הוא מוסיף שמדובר בנייתו "על רקע זמננו", ומכאן שמדובר בסיפא אנכרוניסטית. הספר, המתאר את ההתנקשות ואת תכנונה, עושה זאת בחזרות קופצניות ובכתיבה תמציתית, ודמותו של ברנדוט מפורטת בצבעוניות אנקדוטית. בין היתר מתברר שהרוזן סבל מהמופיליה וכי בשנת 1929 היה מועמד לכהן כמלך של פדרציה שאמורה היתה לכלול את ליטא, לטביה ואסטוניה, תוכנית שלא יצאה אל הפועל.

מעניינת במיוחד חשיפת מעשיו של ברנדוט בימי מלחמת העולם השנייה. בספריו הכתיר עצמו כמי שהביא לסיום המלחמה ופעל לקליטת יהודי דנמרק שהוברחו לשוודיה. עם זאת, מעיר רגב, משום מה תמיד התרחשו הפצצות גרמניות במחנות הבריטיים מיד לאחר שעזב ברנדוט את המקום. רק בשנת 1956 נחשף מסמך שהוכיח כי הרוזן ניצל את ניידותו כדי לרגל בתשלום לטובת הנאצים. הוא מסר מידע על מיקום נפילתם של הטילים הגרמנים הקטלניים V-1 ו-V-2. בגנוי הגסטאפו נמצא מכתב בחתימתו מיום 10.3.1945, שנשלח להימלר ועניינו אי פגיעת הרקטות במטרות והצעות אלטרנטיביות. פרק נוסף המאיר באור שלילי את פעילותו בימי המלחמה נוגע למיזם על שחרור אסירי המחנות שניהל עם הימלר. כששאל פליקס קרסטן, מטפלו האישי של הימלר, לתוצאות הדיון, ענה האחרון: "ברנדוט מסרב לשחרר יהודים ואורחים שאינם סקנדינבים" (עמ' 141, 142).

רגב מציין את שליחותו המשולשת של ברנדוט לאזורנו כשליח האום למזרח (מתווך פוליטי בין הצדדים, ממונה על כוח המשקיפים הצבאי, ומרכז

הטיפול בנושאי הפליטים והשבויים) כביטוי ליתר מטלות שלקח על עצמו. במוקד ההצעות הפוליטיות עמדה תוכניתו למסור את ירושלים - שעל פי תוכנית החלוקה אמורה היתה להיות בידי האו"ם - לעבדאללה מלך ירדן; תוכנית שכלל לא היתה מקובלת על ישראל (והעילה לחיסולו, עמ' 238). זו זכתה להתייחסות תמציתית כמו גם תוכניתו להתחזר הפליטים לבתים ולאדמות שאותם נאלצו לעזוב ב-1948.

למרות בהירות הקריאה והעניין, הספר לוקה בכמה ניסוחים ובאי דיוקים מסוימים. לטעמי, היריעה על יהושע כהן - מי שירה בברנדוט ומפקד הפעולה - רחבה מדי מצד פרטי הנושא עצמו, וצרה מדי מבחינה ביוגרפית לגבי שאר המשתתפים בפעולה. גם כאשר להתייחסות לפרשת דיר יאסין, הנטייה של המחבר לייחס את הפרשייה למניעים פוליטיים ולא למניעים מוסריים אינה מבוססת דיה.

במסגרת הביקורת הקצרה אסתפק בלהצביע על חלקם של הניסוחים או הפרטים הלוקים מבחינת הדיוק ההיסטורי. למשל, מבחינת הניסוח, על יהושע זטלר נכתב שהתיידד עם חברים מחוגי הכנענים שהאמינו כי על העם היהודי לשאוף להתנתק מתרבות הגולה ולהשתלב ב"מרחב השמי" תוך שיבה אל ערכי התרבות העברית הקדומה (עמ' 61). אולם הביטוי "מרחב שמי" מתאים יותר לתנועת "הפעולה השמית" ולא ל"כנענים", ששללו את הגדרת היהודים כ"עם". בהקשר ל"הצטיינות בפעולות התנקשויות אישיות באנשי צבא וממשל" של אנשי הלח"י, מעיר רגב שגם לפלמ"ח היתה מחלקה קטנה וסודית, "החוליות", שפעולות ההתנקשות שביצעה נותרו עלומות גם כעבור עשרות שנים (עמ' 57). דומה שהליקוי העקרוני בטענה זו הוא בהשוואת היקף הפעולות של יחידות הפלמ"ח לאלו של הלח"י, שנקט בדרך של "טרור אישי" כלפי החיילים הבריטים. אותן יחידות מיוחדות של הפלמ"ח התפרסמו דווקא בחיסול גוטהילף וגנר, התעשיין הגרמני מוילהלמה ושניים נוספים מולדהיים. המשטר הצבאי היה קיים עד שנת 1966 ולא עד 1964 כפי שצוין. כאשר לרצח ארלוזורוב, מאוכר רגב תיאוריות שונות לגבי זהות הרוצחים ומסיים: "ואולי, מי יודע, באמת היו אלה רויזיוניסטים?" (עמ' 219). אולם דווקא את האפשרות הזו שללה ועדת החקירה הממלכתית שהוקמה ביוזמת מנחם

בגין כשכיהן כראש ממשלה. בקישוריו להיסטוריה של ההווה גולש המחבר לתיאור המשטר בשוודיה בימינו ומציגו כסוג של טוטאליטריות. לצורך זה הוא מביא כאסמכתא את ספרו של החוקר רולנד הנטפורד, *הטוטאליטריזם החדשים*. רגב טוען כי ספר זה נגנז, וכי העותק היחיד שקיים בארץ צולם בחשאי בידי השגריר ד"ר משה יגר, שקיבל "תחת מעטה סודיות" עותק מעמיתו, השגריר הטורקי בשוודיה (עמ' 180). ד"ר יגר הבהיר לי שאמנם קיבל את הספר ושהוא אכן קשה להשגה (כנראה שהממשלה דאגה לרכוש את כל העותקים), אך לא היה זה מבצע חשאי כלל.

מדוע לא נעצרו חברי חוליית החיסול? דליה איגרא (עשת), שהיתה מדריכה בתנועת נוער, סיפרה למטרה הצבאית שראתה את הרוצחים דקות ספורות לפני האירוע ואף קשרה עמם שיחה, לא זומנה לחקירה. הילד יקיר פלסנר (לימים פרופ' לכלכלה) שהיה עד לאירוע, הוזהר בידי אביו שלא להתייצב במשטרה. התובע במשפטם של נתן ילין מור ומתניהו שמולביץ היה אהרן חוטר ישי, והעדות המפלילה ביותר היתה מכתב מאת יהושע זטלר, שבו נכתב על ברנדוט: "כאשר הוא ירצה לתקוע ציפורניים כאן, נטפל בו כדבעי, כפי שהחלטנו" (עמ' 220). לעומת זאת לא נחקרו אנשי הלח"י בירושלים, יהושע זטלר, ישראל אלדד ויהושע כהן. ניתן להסיק אם כן, שהרצח שירת את הדיפלומטיה הרשמית, שגינתה אותו כלפי חוץ וכלפי פנים פעלה להענשת המבצעים לכאורה בלבד.

בתחילת הספר כאמור, מציין רגב שהספר מבקש לתאר את פרשת ברנדוט על רקע זמנה אך לנתח אותה על רקע זמננו. בהמשך הוא מעיר כי "קיים פיתוי עז ליצור זיקה בין פעילות הלח"י בשנת 1948 לבין מחתרות יהודיות שונות במדינת ישראל". דומה שהוא עצמו עושה זאת, באמירתו כי את העבר יש לנתח על "רקע זמננו" תוך הפלגה למחוזות רחוקים. אמנם יש עניין ב"סקופ" שיהושע זטלר תכנן ב-1948 להניח 16 תרמילים ובהם מטעני חבלה בתוך כיפת הסלע, אולם מה לכך ולדיון על ה"מחתרת היהודית", הגם התייעצות חבריה עם זטלר (שביקש מהם לבחון את מידת נכונותם להקריב עצמם)? ❖

יוסי ברנע

ציפי לידר

תסמונת דאון

*
השמש דאון
הירח דאון
העננים דאון
יורים ובוכים

*
אני לא צפור
כבדת ראיה
אני לא צפור
כבדת שמיעה
ובכל זאת רואים
את הקולות

*
אני לא צפור
דיסגרפית
אני לא צפור
דיסלקטית
אני לא צפור

*
אני גרה בתא דאר
אלקטרוני
בלי דמעות
בלי זמן איכות

*
לא על מפת הדרכים
אני
גרה בהר
הלא
מנוחות

*
מה מספרים המספרים
אותיות מדברות
כרעם בהיר תגלים
ביים סגריר

*
אני לא צפור
לקונית למידה
רק הנהר
זורם
לחופי מצחק

השחור.

*
מה מספרים הצפרים
אותיות מדברות
תחת
הקבר הרענן של המלים

ריח העצב
של העצב החי.

*
מה מספרים הצפרים
אותיות מדברות

מסע
אל עיר האבות

משקיף מחלוני
המות.

*
מה מספרים הצפרים
אותיות מדברות
כמו צפור
הדממה יורה

מה מספרים
הצפרים

שיר למישהם

הפת אפויה
הילדים מכסים.

אנחנו, מתרים
משנים, חומקים
להגיף פתחים
למחסה ולמסתור.

לבוא
כאל לחם סתרים.
כאל מים
ימתקו.

מזמן
מרחוק
בתבת,
אני כמה.

כמה, ומתאוה
אליה

כמו אל פרי
שלא בעונתו.
כמו לענבים
בחרף.

כעת
רב-עונתיים
הענבים.

ואנחנו
נוגעים מפייסים.
מתאווים
לכמותה.

מקסם

היה לי רומן
עם איב מונטאן.
מן האי סן-לואי
אל ערש הלומי.

דברנו
פנינים של פרוור
חרוזים של בודלר
גם שיר השירים
כי טובים! כי טובים.

הוא אמר: Bella sei!
ושורה של מונטאלה
Ti amo Ivo!
אמרתי אני.

אהבות, את יודעת
סופן יגון. הנהנתי,
אראגון? כן. וזה,
הקשיבי, אלינגטון.
הדיוק? בדיוק!
עכשיו יבואו
רגעים צרופים
של אשר...

ולפני שסגר על פי
עוד אמר: בואי!
בואי! נשכח כמה
אנחנו בקיאים.
כל כך קצרה
עונת הדבדבנים.

ספרה של רות פרדו ירון חום
אפרפר עומד לראות אור
בהוצאת ספרי 'עתון 77'

רות פרדו ירון

ואלאס סטיבנס

שישה נופים משמעותיים

1

איש זקן יושב
בצל עץ ארן
בסין.

הוא רואה פרח דרבנית,
כחל-לבן,
בקצה הצל,
נע ברות.
זקנו מתנועע ברות.
עץ הארן מתנועע ברות.
כף זורמים גם המים
עלי עשב.

2

צבע הלילה
כשל זרוע אשה:
לילה, הנקבה,
מערפלת,
בשומה ורפה,
מסתתרת.
שלולית בזהקת,
כצמיד
משלטל במחול.

3

אני מודד עצמי
ליד עץ גבוה.
מתברר לי שאני הרבה יותר גבוה,
כי אני מגיע עד לשמש,
בעיני;
ואל חוף הים מגיע
באזני.
אבל סולד
מדרך הנמלים הזוחלות
אל ומתוף צלי.

4

כשהלומי התקרב לירח
קפלי גלימתו הלבנים
מלאו אור צהב.
כפות רגליו
האדימו.
שערו נמלא
גבישי-גבישים
מן הפוכבים,
לא הרחק.

5

כל הסכינים של עמודי הפנסים,
כל אומלי הרחובות הארכים,
גם פטישי כפות-הגג
והצריחים הגבוהים,
לא יוכלו לגלף
את שמגלף כוכב אחד,
זוהר מבעד לעלי הגפן.

6

רציונליסטים, חובשים כובעים רבועים,
חושבים, בתדרים רבועים,
מתבוננים ברצפה,
מתבוננים בתקרה.
מגבילים עצמם
למשלשים ישרי-זווית.
אלו נסו מעינים,
חרוטים, קוים גליים, אליפסות -
כמו אליפסת חצי-הסהר, למשל -
רציונליסטים היו חובשים כובעי סומבררו.

איש השלג

צריף אדם לנשמה של חרף
כדי להתבונן בכפור ובענפי
ארנים עוטים שלג;

וזמן רב היות שרוי בקד
כדי לראות ערערים בסבך קרח,
אשוחיות-פרא בבחוק מרחק

של שמש ינואר; ולא לחשב
על תוגה בקולה של הרוח,
בקולם של עלים בודדים,

שהוא קולה של הארץ
שנמלאה רוח זו
הנושבת בחלקת ישימון זו

באזן איש, קשוב בשלג,
אפס-עצמו, מתבונן
באפס-האין שם ובאפס-היש שם.

מאנגלית: עודד פלד

ואלאס סטיבנס (1879-1955) - משורר מרתק והוגה דעות חשוב בתחום האסתטיקה. נמנה עם השורה הראשונה של היוצרים האמריקנים במאה העשרים. סטיבנס נולד בפנסילבניה, למד באוניברסיטת הרווארד ובבית הספר למשפטים באוניברסיטת ניו יורק, ועבד למחיתו כמנהל חברת ביטוח בהרטפורד, קונטיקט. קובץ השירים הראשון שלו, "הרמוניים", ראה אור ב-1923, כאשר היה בן ארבעים ושלוש. רוב שירתו נכתבה לאחר גיל חמישים, למרות שבחיוניותו, בשמחת החיים ובדמיון האקזוטי המאפיינים את שירתו, לא היה דבר וחצי דבר שיעידו על גילו ומקצועו. כבר בשיריו הראשונים ניכרה טביעת אצבעותיו שליוותה אותו לאורך כל הדרך: אימאזים מוזרים, שנינה מעודנת, דמויות עסיסיות, ליטוש קפדני, ולשון נסתרות. בולטים בכתיבתו היסוד האימפרסיוניסטי, הבא לידי ביטוי בתיאור תמונות טבע ועונות השנה, והעיסוק הפילוסופי ביחסים ובקשרים שבין המשורר למציאות. שירתו המוסיקלית, הטרונית בדימויה, מאופיינת בו-זמנית בהיגדים דייקניים ומתמצתים. סטיבנס עסק בבעיות התפיסה החושית, בניגוד שבין מראית-עין למציאות, תוך ניסיון להציב את הדמיון כאמצעי ראשון במעלה, המעניק לחיים סדר ותובנה אסתטית. בין ספריו: "האיש עם הגיטרה הכחולה" (1937); "חלקי עולם" (1942), "מעבר לקיץ" (1947), "איילות-השחר של הסתיו" (1950); "המלאך החיוני" (1951), המכיל שבע מסות על הזיקות והקשרים שבין דמיון ומציאות; "שירים מקובצים" (1954), מכלול שיריו שראה אור שנה לפני מותו; "אופוס פוסטמוס" (1957), מבחר שירים ומכלול המסות והמחזות שלו; ו"הדקל בקצה המחשבה" (1971), מבחר שירים גדול גדול ומקיף.

ע.פ.

במדור זה, שהוקדש לרוברט קרילי בגיליון הקודם, לא הופיעה בטעות שנת מותו: 2005.

אימאן מרסאל

אימאן מרסאל

מערבית: ששון סומך

מה שמאפשר לשורה שלמה של בני אדם
פיזמות ההולמות את חלומותיהם
ומגן על אינטלקטואלים מפני תולעי ספרים,
ומה שחשוב יותר
לספק, ברגעים הראשונים, אמתלה לשיחה
על מחשבותינו הקרובות זו לזו.

אני יכולה, בבקשה ממך, להחליף מקום?

בעינים פקוחות לרוחה אנו צועדים אל האסון,
ללא מבוכה

ובתקף הפחד לבדו

אנו תולשים את הקוץ המעיק על אחותנו
בוטחים ברומנים המתרגמים
ובקיום תרוצים אסתטיים לבגידה.

נארגן לנו מקריות משרינת

וכל אחד מאתנו ישכנע את עצמו

שמלבשו נשר בשל פרצי רוח מסתוריים
ושהאברים

אינם אלא נסיון

להגשים שאיפה קדמונית להתקשרות.

נארגן לנו מקריות

בהבטיחנו שכאב אתי הוא המצאה של אנשים סולידריים.

לא נחגג יחד

את ההקלה האותות ברוצחים

בהפנסם לזירת הרצח

מבלי שיצטרכו לברך מישהו לשלום.

- אתן לך את מה שהרעיה לא יכלה לגלות.

- לא אעניק לך

- את אשר לא הצלחת להגיש לי.

הוא נדהם לנוכח רזונה המגום

ודבר על שקיפותו של התורון

ועל כך שהעדנה החבויה תחת עצמות כתפיה

היא בטוי מודרניסטי לנשיות.

הטילה על מיתרי הקול שלה את משימת הקשקוש

בעוד היא חושבת לה שהקציר

פרושו אותם צמחים ירקים עצמם

ביקור

חיבים לקבוע סדר כלשהו לנשימה

כאשר מטפסים למעלה,

ואלו לירידה במדרגות

די בעקיבה אחר המעקה

כדי שלא לפל

ורצוי בעת היציאה לעולם

שהראש ישאר מורם

ושלא נפנה לאחור

מי שנצב מאחורי הדלת

חיב לפתחה במהירות מרבית

בטרם תחשב זו שלפני הדלת:

איזה כח רצון כושל

הביא אותה הנה!

והזמן נעלם כדרך

בשעת חצית המפתן.

הסלון מריח ברגע הראשון

מריח כבד יותר,

אפלולי, או יותר רחב מכפי שדמיתי.

האם יש שם ציור שאפשר לחפש

את שם הצייר שלו?

העינים זקוקות לתגלית

כדי שההפתעה תתממש.

עץ החנה נגדע במכת גרון בזהק

ונח שנה, לפחות, בשמש,

אחר, לוחות העץ מתקנים ליד הקיר

ומעליהם ספרים וחפצים צתיקים

אימאן מרסאל, צילמה: רנדה שעת'

הרעיה

אוספת את הכבסים הנקיים מעל החבל
 ודורכת על פרחי השטיח. יתכן שהפרחים רטבים עדיין
 מריח שני גופים שלא צמד לרשותם זמן די הצורך
 ולכך הגיעו לספויק מתוך האימה המתגברת.

מתוך הקובץ ללכת כמה שיותר, קהיר 1997
 ספר שיריה של המשוררת המצרית אימאן מרסאל גיאוגרפיה חלופית יופיע
 בתרגומו של פרופ' ששון סומך בהוצאת הקיבוץ המאוחד

בתם גבילתם.

מתחת למכשיר נקוי הדם
 שם
 ובמשך שש שעות רצופות
 כשהחולים סביבי
 מרתקים למטותיהם, כמעט ללא שינוי
 אני מחפשת איך להכיר אותך בדרך חדשה
 שאינה החלפת דעות וזכרונות.

פעמים בשבוע
 אני יוצאת שטופה ממכשיר נקוי הדם
 והרחק מגעל ריחות השתן
 אני מעשנת בצורה משפרת.

האם קראת את "ז'וסטיין"?
 אל תפחדי / את הלא אחותי
 ולא נאבד יותר מכפי יכלתנו הטבעית
 לאבד.

הוא הדק את הילונות
 כדי שלא יחדרו אליו אורות הבית שממול.
 החשך משלם וחיוני.
 החשך סופי ומבטח.

אני לוחצת באצבעותי על ראשי
 על סף זעקות המכונות לאנשים רחוקים.
 יום אחד אתודה באזניהם
 בקול מתוח המשתויה עם סכנה שראויה לגאון.
 נפלא יהיה

שארחיב את עורקי חברי הרגשיים
 - שנעשו צרים בשל הבטחון הפרוני -
 בפרטים שהייתי מאשרת לו אכן ארעו.

ולא אספר לאיש
 שהסתרתי ממך את הפצע הישן בברך
 הפצע
 שאהובי נהג לנשקו כמבוא טקסי לבכי.

המרפסת שלכם צמודה לזו של שכניכם
 ועל כלי המטבח שלכם לא נוחת אבק,
 לא התכונתי להכיר את ביתכם כך.

דוניא מיכאיל

דניא מיחאיל

מערבית: ששון סומך

אימאן אלאיבראהים

إيمان الإبراهيم

מערבית: פרץ-דרור כנאי

עיראקים ודרקונים אחרים

הם יצורים מבעיתים
ראשים להם שחומים ומתנדנדים.
סובבים במדבר בגופי שורים ואריות.
עינים גדולות נוצצות בתרבות.
משפשפים את שפמיהם בעת שהם מבטיחים
או מאימים
או עוגבים.

מאפיהם האדירים
יוצא עשן רב, עולה עד השמים.
הם מרעידים את האדמה בעצמה שחשים אותה המתים.
חיים בעלטה בלי מים או חשמל.
אבק הוא אכל להם ובזף הוא לחם.
לא ידעו שנה או מנוחה.
הרגלים מוזרים להם:
הסוגי חזור ואומר שלשיעי זנב.
השיעי נושא בכיסו את מפתח גן-העדן מחשש שיבוא המות.
הפורדי פונה אל ההר
בעת קרב או בעת רקודי "דבקה".
הפלדאי מקבל הכרעות על פי איצטגנינות.
האשורי מניח נוצה על ראשו להוכיח שהכה את הנשר.
הארמני משליך את עצמו לנהר כשהוא מתעצבן.
הטורקמני נושא מבטו תמיד לשער העליון.
היוזידי מכבד את השטן.
המנדאי חוגג בשלשה ימי הסתגרות בבית.
עיראקים אלה ושאר הדרקונים
- כאשר תשקע השמש
וקולות התותחים ידמו -
מוציאים את הגיטרות שלהם מהתבות
ומנגנים לנעדרים
כלם, עד בוא הבקר.

מלכודת

כל החדוה השחורה של שוקיה
לא מנעה את תשוקתי ללבן
אשר מלכד אותנו ארכות...

עוגות

מגשי העוגות שתכפו על שלחני
דומים לי
במשפחתם הגדולה...

השמים

השמים יבשים לפני כל הגשם הזה
כחושים לאחריו
ובודדים תוך-כדי כל זה...

הוא

מבחינה בו
מרום יחיד בין שוקיו

תאוה

תציר אותי בזנב
אותה שחמה אשר תשתוקק בי

אליו

כל פעם שחשו אצבעותי בדידות מבטך, התמעט האור
וזרח הערוון הטמיר...

דוניא מיכאיל- משוררת עיראקית הושה בארה"ב. נולדה ב-1964
ועזבה את ארצה ב-1995.

הזמנות	מראה	רוזן
תן לנשיותי לפהק על ידיה.	כְּאִשֶׁר מִזְמַזְמֵת אֶת חֲטָאֵי עַל מַרְאֵה פֶהָה הִבְהֵר הַחַזְיוֹן וְנִצַּב סֶהַר	לוֹעֲסֵת מִקַּל קַנְמוֹן לְמִשְׁךְ נִיחוּחַ מִקַּל שְׁחַרְחַר שְׂרֹעַ בֵּין שְׁתֵּי-גְדוֹת שְׁחַרְחַרְתָּ... בְּעֵין יְתוּמָה אוֹתָהּ כִּבְהַ הַרוֹזָן...
מניעה	כיבוש	חיתול
אַתָּה פּוֹתַחַת הַרְבֵּה דְלֹתוֹת אֶךְ סוֹגֵר אֶת פְּנֵי בִידֶךָ מוֹנֵעַ מֵהֶם בְּקַרְיָהֶם כָּלֵם.	נִצַּבְתְּ מוֹלֶךְ כְּבוֹשָׁה לֹאֵה מְבַלֵּי שֶׁתִּשְׁפִּיל אֶת כְּבוֹשֵׁי	שִׁמְנֵי עֲלֶיךָ וְאֵל תִּשְׁמַנֵּי
מנוחה	בודדה	הצלה
הַמּוֹת אֲשֶׁמְרֶהוּ בְּנוֹכְחוֹתַי שִׁיִּצְלִיחַ לֹא דֹאגָה לְקַחְתַּנִּי...	כָּל הַגְּבָרִים שֶׁהִכְרַתִּי לֹא הִשְׁאִירוּ לִי שׁוֹם-דְּבָר... מְלַבְדֵי	הָאֶרְמוֹן: הַעֵז כְּלַפֵּי וְהַצִּילֵנִי מִיִּסּוּרֵי מִצְפּוֹן שֶׁפְּקֻדָּה אֲרַכּוֹת!
התנגשות	אדים	עלילה
הַתִּנְגְּשׁוֹתַי בְּךָ הִיְתָה כְּבָר יְדִיָּה הִיְקָרוֹת הָיוּ שָׁמַיִם בּוֹרְקִים וּמַיִם הִרְטִיבוּנִי בַּתְּבוּנָה שְׁקֻטָה הַתִּישְׁנִי ... וּפְתַח מַחְבְּרוֹת רוֹעֵדוֹת לֹלֵא אוֹיֵר וְהִשְׁאֵר	בְּכָל קִיץ מְקִיִּצֵי הַכַּחְלִים תַּרְטֵה נִגְרַת מִפֵּי פֶרַח שֶׁהִחְפִּיא אֶת כָּל רַעֲנָנוֹתָו לְקִיץ שֶׁהִתְאַדָּה...	עֲשׂוֹנֵת אֶת עֲצֻבוֹתַי וְהַעֲלֵלֵת עַל בְּשָׂרָה בְּאֲכוּזָרִיּוֹת שֶׁל אִשֶׁת אָבִי...
חבישה	זונה	מכאוב
אִיזָה פֶּטְפוֹט נָאֵה מִשְׁלִיכִים קִצְפָנוּ עַל סֶף הָאֵין וְחוֹבְשִׁים אֶת מוֹתָנוּ בְּאֲבָק מְלֶהֱג...	יּוֹמֵי וְלִילֵי מַתְחָרִים לְדַעַת אוֹתִי וְאֵנִי מַתְבוֹנְנַת בְּהֶם בְּלֹא-אֲכַפְתִּיּוֹת שֶׁל זוֹנָה...	מְכִינָה לְכִיבַת תְּפוּחִים וּמְכִלָּה בַּה צָרָה שֶׁל אִשָּׁה שֶׁהִיְתָה בְּתֵאוּהָ כְּלִשְׁהִי לְכִיבַת תְּפוּחִים חֲמָה...
שור רחום	שור רחום	דם
כְּאִשֶׁר הִשְׁפִּילֵנִי עֶדֶר הַפְּרִים הֵייתְ לְבִדָּה מְלַקֵּק אֶת פְּגַעֵיהֶם וְנוֹגַחַת בְּעֲצֻבִיּוֹתַי אַחַת אַחַת לְפוֹצֵעַן וְלִפְרֹץ בְּרַחֲמִים	אֵילָן תְּשׁוּקוֹתַי נוֹשֵׂא אֲשָׁכוֹלוֹת דָּם לֹא יִרְחֵץ אוֹתוֹ אֵלֵא מִטֵּר לָבֵן	סגידה

אימאן אלאבראהים - משוררת סורית ילידת חלב 1975. נחשבת למשוררת מורדת ומתקדמת. כותבת שירה למעלה מעשר שנים. הוציאה לאור ספר - חלון חמור הפרא. שיריה מתפרסמים בכתבי עת ובמוספי העיתונים המדולים בארצות ערב, וכן באתרי האינטרנט החשובים.

הזכוב הסוגד על מבושי
לא יקום מסטיה משלשת...

סועאד אל צבאח

سعاد الصباح

מערבית: צבי גבאי

אשה ... בצוואר הבקבוק

נלאתי מהדבור החוזר על האהבה
 בוא, אהובי, נמציא דבור חדש...
 שנאתי לגור בערי המלח...
 בוא, אהובי, נגלה מקום רחוק
 אני רוצה ללכת לעמק הזעתר*
 אני רוצה להשתחרר מהכל...
 ומפל דבר
 אני רוצה ללכת לסוף השיר...

אני עדין תלויה, אהובי, בצוואר הבקבוק
 השירה שלי, הפרוזה שלי וניצוצי מחשבותי
 כלם עוברים... בצוואר הבקבוק.
 כיצד אוהב אותך בצל המצור המתמשך...
 חרב קובעת מועד יציאתי
 וחרב קובעת מועד פניסתי.
 עונות השנה חולפות
 ואיני זוכרת שמות העונות.
 חדש ניסן (האביב) איננו מתדפק על דלתי
 וענני אלול אינם מרזים את שדותי.

שנאתי דו-השית עם המראה
 שנאתי הישיבה, יום וליל, בבית הכבות.
 מבקשת לקבל חזרה זכות הזעקה
 וזכות קריאת התגר...
 וזכות הפעס.

אני רוצה מקום על האדמה,
 שבו גדלים השירים כמו גפני הענבים.
 לבי התקשה, הפכתי לאשה מעץ
 מחי יבש, אינני סבורה שמוחי זרדים.

אני רוצה אור נקי
 ומחשבה נקיה
 וחפש הרוח בשדות קני הסוף...
 המתנתי הרבה
 והלואי והיתה לי סבלנות הדקלים**
 אלפי זועות ראו עיני
 ועדין חולמת על היפי בכל דבר,
 אני רוצה להשתחרר מכל דבר.
 קבע את זמן ההגירה ומועדה
 וקח אותי בורועותיה התזוקות... קח אותי
 לעדן השירה הבלתי אפשרי

שנאתי הסבת פני... וצבע עיני
 שנאתי פניעות העלמות
 שנאתי אכל בתי הסהר,
 שנאתי את השבט... כאשר הוא נגד הנשיות והיסמין
 שנאתי את גברי השבט שאומרים את הדבור הכי מתוק
 כדי לאכל אותי...
 שנאתי האגדות השורטות את בשרי
 שנאתי החלב שהניקו אותי
 יצאתי פנגד שלטון המתים
 התנגדתי לכל הצואות שצווני
 עמדתי בפני הסערות לבדי...
 ולא נעזרתי בידיד
 אלא בשגעוני

* עמק הזעתר מסמל את מקום השלווה, היופי והחירות.
 ** דקלים - סמל לסבלנות ארוכת טווח משום הניבם פרי כעבור שנים.

פורסם ב'אל-חיא'ת' הלונדוני, 7 בדצמבר 2007

סאמר הישאם סַקִיק

سامر هشام سكيك

מערבית: פרץ-דרור בנאי

רגע של אמת בעזה

בעזה כלובי תרנגולים צהבים וירקים
אם ישלחו לחפשי
יכריעו איש את רעהו
ואם ישארו ישפע אותם הינשוף
ויקרעו

והאנשים גבוכים אינם יודעים
מי שלל את האחר
מי שלח בהם סכסכן
שהרס את הוד שיכותם
הינו-הה אם בחרת באש או בגן-הערך
תחסל

ברגע אחד של אמת
נצב החיל לפני ההרוגים
לא נותר מקום לאחר
לא נותר מקום

וההרג מרחף מעל השכונות
ומיבבים
ועל המרפסות שכולות
נשחקות בכדידותן
והטלוויזיה סוללת דרך למאוס

ברגע אחד של אמת
מתפשט החיל ומתכווץ
ונתפז לפטפט
לטפיל ברע שלו
נשלף מהזהות
ומספר בלשון השחה את הצטינותו
אך שחצנותו
נושא לעתונים הגדולים

סועאד מוחמד אל צבאח נולדה ב-1942 בכווית, למדה כלכלה במצרים וב-1981 קיבלה תואר דוקטור בכלכלה ומדע המדינה באנגליה. נושא עבודת הדוקטורט היה תכנון ופיתוח כלכלי בכווית ותפקיד האשה, דבר המעיד על עניינה המיוחד בקידום מעמדה של האשה הכוויתית. במסגרת מחקרה הדגישה את הצורך בתכנון ארוך טווח, במיוחד את התחום האנושי במדינה שכלכלתה מתבססת על הכנסות מנפט. סועאד אל צבאח לקחה חלק פעיל במוסדות בינלאומיים וערביים שדנו בנושאים כלכליים, כאשר קידומה של האשה בחברה הערבית היה בראש מעייניה. בנוסף לפעילותה בתחומים הכלכלי והחברתי, היא כתבה שירים וזכתה לפרסום רב בזכות יצירותיה הרומנטיות ושירה החברתיים שבהם נאבקה באומץ לשחרור האשה הכוויתית מכבלי מסורות העבר. כך, היא הלכה בדרכו של ניזאר קבאני שנמנה עם גדולי משוררי האסכולה המודרנית של השירה הערבית והתפרסם בזכות שירתו, שלחמה למען שוויון זכויות וכיבוד האשה הערבייה. ספרי שירה פורסמו ברחבי העולם הערבי וחלקם אף זכו לפרסום באנגליה. מבין ספריה: דו-שיח בין הפרחים והרובים, מברקים דחופים למולדת, שירי אהבה ואשה ללא חופים.

*
ברגע אחד של אמת
אולי יפנע לזכרוננו
כאשר רבץ תחת הפגזה
ושר לתהלה
אחיו בפנתח השני
חולם כמוהו על מה שיבוא
אך הזכרון אינו יולד את התהלה
אלא האחר

*
ברגע אחד של אמת
אולי ישאל עצמו בבהלה
האם החכמת ואמרת
אבדתי ותורתתי
האם הבנת שאחיה
הוא אחיה אתה
ואיבך לא יחשש ממך
כל עוד אתה לבד
בלי זולתך...

ואחיה נשאר
מרחק שמה

*
ברגע אחד של אמת
אולי תלך למסגד
ותבכה שמה
אל תקלל את עצמך
אך התפלל ודרש בשלום הנביא
והסתגף
והחכם
ובטח (באללה)
ולך לאחיה
לומר הנני חלק ממך
ובקר את הים הקודר
מאז הקרע
תמצאנהו מחיך

שירו של המשורר הפלסטיני סאמר הישאם סקיק נלקח מתוך האתר - אלאימבראטור
www.alimbaratur.com

קהיר אתמול, קהיר היום

50 שנים להופעת הטרילוגיה
הקהירית של נגיב מחפוז

סייד ("האדון"). בכרך הראשון האב הוא הגיבור המרכזי, בעל בעמיו השולט ביד רמה בביתו ובמשפחתו, איש מכובד המקיים את מצוותיו בקפידה, לכאורה, אך בהסתר הוא איש לילה, גיבור תענוגות המאוהב במיטב הרקדניות-זמרות שפעלו בקהיר של ימי מלחמת העולם הראשונה, ושותה לשוכרה עם רעיו מדי ערב. אמינה רעייתו היא אשה יראת שמים ועקרת בית למופת, חכמה ורבת-תושייה, צופייה על הליכות ביתה ומסורה לבעלה ולילדיה. בבית מתגוררים גם חמשת ילדיו של אל-סייד, אחד מגישואים קודמים

הסופר נגיב מחפוז בחברת ידידים, קהיר 2004

וארבעה - שתי בנות ושני בנים - פרי בטנה של אמינה. כל הדמויות האלה מעוצבות לאורך היצירה בתחכום רב: כל אחד וצורר הנושאים שממלאים את חייו. הכרך הראשון מסתיים בכך שפ'המי, בנה בכורה של אמינה, סטודנט למשפטים, נהרג באש של החיילים הבריטים ששלטו אז בעיר, בעת שצעד בהפגנה חגיגית שנועדה להקביל את פניו של סעד זג'ול, המנהיג הלאומי הגולה, בשונו מגלותו. בכך מסתיימים ימי השלווה של אמינה ולמעשה של כל המשפחה.

גם אם הפוליטיקה ממלאת תפקיד חשוב בטרילוגיה של מחפוז, אין זה רומן פוליטי מפורש. לכל היותר ניתן לראות בו רומן היסטורי, המשחזר היסטוריה קרובה בזמן. המרד העממי המתואר בכרך זה, ושבו נהרג פ'המי, סימל את המפנה שחל במצרים ושקבע את דמותה החדשה כדמוקרטיה שבירה בין שתי מלחמות העולם. רק עם הפיכת "הקצינים החופשיים" של 1952 באה תקופה זו על סיומה.

הכרך השני נקרא בגרסתו העברית "כמאל". הוא אכן הכרך שבו יהפוך כמאל, צעיר בניה של אמינה, לנער מתבגר, תלמיד תיכון ואחר כך סטודנט לפילוסופיה. הסופר העניק לכמאל תכונות אחדות המזכירות את עלומיו שלו, אך אין מדובר ביצירה אוטוביוגרפית. כמאל הוא דמות בעלת מזג אינטלקטואלי, אינטרוספקטיבי. עם התודעותו לתורת

הטרילוגיה הקהירית של נגיב מחפוז, ששלושת כרכיה נקראים בגרסתם הישראלית *בית בקהיר*, תורגמה לעברית בידי הסופר סמי מיכאל והופיעה בארץ בין השנים 1981-1984. אעיר מיד, שזה היה התרגום הראשון של הטרילוגיה בשלמותה לשפה כלשהי. רק אחרי שמחפוז זכה בפרס נובל לספרות בשנת 1988 התעוררו מו"לים ומתרגמים בשפות שונות ברחבי העולם לתרגם את היצירה הגדולה הזאת, גדולה תרתי-משמע, שהיקף שלושת הכרכים שלה במקור הערבי מתקרב ל-1500 עמודים (ובעברית - כאלף עמודים).

הסופר המצרי - תומך נמרץ בתהליך ההתפייסות בין מצרים וישראל - קיבל בשמחה גלויה את הידיעה שיצירתו המרכזית תורגמה ללשון המקרא. באחד מבמיקורי בדירתו שבקהיר ראיתי את שלושת הכרכים בגרסתם העברית עומדים על כוננית ספרים ליד שולחן הכתיבה שלו. "מה טעם?" שאלתי, "והלא עברית אינך קורא?" הסופר השיב לאלתרו: "הסמליות שבתרגום הזה מעניקה לו ערך מיוחד". בריאיון לאחר מות הסופר, הבהיר אחד מידידיו הקרובים, תופיק סאלח, במאי סרטים מצרי, שהתרגומים שנעשו מיצירת מחפוז בישראל, והמחקרים שכתבו ישראלים על יצירתו, הסבו לו נחת מרובה וביססו את אהדתו לישראל.

שלושת הכרכים של הטרילוגיה הקהירית הופיעו לראשונה במצרים בשנים 1956-1957. זהו רומן קהירי מובהק ואולי אפשר לומר: הרומן של קהיר בת-זמננו בה"א הידיעה. וכפי שהעיר דבלין נקשרה לרומן הידוע של ג'יימס ג'ויס, יוליסס, כך נקשרה קהיר לשלושת הכרכים של מחפוז. הוא נולד בעיר הזאת בשנת 1911 ומת בה בשנת 2006 בהיותו בן 95. ילדותו עברה עליו באחת משכונותיה העתיקות ביותר של קהיר, ולמעשה זהו האזור הראשון שנתקרא קהיר/אל-קאהרה על ידי מייסדי העיר, שליטי השושלת הפיאטימית-שיעית שכבשה את קהיר בשנת 969 למניין העמים. זהו האזור שבמרכזו עומד מסגד "אל-אזהר", מעין אוניברסיטה איסלאמית, שאף היא נוסדה בידי הפולשים הפיאטימים בשנה ההיא. שם שוכן גם הבזאר הגדול של קהיר הקרוי "ח'אן אל-ח'ילילי". בסמטאותיה המצטלבות של השכונה הזאת שיחק הנער נגיב מחפוז, בן למשפחה ממעמד הביניים הנמוך. משפחתו עקרה לאזור "מודרני" יותר, עבאסייה, ושם התגורר עד נישואיו לפני כחמישים שנה; ולאחר מכן העדיף להתגורר עם משפחתו-שלו לשפת הנילוס עד יום מותו, בדירתו שבקומה התחתונה של בניין מגורים, בחפשו קרבה מרבית לנהר האדיר.

הטרילוגיה הקהירית היא רומן משפחתי הכתוב על פי דגמי הטרילוגיות המשפחתיות של תומס מאן הגרמני, גאלסוורתי האנגלי ומרטין-די-גאר הצרפתי. ביצירה מתוארים שלושה דורות מבני משפחה אחת, הלא היא משפחתו של סוחר מצליח בבזאר, שהכל מכנים אותו אל-

אדוניס ואוהל הדוד מועמר

אדוניס

קבלת הפנים הגרנדיוזית שהעניק הנשיא ניקולה סרקווי למנהיג לוב, קולונל מועמר קדאפי בפריז (בנובמבר האחרון) עוררה תמיהה ולא מעט גבות הורמו. קדאפי, שלא ביקר בצרפת מאז 1973, התקבל בכבוד מלכים והצרפתים יצאו מגדרם להיענות למשאלותיו. קדאפי דרש ממארחיו להקים עבורו אוהל בגן ארמון מריניי המפואר. בכך ביקש ללגלג על הקידמה של התרבות המערבית וללעוג לתנאי החיים הנינוחים שהיא מספקת. האוהל הוסק, כמוכן, בטכנולוגיה - יצירת כפיה של הציוויליזציה המערבית, שקדאפי הפגין בוז כלפיה. אדוניס, שם העט של עלי אחמד סעיד, משורר והוגה דעות בין הבולטים בעולם הערבי, מתח ביקורת נוקבת על האוהל שמנהיג "הקהילייה העממית הלובית" (שמה הרשמי של לוב) הורה להקים בפריז. וכך, כתב אדוניס בסגנונו המיוחד במדורו "מדאראת" (צירים) שהתפרסם בעיתון 'אל-חיא' הלונדוני:

"אם האוהל הוא סימן לאחיזה במסורת אצילה, מן הראוי שבשם מסורת זו נשאל: למה לא מוצב אוהל כזה בכל עיר וכפר בלוב כדי שהמנהיג-המנחה יוכל להקשיב לטענותיו ומענותיו של בני עמו? מן הראוי שבשם מסורת זו נשאל: למה לא מוצב אוהל כזה לעניים, לנבערים הערביים, מחוסרי העבודה, העשוקים, הזרוקים והחיים בשולי החברה?"

מן הראוי שבשם מסורת זו נשאל גם: למה לא בחר המנהיג בדרך שמניחי יסודות המסורת - מתוך כבוד להם והתברכות בהם - נהגו לנסוע בשיירות גמלים או בספינות? ולמה לא הזמין קדאפי את חברי המועצה המחוקקת הצרפתית לפגוש אותו באוהל שהוקם, במקום ללכת אליהם. ולמה הלך למלון 'ריץ' כדי לפגוש אינטלקטואלים בולטים ונשות חברה, האם האוהל לא הוקם לאירוח אנשים אלה? מסכן האוהל וכמה מתענה המסורת שמיחסת לו?"

אכן שאלות הראויות להישאל, אך אין להניח שקדאפי ירצה להתייחס אליהן. הוא אף לא התארח באוהל שהוקם לכבודו. מעטים האינטלקטואלים הערבים שהעזו להפנות שאלות נוקבות אל מנהיגיהם, כפי שעושה אדוניס. באוקטובר האחרון העז לצאת חוצץ כנגד בשאר אל-אסד, נשיא סוריה, שהורה על "שערוב" שלטי הפרסום הלועזיים בחוצות ערי סוריה. אדוניס תקף מעל דפי 'אל חיא' (7.10.07) את ההחלטה שאין בה, לדעתו, כדי להחיות ולקדם את השפה הערבית בדמשק, המתיימרת להיות "בירת התרבות הערבית ב-2008". לשם קידום השפה הערבית, אדוניס סבור, יש "לשחרר את המשכילים שנאסרו בגלל דעותיהם והשקפותיהם התרבותיות ולשחרר את בתי הספר והאוניברסיטאות מהמפקחים ומהמורים שאין להם תעודת הוראה, אך יש בידם 'תעודת קשר' לגורמי השלטון". אדוניס ביכה את רמתה הירודה של הערבית שבפי אלה המתיימרים ללמד אותה בבתי ספר. אדוניס, שנולד וגדל בסוריה, סבור שאין בהחלטה הנשיא הסורי ל"שערוב" שלטי החוצות כדי לקדם את הערבית שבעבר ידעה שגשוג, למרות שחדרו אליה מילים לועזיות.

פרשיות ה"אוהל" וה"שערוב" מעידות על תחושת המצור, הבידוד והנחיתות, בה נתונות סוריה ולוב. האחיזה ב"מסורת" של קדאפי וב"ערביות" של אסד נועדו לאותת לעמיהם שלא פסו הלאומיות והערביות, וזאת לנוכח חזון החליפות האיסלאמית של אל-קאעדה והפונדמנטליסטים האיסלאמים. אדוניס, כנזאר קבאני בשעתו, משמיע באומץ את ביקורתו בנושאים חברתיים ופוליטיים. בשל התבטאויותיו אלה גורש בראשית 1995 מהתאחדות הסופרים והמשוררים הערבים, לאחר שהביע דעה בזכות קשרי תרבות עם ישראל והפסקת החרם התרבותי עליה. אדוניס אינו חושש להסיר את המעטה מעל כוונותיהם האמיתיות של המנהיגים הערבים וחושף באומץ לב את תופעות העוני, אי השוויון החברתי והבערות השוררים בעולם הערבי.

דרוין החל מתרחק מאווירת הדתיות שאפיינה את משפחתו. באותן שנים הוא מתאהב בצעירה קהירית 'ממוערבת', בת-שועים, אך יוצא מאהבתו וידיו על ראשו. בעקבות אכזבתו הרגשית נותר כמאל רווק מובהק. כמאל מייצג במפורש את ההתרחקות הרבה של מעמד הביניים המצרי בין שתי מלחמות העולם ממושגי ימי הביניים וקבלת המערב ותרבותו כבסיס לחיים ולהגות.

הכרך השלישי והאחרון של הטריולוגיה מציג לפנינו סוג חדש של צאצאים למשפחת אל-סייד. מדובר בבני דור שלישי שנולדו לבנו הבכור ולשתי בנותיו של האדון בשנות השלושים. זהו דור פעלתני, חסר נחת, שאינו מאמין בחשיבות ההגות כשהיא לעצמה, ומעדיף לפנות למעשים. אחד מנכדיו של אל-סייד הופך לקומוניסט, ואחיו - לפעיל בחוגי האיסלאם הרדיקלי. היצירה הגדולה מסתיימת ביום שבו המשטרה מובילה את שני האחים, בשלהי מלחמת העולם השנייה, למאסר ולמשפט, כשאשתו של אחד מהם כורעת ללדת.

לנוכח שפעי ההיסטוריה החברתית והתרבותית האצורים בטריולוגיה של מחפוז, לא ייפלא שהיא זכתה ביוקרה רבה, ועדת פרס נובל ציינה אותה בהבלטה בנימוקיה למתן הפרס לסופר המצרי. קהיר-של-אתמול ביצירה זו נפרשת לפני הקורא במלוא סגנוניותה ותהפוכותיה, אך גם קהיר-של-היום אינה חסרה באלף עמודי הספר. החברה המצרית, וליתר דיוק - החברה של קהיר, תוארה מבפנים תוך יכולת חדירה פסיכולוגית מופלאה; וגם אם קהיר גדלה והשתנתה ללא היכר, כביכול, בחמישים השנים האחרונות בהשוואה לזו המתוארת בטריולוגיה, הרי שורשי החוויה האורבאנית של הטריולוגיה לא נעקרו כליל, ואשרינו שהיצירה כולה עומדת לרשותו של הקורא הישראלי.

דברים שנאמרו במפגש "קהיר אתמול, קהיר היום" - שנערך במתחם ביאליק בנובמבר 2007 - שיוחד לציון מלאת 50 שנה להופעתה הראשונה של הטריולוגיה הקהירית בגירסתה המלאה.

פגישה עם סופר עיראקי

נאג'ים וואלי

נאג'ים וואלי עזב את עיראק בשנת 1980, כשהיה בן 24, שישה שבועות אחרי שהתחילה מלחמת איראן-עיראק, כאשר נדרש להתגייס לצבא ארצו. הוא חמק דרך כורדיסטן לאיסטנבול, המשיך לגרמניה ושם השתקע. עוד באוניברסיטה של בגדאד הוא למד ספרות גרמנית, ובהמבורג המשיך בלימודיו הספרותיים. מאז הוא חי באירופה, והפך לאחד הסופרים העיראקים הגולים הבולטים. ב-2004 חזר לראשונה לעיראק ההרוסה, פגש את משפחתו וביקר במקומות בהם גדל.

עד כה פרסם וואלי שני קובצי סיפורים קצרים וארבעה רומנים בערבית, אשר ראו אור בביירות. ספר אחד של סיפורים קצרים, אשר פורסם ב-1991, כתב בגרמנית, אך מאז בחר להתרכז רק בכתיבה בערבית, מתוך אמונה שבשפה הערבית יוכל לחדש יותר מן הבחינה האמנותית, ומתוך רצון להמשיך בדיאלוג עם העולם הערבי גם מן הגלות. כן הוא מתמיד בכתיבת מאמרים בעיתונות, הן בעיתונות הערבית של גולים באירופה, בעיקר בלונדון, והן בעיתונות הגרמנית.

לדברי פרופ' ששון סומך "עיראק המודרנית התברכה בכשרונות ספרותיים רבים, בעיקר בתחום השירה. בפרוזה מהווה נאג'ים וואלי אחד הכוחות הבולטים. הרומנים שלו כתובים בסגנון אישי מודרניסטי, והם חגיגה של הומניזם ואהבת אדם. גיבוריו המרכזיים הם אינטלקטואלים עיראקים צעירים, הניצבים מול חידות תהומיות בכל הנוגע לקיומם בארצם ומחוצה לה. חיבתו הרבה ליהודי עיראק, אשר גלו מארצם לפני למעלה מחמישים שנה, מופיעה גם במוטיבים ביצירתו הסיפורית, ולא רק בהצהרותיו הציבוריות. חשוב מאוד שהקורא העברי יוכל לקרוא משהו מיצירתו בהקדם האפשרי".

בשנה האחרונה ביקר וואלי בישראל פעמיים, ואף כתב בהרחבה על רשמי ביקוריו ב'אל-ח'את' הרואה אור בלונדון, וסיפר על אודותיהם בריאיונות לרדיו. בפעם הראשונה ביקר כאורח יריד הספרים הבינלאומי בירושלים, ובפעם השנייה בא יחד עם אשתו - הזמרת אַנְעָאם וואלי, המבצעת את שיריה של הזמרת העיראקית הגדולה של שנות הארבעים, סלימה מוֹרְאָד (המפורסמת כסלימה פֶּאֶשָׁא) היהודייה, ומלחינה שירים של משוררות עיראקיות מודרניות - להשתתף בכנס באוניברסיטת חיפה, שארגן מרכז מאיר ומרים עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי בראשותו של פרופ' אמציה ברעם, בנושא עיראק בעבר ובהווה. שם נשא בערבית דברים מרגשים על התבגרותו (אשר התפרסמו בתרגום עברי במוסף 'תרבות וספרות' של הארץ), ועל היהודים שהכיר והשפיעו על חייו, וביניהם דוקטור דאווֹד כובאיה ומוכרת הבדים עסלה.

נפגשנו לשיחה ב"בית קטן בבקעה", מלון ירושלמי קטן בו השתכן הזוג, בבוקרו של יום שישי, לקראת סוף ביקורו השני בישראל. וואלי סיפר על ביקורו בעיראק לפני שלוש שנים: "אתה יוצא לגלות ואז חוזר, והרבה דברים משתנים. אתה משתנה והחברה משתנה. ובעיראק השינוי היה רדיקלי בגלל המלחמות, שלוש המלחמות, הראשונה עם איראן ושתי האחרות עם אמריקה. עיראק הפכה להריסות, והיה זה הלם לשוב אליה ולראות מה קרה. הרבה מן המקומות שרציתי לראות כבר לא קיימים". וואלי נולד בבצרה בעלת הרוב השיעי, והוא עצמו וכן בת-זוגו שיעים, והתבגר והתחנך בעמֶאֶרָא שבדרום המדינה, שם עדיין מתגוררת משפחתו. מלבד דוד אחד אשר נפגע במלחמה באופן ישיר, היו שאר בני המשפחה בני מזל יחסית. בדבריו ככנס בחיפה סיפר כי בעמארא שכנו "כל העדות, הזרמים והדתות שהיה אפשר להעלות על הדעת: היו מנדעים, יהודים, מוסלמים על כל זרמיהם, נוצרים, אכדים, ארמנים, אשורים, תל-כפיים (ערבים-כורדים), טורקמנים ושיעים-כורדים. יתר על כן, היו שם גם אנגלים מתים ששכבו לצד חללים גורקנים, אפגאנים, הודים ואבוריגינים-אוסטרלים" (תידגמו מערבית אהרן קלינגר-גבע ואברהם קנטור).

לדברי וואלי הדור הספרותי שלו התפצל: "חלק גדול מבני דורי נשארו עם מפלגת הבעת' בעיראק וכתבו פרופגנדה, בעד המלחמות, הלאומיות וסדאם חוסיין. והחלק האחר הלך לגלות בארצות שונות. בהתחלה הלכו לביירות, לגלות עם הפלסטינים, ואחר כך לאירופה, לגרמניה, לצרפת, ובעיקר ללונדון". הגלות, לדברי וואלי, מהווה למעשה מצב בסיסי של האדם הכותב באשר הוא, ומעוררת אותו לכתוב יותר. תפיסה זאת הביאה אותו, לדבריו, להזדהות עם המצב היהודי בארצות הגולה, אך הגלות היא לדבריו חוויה אוניברסלית העומדת ביסוד התרבות, והדתות המזרח תיכוניות נוסדו מתוך גלותם של אברהם, משה, ישו ומוחמד. ובכל זאת, אם היה חוזר השלום לעיראק, נאג'ים וואלי היה שמח לחיות בבגדאד.

תחילת הקריירה הספרותית של וואלי נעוריו היתה בשירה, אבל לדבריו מכיוון שהנערה שכתב לה לא אהבה את שיריו, הוא עבר אל

שירקו ביקה-ס'

מערבית: ששון סומך

פּוֹחַד אֲנִי

פּוֹחַד אֲנִי מִהַמוֹנֵי הָאָדָם שֶׁלְמִלִּים הַצְמָאוֹת
הַזּוֹעֵמוֹת מֵאֵד
לְבַל יִטְיִלוּ מִצּוֹר עַל הַפּוֹאֶמָה הָאֲחֵרוֹנָה שֶׁמְעוֹלָם לֹא הִסְבֵּה פָּנֶיהָ
לְלַחֵם הַבּוֹכָה
אוֹ לְמִים הַצְמָאִים
אוֹ לְחַיִּים הַיְחַפְּיִים.
זוֹ פּוֹאֶמָה הַנְּצַבֶּת מוֹל הַמְרָאָה כָּל הָעֵת
שׁוֹם דְּבַר לֹא יִסְנֹר אוֹתָהּ מִלְּבַד יִפְיֶה שְׁלָה.
וּבְרִצִּינּוֹת: אֵינֶנִּי יָכוֹל לִמְנֹעַ
אֶת הַמוֹנֵי הָאָדָם הַעוֹלִים עַל מַמְלַכַת הַלְשׁוֹן הַנְּסַעֲרַת
מִלְהַסִּיר אֶת הַפּוֹאֶמָה הַהִיא מִסִּפְרֵי שִׁירֵי.
וְאֶכֶן פּוֹחַד מִקֶּנֶן בְּתוֹכִי
לְבַל יִרְסְקוּ בְּאֶחָד הַלִּילוֹת
אֶת מְבוֹאֵי רֵאשִׁי
וְיִכְתְּבוּ עַל קִירוֹתֵיהֶם אֶת שְׁעוֹרֵית
הַקְּנוֹנִיָּה שֶׁקְשַׁרְתִּי עִמָּם,
וְכֵאֵן הָאֶסוֹן.

שירקו ביקה-ס' הוא משורר כורדי, בן העיר סוליימאנייה שבצפון עיראק. השיר נכתב במקורו כורדית ותורגם לערבית בידי המשורר. הופיע לראשונה ברבעון החיפאי 'משארף' בעריכת סיהאם דאוד.

1941, היו דורות ארוכים של אמון הדדי, גם לאחר ה"פרהוד", בין מוסלמים ויהודים בעיראק. לדבריו המבוגרים בעיראק עדיין זוכרים את היהודים. היצירות של מוזיקאים יהודים, אשר היוו חלק מרכזי מן המוזיקה העיראקית עד 1951, נאסרו להשמעה בשנות שלטונו של סדאם חוסיין. עתה, הוא אומר, אנשים חוזרים אליהן, למשל לשיריהם של צאלח ודאוד אל-כווייתי. דור הביניים הונך על שנאה לישראל ומחיקה של ההיסטוריה היהודית בעיראק, ועל כן התקווה נמצאת במבוגרים, וכן בצעירים אשר ילמדו על העבר העיראקי, ועל מקומם של היהודים בתוכו. כל זאת, כמובן, כשישוב השקט לרחובות עיראק, וכשלצעירים עיראקים יהיו סיבות לטפח תקווה באשר לעתידם. ❖

הפרוזה ואמנות הרומן. הרומן האחרון שלו, *תל אל-לחם*, כלומר הר הבשר, נכתב לפני מלחמת אמריקה-עיראק האחרונה, אבל הפך רב-מכר לאחריה. תל אל-לחם, מספר וואלי, "הוא המקום שבו אברהם נולד, ליד אור. זה הוא אתר שומרי היסטורי, אך כיום הוא מעין תחנת מעבר, אותה פוקדים זרים ומבריחים. במלחמת אמריקה-עיראק הראשונה הכוחות האמריקאיים הגיעו עד תל אל-לחם, וגם המורדים שהתקוממו בתוך עיראק הגיעו לשם, והועברו משם למחנות פליטים בסעודיה. הספר מתחיל בחזרתו של חייל עיראקי מהמלחמה. הוא חוזר ולא מוצא את אשתו, ושכנתו מספרת לו כי אשתו ברחה עם בעלה. השניים נכנסים למרצדס גנובה ונוסעים יחד לחפש אותם, כל הדרך אל תל אל-לחם". הספר רחב היריעה ראה אור בינתיים בתרגום לגרמנית, ובשנה הקרובה יראה אור גם באנגלית, יחד עם תרגום לרומן נוסף שלו, *תמונת יוסף*. לדבריו ישמח מאוד אם ספריו יתורגמו גם לעברית.

ברומן, אשר פורסם בשנת 1999, מתוארים החיים בעיראק, חיי הנשים, תוצאות הדיקטטורה, אך בעיקר שבר הרומן את הטאבו בכך שתיאר את עיראק דרך פיצולה לעדות שונות: סונים, שיעים, כורדים, אשורים, ארמנים, תורכמנים וכן יהודים. המבקרים בעיראק בזמנו טענו כי יצירתו מפלגת את החברה ופוגעת באחידותה, אך לאחר המלחמה נתפס הספר כמנבא את פיצולה של אותה אהדות. לדעתו של וואלי האמת נמצאת במקום אחר: "סדאם חוסיין העניק זהות כפויה לכל העיראקים, אשר התעלמה מן ההבדלים ביניהם. והרוב הגדול הלך אחרי סדאם, אפילו בסגנון הלבוש ובתסרוקת. היה להם נוח לשכוח את השונות. אבל הזהות של עיראק היא בשונות". לדבריו רבים בעיראק שינו את זהותם עם השנים והדרוה כדי לשרוד, ועל כן הזהויות הללו, של סונים, שיעים, כורדים, נוצרים ויהודים, שלובות ביניהן.

לדברי וואלי מרבית העורכים הספרותיים בעיתונות הערבית כיום הם משוררים, ועל כן הביקורת מעניקה לשירה את מרכז הבימה, ולא לפרוזה. אך לדעתו החברה הערבית כיום דווקא זקוקה ליותר רומנים, ולשית סביבם, כיוון שהם מסוגלים לקרוא את החברות הערביות השונות, ולהביא לתובנות חדשות לגביהן. וואלי אהב את כותבי הרומנים הסעודיים והלבנונים, ובעיקר הלבנונים: "הנשים בלבנון משנות את פני הספרות. הודא ברכאת ותנאן אל-שיח' אחראיות להתפתחויות ברומן הערבי הרבה יותר מאשר אליאס ח'ורי, שהוא גם עורך ספרותי". לדבריו מלחמת האזרחים הלבנונית השפיעה על התפתחות הרומן הערבי, משום הגלות שהביאה על חלק מן האינטלקטואלים, אשר יכלו לכתוב מתוך המרחק שנוצר בינם ובין ארצם.

לדעת וואלי, רבים מן האינטלקטואלים הערבים, ובתוכם האינטלקטואלים העיראקים הגולים, חיכו שמישהו ישבור את הטאבו ויבוא לבקר בישראל. על כן הוא קיבל את ההזמנה ליריד הספרים הבינלאומי בירושלים ולכנס בחיפה. לדבריו הוא ביקש לעורר פרובוקציה אשר תיצור דיון ער, והוא מקווה לתגובות מצד אינטלקטואלים עיראקים וכן מצד אינטלקטואלים לבנונים, מצרים ומרוקאים. עתה, לאחר ביקורו, הוא מבקש לארגן מפגש של סופרים עיראקים החיים בישראל, באירופה ובעיראק עצמה, ואולי לאחר מפגש ראשון שיערך באירופה, יערך מפגש שני בישראל או בעיראק.

בהרצאתו בחיפה סיפר וואלי על דמויות יהודיות אותן הכיר בילדותו, ואשר עיצבו את עולמו. לדבריו סבו היה אומר כי "כשהיהודים עזבו עיראק נהרסה", והוא מוסיף ואומר כי לצד ה"פרהוד", הפוגרום של

איתן קלינסקי

ליصبحה * פי ידי מעא

(והיו אחד בידי)

תרגום: מוחמד חמוזה ע'נאיים

והיו אחד בידי איטום

הברושים שנועדו לירק הלבינו בשדרה
הפרחים שנועדו לאדם השחירו בשדה
הכפר שנועד להשכים ליגיע יומו
נאטם על בריח ומסגר של שריון
שהתמקם בחצר בית הספר לבנות.

הלוח שכל הלילה צפה וערג
ליד רכה ומלטפת של מורה
וגם לידיים מהססות של בנות
שיצבעו את יומו במלים ובספרות -
קבל את הטוש השחור
הפוצע אותו בפקדות היום:
"מחלקה א' - סיורי בקר וצהרנים
מחלקה ב' - סיורי ערב ולילה".

בילעין, טבת תשס"ז

מתוך ספרו של איתן קלינסקי, שידי מחסום
ועוד העומד לראות אור בהוצאת ספרי
'עיתון 77'

בין הירדן לים
בדוי ערש טבול זהרי רקיע
עלומים אכל השרב.
לא שלולית אחת של דם
רשפה ורפשה גמאו
מתת רחם ושד -
מתת חיי שרה והגר
בכצות שנאת חנם.

כל עוד הרגע עלי זורח
יהי דבר אלהים אלי לאמר:
קח לה עץ אחד
וכתב עליו - יצחק
וקח לה עץ אחד
וכתב עליו - ישמעאל
וקרב אותם אחד אל אחד
"ועשיתם לעץ אחד
והיו אחד בידי".*

*יחזקאל לו, י"ט
(מתוך חזון העצים של הנביא יחזקאל)

בין נהר الأردن والبحر
على فراش المرتقى سابح بنور السماء
أكلت ريح السموم عهد الصبا
ليس حوضاً واحداً من الدماء
رشفاه ساخناً موجلاً
عطية رَحْمٍ وأثناء
عطية حياة ساره وهاجر
في مستنقع كره هباء

ما دامت لحظة تشرق علي
فليكن قوله تعالى إلي :
خذ لك عوداً
وأكتب عليه - إسحق
خذ لك عوداً
وأكتب عليه - إسماعيل
وقرب بينهما قريباً
واعصب الغودين عوداً
ليصبحا في يدي - واحداً

הצטרפו
למנויי
חאזנים

פרסים בסל'
03-6953256/7

כתובת מייל:
aguda-sofrim@bezeqint.net

אתר אינטרנט:
www.hebrew-writers.org

חאזנים

דו-ירחון אגודת הסופרים העברים במדינת ישראל

- כתב העת הוותיק בישראל - נוסד לפני 80 שנה ע"י ח.נ.ביאליק - מגיש לקוראים מבחר יצירות במסה, פרוזה, שירה וביקורת של היוצרים בארץ.
- לצד יוצרים וותיקים נותן "חאזנים" במה לכשרונות חדשים וצעירים ומפרסם אותם בפעם הראשונה.

עצמאות

ההורים של אמא נולדו בבוֹלְגָרִיָה
ואמא של אבא ממצרים.
כן, זה די דומה, אמר לי התורכי מחמט
בספסל על ההיפודרום. משמאל גחכו
איה סופיה הכנסייה והמסגד הכחל.
וזה האובליסק הגדול ממצרים? שאלתי.
כן, אמר, ומסו' טוב לגוף, רוצה?
בינתיים, באזור אחר של העיר, נשים תירות
מדדו לגופן בגדים בזול
ברחוב העצמאות.

ציטוט

שנינו יושבים על הספה ומכרסמים תפוחמוץ.
שנינו קהות, החניכים מאבדות דם.
למה תפוח? איך לא למדנו דבר?
תפוח? דעת? תולעת! היא
לא תסרב לתפוחמוץ. ואנחנו?
עגה נחמדת הריתי לך, עגת
תפוחימחמוצים, עסת
שקרימטמטמים, התולעת
מכרסמת ברגלי הספה. נקרא
לחתול, עוד אחת לא תזיזו לו.

מאיר ויזלטיר פעם
כתב (פעם, באחד משירי
צינתי את ספר שיריו - ממנו
אצטט בעוד כשתים -
שלוש שורות -
צינתי אותו
בסימניה, ששיר של נתן זך
מדפס עליה.) על כל פנים,
ויזלטיר, הוא
כתב, באחד משיריו
המקדמים
שאצלו שנים זה
כמו דינזאורים. זה נכון
גם בנוגע אלי. רק לא
דינזאורים. על כל פנים
כל יום, בבת כלבים, אני
מתרוצץ בחצרות נדחק
בין חוטי החיים. שעה לשעה
מה שנתפר דרכי, כאלו
מעשה שתי וערב אני.

יאיר אסולין

לפני כן

עראק תאנים

אחר כך קפאה הארץ.
ידיים יבשו, ודמעות שהיו
על מפתן העין נותרו במקומן -
מטות לגפול,
צפרים נצבו דם
טורים-טורים על חוטי החשמל
כאלו היתה כל הארץ כפר
ופני האנשים לבשו ארשת צער
אחר כך קפאה הארץ,
לפני כן אמרת
כי אין בלבך אהבה עוד.

לעזיזה אסולין, סבתי

את בדידותך אמהל בעראק
תאנים. כמו שהיה שם (ואין פה).
ואספר לך כי מטפחת יש לי ובה
שנותיך. ואם תרצי אפתח ואשיב לך דעתך
צלולה כמו הנחל שהיה (שם).
ואת מרירותך אטמן בתמר כמו היתה שקד. כמו
היו תיידך חצר ביתך, שם, בין דקלים ורמונים.
ואקח את ידך ואמשח אותה בקרם ידיים ואשפשף ממנה
כל יסורי הגירתך (את הכלור בו נקית בתי אדונים.
את הכושה שמחית מעיניך.) ואומר לך: "נצחנו סבתא, נצחנו.
עתה יש בידך ללמד קרוא וכתב".

איני אומר שאין
דברים שבאים אלי
בהפתעה. הם באים, כמו שטרות כסף
על רצפת מדרכה. מה בפי
הם לא שואלים. יומי אחרי
היום פתאם משתנה, ביני לבין השיר
של מאיר, עצם שמנה, ממנה אני
קורע נתחים ומניחם על
קצרת השיר, כמעט נתק
מצחוק והנאה.

שי אריה מזרחי - יליד ותושב תל-אביב, 1974.
עוסק בעריכה לשונית. קובץ שירים שלו ראה אור
בהוצאת כרמל, ב-2003. פרסם בכתבי עת שונים.

אנדד אלדן

□

נצב לבדו מול מצבת תייו חושב הבן אבי
 בתאוה לבנות לו נוה בערבת המרחב אהוביו נכוו
 ויריבו פבה בבניה ובנין כבוד כבד עוון אורבת בת אוב
 למחשבה הפואבת בבושה לשוב לשוא בבגדים שלא יבשו מביאה ענבים גנובים
 מול מצבת הוריו מגבבת תבן נרקב ים תויות האבן הנאוה שהכינה דברי אב
 משכתב לבנו שכברוש מנון מיפב ובכיו בכאב ידיו ובמי יבחר עבדת דבריו
 כבשר תועבה פלב פלב ערות אהבים גוועת ובלב חרוב קרב לעבודה על גבעה גבוהה
 בבית שח שחרב אובד ובין הדברים ודאי לא פבוטח קרוביו שעברו בין רגבים רטבים
 את החוב שלו גבו שיריו הטובים בכובדו על גבים רוה את גבהים מקוה לרבבות לבנות רביביו
 ובזרע שעוב ניבו תבע ובחן טובע אביו בעולת אביב גלוה אליו אוהב למרחבים לבוא יחידי
 וברבות האבנים סובבות גבים מרוים רוח להן קווי לרבות ואבי רכב חובות סוס רע ופרשיו נתיב
 הפרא בהרים רוח סער ערב הוד הד דבקות דפקה. רועים מתגודדים ריח ורדים ודמדומים בחוחים

□

ידה בידו עדי דהה ידע לדדיה מדה
 כבין צובע עצבונו דודאיה עדה
 צפרניה צחצח והיא כדיה דואה מעל
 לחים לחיו שעריו הדר היא דרה בין עדריו
 בשקת השקה נפשו הדי ידידיו מעודדים
 אידו הדומע והודו שדרדר במורד כרע לבאר הרגיש רעש
 אדמה הלמה כדוי ובסלע כתבו יריביו בדיו יבבה אבדנו

□

אולי הצלילים שקף ממלאים חללו של עולם בשבילו
 אולם קולו הולך ומתערפל ולובש את המלים שקף
 לשונה המתגלגלת כגלגל בעליה וכגל גולש את מתפלשת
 בחול מפליגה לנפלאות בחוף בפנים נפעלת בלהט כלה למול
 כלה אלמונית לה לחשתי בלילות בעלומי האלמים לפתע היא לה
 אליה בין סלעים על צלע הר מאלמים ערזה שריינו שרים
 לגלות קרבה יתרה היא גמגום
 גורם לרגע התרגעות געגועים למגע
 גלי קולך הולמים את לוגמת אותי בצלילי המתחלים מיחל למלנכוליה
 השולחת מלאכיה להשלים בין עולמי הפלוא בחלומך ילדים מחכים בחשך לשוב
 עולמם

פרסום ראשון

אלי ממלכת הבשן

בימי אבות אבותי של
הדורס המקנן בפסגה
מלא פרץ געש
נוצות בזלת בצפית ההר.
ענקים רקדו סביב לדולמנים
ואלים ירדו בשביל הקדום
לשכשך בהונות במפל הבזלת.
אחר-כך באו להר האש אלהים אחרים.
לא הרחק מתל חתול הבר
במנור דיר קרוח
על הקשת המתעגלת
מעל לפתח המוביל לשאינו נגמר
קרן שמש
מפסלת אפיקי תפלה ביונטית
בשחר הקרוש:

"האל של גרגוריוס הושע ורחם אמן".
כן, זה התכן -
השמים היו קרובים יותר בימים ההם.
אחר-כך באו אלילים אחרים.
בחנות הטורבינות להבי עוג
עגים את האויר לחשמל
אין יותר ענקים, והשחקים
רחוקים, רקועים בממד אחר.

עלבון

אני מכת הכתמה
כלימה מתפשטת מקצה
גבעולי התלוש
עד אבקן

אני ממרטטת, קטומה
מרטטת מרוח אימה
קוצי מקפלים
שורטים
בי

פסל

עית דרוך מקור
קפוא בראש עמוד השיש
דורות של גשמים שיפו צפרניו
וכנפיו פרושות לעוט

שמעי אדמה האזיני דממה
כלי אדמה - -
אני ורד

ומכאן רק אוריד

מתוך מחזור השירים
"קונצרטניט רגשות"

כי האדם עץ השדה?

לרשי פלוגתא דר' נתן זך

נטוע בחצר הקרה
ראשו בשמים אך רגליו נטועות בקרקע.
לא ימלט
לא ישאף לדבר לבד מצמיחה מעלה מעלה.
חלופי העונות מכים בגופו
סנאים מדגדגים ענף
ודלוגם עליו אהבה.
אך רוחו צופה בשנויים בנחת
גם לילדיו יניח לגדול במרחק סביר
לא יחליף מבטים דואגים עם האם
לשלומום, לגועם.

□

אני רוצה להיות פדופיל של מלים
לעשות בהן מעשה מגנה
מין בשאינו מינו
לתפס אותן עוד כשהן קטנות
עולות ממעבה ההכרה
אל דקות המחשבה
בטרם היות
הבל הפה
הגס.

מיזנתרופית 28

לפני הזריחה
כמה גדול המרחק
בין אור לחשך
בין נתניה לפרמרוז היל
בין 37 ל-28

□

בין אהבת אדם
לשנאתו
במרחב הוירטואלי של
הידידות
המתהווה
בפרטיות מדודה,
בערב המסכות
היהודי.

שוב נאבק
בפואנטה
השכלית כל כך
חדשים ללא כתיבה.
אוונה באונה -
ושוב כשלתני.
צורב את הכשלון
בשיר.

ערב פורים תשס"ו

מוספים, ספרים, אירועים

דיוקנו של משורר מרכזי / שני לוחות העדות של גורי

הופעת שני הכרכים של חיים גורי עם השירה והזמן - דפים מאוטוביוגרפיה ספרותית (מוסד ביאליק, הקיבוץ המאוחד) הם בלי ספק מאורע מרגש, לפחות עבור מי שנפשם נקעה מן האפרוריות השירית הנוכחית, והצמאים לדברו של משורר מרכזי המדבר לקהלים רחבים. חיים גורי הוא אולי מן האחרונים במשוררים הללו שהי עמנו היום, גם אם יסרב להגדרה זו, שבידו לקיים את מסורת הקבלה והמסירה מדור לדור. לגורי, שהוא משורר ועיתונאי, איש רוח ואיש מעשה, יש הרבה מה למסור ושני הכרכים הם עדות לכך. גורי הוא עד המלך לא רק לשישים שנות המדינה, אלא גם לתקופה שקדמה לה (פלמ"ח, מלחמת השחרור, העפלה), ושני הכרכים הם מתנה נפלאה לאוצר רושמי הרשומות. בראש ובראשונה הם אסופת טקסטים מרתקת מן השירה העברית (אין כגורי המכיר אותה ויודע חלקים גדולים ממנה על פה), הפזמון, העיון, הנאום, הפלקט, הסיפור, הזיכרון, ספרות המכתבים, היומנים ועוד. השאלה רק אם יש מי שיקבל?

אי אפשר, כמובן, ברשימה אחת להקיף הכל. לכן, בחרתי לעסוק, בעיקר, בשאלה מסקרנת אחת: מהו דיוקנו של משורר מרכזי (כפי שהוא עולה מן הדפים הללו)? מה הם החומרים מהם הוא עשוי? מהיכן נחל את שירו ומהו מקור סמכותו?

שני הכרכים משיבים על כך תשובות רבות, אך אפשר לומר כבר כאן בהכללה, כי פני המשורר הן פנים מצולקות "בסבך הדורות של היהדות שאין להתיירו" כפי שהוא אומר באחד המקומות. פנים חרותות באינספור מסות וניסיונות של מאבקים על זהות ועצמיות ישראלית. גורי כותב על הכל ומכיל בתוכו את כולם, כפי שכבר הגדיר זאת בשירו ובספרו *אני מלחמת אזרחים*. אנסה לעמוד על כמה מהם.

א. ילד פוליטי

הספר עשוי שמונה מדורים שכל אחד נחלק לפרקים רבים ובראש כל מדור ניצב שיר משיריו. המדור הראשון קרוי "ראשית משוערת" והשיר הוא '1923-1958' המציין את 35 שנות חייו הראשונות, ועוד נשוב אליו בהמשך דברינו. מדור זה כדבריו הוא "מסע המחבר אל הילדות, אל עינות הזיכרון והמגע הראשון עם השירה". הוא נכתב בשנים 1992-

2000 במיוחד לספר זה, ומכאן חשיבותו בהיותו ראשית משוערת מנקודת התצפית של האחרית הוודאית. ובאמת, אחד הדברים שהוא מרבה להדגיש הוא העובדה, כי "היינו ילדים פוליטיים מאוד". כבר בגיל אחת-עשרה הוא קורא ב'דבר לילדים' (בפברואר 1934) את שירו של נתן אלתרמן 'אבא נלחם לחופש' על המרד הפרולטרני בווינה האדומה נגד השלטון האלים של הקנצלר דולפוס. גורי מפרך את "אגדת הכוזב הרווחת על הצבריות הפרובינציאלית". נהפוך הוא: "אל הארץ הקטנה והסעורה, השוכנת על חופו המזרחי של הים התיכון, התדפקו כל סופות העולם". העיתונות והספרות וחיי הרוח והפוליטיקה היו חלק בלתי נפרד מההתרחשות. השירה הפוליטית, גם המניפסטית והפלקטית, היתה אז באופנה. גורם משפיע אחר היתה "תרבות המקהלה המדברת". קבוצות ילדים ונערים היו משמיעים טקסטים מדוקלמים, פרי עטם של משוררים עברים (למשל משל אברהם חלפי: "צועדים כפופי השכם / רעבי עמל ולחם"), או קטעים מהרפרטואר האירופי ("על בריקות קומו העפילו / קומו עלו נא צבא עמלים"), או את שירו המפורסם של אלתרמן 'אל תיתנו להם רובים', או את 'נגד' של אלכסנדר פן, ורבים נוספים. הדקלומים הללו בחגיגותם חדרו לנשמה. "כן, בגיל הרך הזה באו אלי המילים שנשארו בי ימים רבים וכן הרימוסים, דרכי החריזה והאסוננסים", הוא כותב.

גם לתרבות "המקהלה המדברת" ולתרבות הדקלום בעל פה בכלל היתה תרומה חשובה. גורי ידוע כבעל זיכרון פנומנלי המכיר מאות שירים ויצירות שלמות בעל פה (למשל את כל "שמחת עניים" כעדותו). אבל זה לא רק עניין של כישרון אישי, אלא גם חלק מתרבות התקופה. אין ספק שהויתור בימינו על כל שינון כזה של יצירות מופת הוא חלק מדלדולה של הרוח בישראל. "המקהלה המדברת" היתה חשובה מסיבה נוספת: היא שילבה את קול היחיד בקול היחיד לכדי מה שנהגו לימים לקרוא לעתים בזלזול "גוף ראשון רבים". אולם ברור שההשתייכות לדור, גם היא חלק מהיותו של יוצר משורר מרכזי (וראה על כך להלן).

"להיות ילד פוליטי, להקשיב למילים, לנאומים, לשירה, לזכור חוצות, התגודדות וצעקת מחלוקת" (עמ' 22), הוא כותב. "להיות ילד פוליטי, לראות יומני קולנוע, ערים זרות וגשם יורד, ומצעדי לפידים בלילה. בכמה מכשירי רדיו כבר יכולת לשמוע את קולו של היטלר" (עמ' 23). "להיות ילד על סף נערות, לחוש את הזמן ההוא, לברוח מהבית אל החוצות. להיקלע לאסיפות 'ילד לך הביתה' - ולא ללכת). להסתובב בין הרגליים. לראות, לשמוע את הגדולים בהמונם ושאונם, בריב ובמדון בוויכוחים הסוערים" (עמ' 27), הוא מוסיף. הקיצור, להיות סקרן, פתוח, מעורב. לחוש את הזמן.

ב. שכן ואויב

בפרק נוסף על ילדותו "הקטע הנוסף" (פורסם ב'אלפיים' 1994) הוא מספר על מחוות ילדותו בשכונות נורדיה, שפאק ושרונה בתל אביב וסיפורו האישי נשור כמו בלא משים בסיפור הכללי של התקופה. למשל, המקרה של הרופא ואשתו היפה שדרו סמוך לביתם ויום אחד תעו בטיוולם ולמחרת נתברר, כי נרצחו מעבר לירקון. יונתן רטוש כתב אז עליהם את הפואמה שלו 'אל קבר ישמעאל' ובעקבות המקרה הוזהרו ילדים עברים על ידי אמותיהן: "ילדים, אל תלכו הרחק, יש שם ערבים!"

גורי הבוגר, הכותב דברים אלה מקץ שנים, ממחר לאזן את התמונה ולומר: "לאחר מלחמת השחרור עם חורבנו של השכן הערבי, כאילו נעקף משהו שהיה חלק לא נפרד מעולמנו". וגם לאזן אמירה זו ולומר: "גדלתי על סיפור ידנו המושטת והדחוייה, וגם על אותה צדקנות שלנו" (עמ' 96). כל זה מהווה איור למה שהוא מכנה בשם "דואליזם של שכן

חיים גורי, 1984

ואויב" (עמ' 23, כרך ב') נושא המלווה אותנו מאז, שגם הלחל ללב הספרות העברית.

מעשה השזירה ללא הפרד של הכרוניקה המשפחתית והכללית, הוא מסודות כתיבתו המופלאה בספר זה. סיפור משפחתי הופך לסיפור לאומי, ולהפך, ורוכש לו בתוך כך את קולה האובייקטיבי של העת. גורי מספר, למשל, בהמשך, את סיפור מותו העצוב של אביו, ישראל גורי (גורפינקל), שהיה ח"כ מטעם מפא"י. תמצית חייו המסופרת שם היא סמל בפני עצמו: "אבי החיזור, אבי הקדוש, היה טבעוני, פציפיסט, אדם הגון. האלימות החליאה אותו, אך הוא היה ציוני קנאי וידע כי היהודים חייבים להגן על עצמם" (עמ' 99). מסיפור מותו וקבורתו של אביו בקבר המשפחה בנחלת יצחק, הוא עובר לדבר על יתמות העם היהודי בכלל לאחר השואה ועל נוקיה. "והרי משפחה זה שלושה דורות לפחות" הוא כותב (ולא במקרה, כנראה, מוקדשים שני הכרכים לששת נכדיו). פרק זה הוא מסיים במעין אנתולוגיה קטנה מביאליק, ברנר, זוסמן, עגנון, אצ"ג, אלטרמן, ויזלטר, הנוגעת ליחסי יהודים ושכניהם. הוא חותם

בהזכרת ספרו שלו **אני מלחמת אזרחים** שהוא, כאמור, "תעודת זהות שלי, כמי שכל הניגודים חברו בו, כמי שמכיל בנפשו הנקועה את כל ההפכים" (עמ' 107). "דואליזם של שכן ואויב" בארץ ישראל, הוא אחד מאותם הפכים שהוא מתמודד עמם.

ג. הוויית הדור

פרק משמעותי ביותר הוא הפרק "תמונה קבוצתית עם בני דורי" שבו הוא מנסה להגדיר את דורו, זה הקרוי "דור בארץ" או "דור תש"ח" ולהתמודד עם עצם השאלה הדורית. ס' יזהר, למשל, פסל כל השתייכות דורית, אם כי כתיבתו, אומר גורי, היתה דורית וארצישראלית במובהק. משה שמיר, לעומתו, הוא דוגמה הפוכה. בעיקרו, אומר גורי, היה זה דור תל אביבי שצמח בקן מרכז של השומר-הצעיר בגדוד "משמר העמק". דור שהתחנך על תערובת משכרת של רציונליזם מרקסיסטי, רומנטיקה מהפכנית וארוטיוזם וינאי, ושעמד בשלוש חזיתות: המלחמה בנאציזם, המאבק בכריטיים והמערכה נגד המתקפה הערבית. הגדרת הדור אינה פשוטה, אולם בסופו של דבר לאחר היסוסים והתלבטויות, הוא מכריז: "חרף הסתייגות מוכנת מהתיאוריה הדורית, אני רואה עצמי שייך, כך או אחרת, לדור הארצישראלי" (עמ' 115). זו רק הפתיחה, מכאן ואילך הוא הולך ונותן בו סימנים: דור שלא "נולד מהים", שכולו יליד הארץ, ששפתו האחת עברית, ללא "הכאב של שתי המולדות", דור שהוא בן למהפכה חילונית (בצעירותו - הוא אומר - לא ידע מהו נר, שבת, חג ומועד), דור שהתחבר לארץ ולהיסטוריה באמצעות התנ"ך, דור שבסך הכל "לא היה לו זמן" כדברי השיר '1958-1923' הניצב בפתחו ("ולא היה לי זמן. / כעת ברור / שלא היה לי זמן. / מחצית חיי /... / אני האיש / שלא היה לו זמן"). לא היה לו זמן לצמיחה אטית, לא היה לו זמן ללימודים, לא היה לו זמן לעצמו ולצרכיו. "לרוב הייתי מעשים יותר משהייתי מחשבות... תמיד נקראת למשהו חשוב יותר". ואף על פי כן זהו דור שלמד הרבה ומהר תוך כדי עשייה. כך למשל הוא מעיד כי חייו השתנו מיסודם בפגישתו עם ניצולי השואה באירופה אליה נשלח כשליח ההעפלה לאחר מלחמת העולם השנייה: "בודפשט. רחוב דוב. האולם מלא מפה לפה. והדרשן דובר הונגרית. אינך מבין מילה עד שהוא אומר בעברית 'את אחי אנוכי מבקש'. לא אשכח את קולות הבכי סביבי. יוסף בעמק דותן.

ואתה נמשך, אם תרצה ואם לאו, מהסיפור שהוא בשומרון בספר בראשית ועד ההתכנסות הזאת בקרב שרידי העדה הנרצחת" (עמ' 131). כך בן הארץ, צבר מ"דור תש"ח", הופך בתקופה קצרה יחסית לבן העם היהודי ולבן כל הדורות וכל הגלויות כולם. בסיכום הפרק דוחה גורי את טענת סופרי הדור הבא "דור המדינה" שבאו חשבון עם האח הבכור וטענו "שדיברנו בגוף ראשון רבים, שהיינו שירה מגויסת". היה אופק היחיד והיה אופק הרבים, שתי רשויות נפרדות. עם זאת השירה העברית לדורותיה עוסקת בכפילות הזאת, ורבים ממשוררי שירת היחיד המובהקת דיברו גם בגוף ראשון רבים. ביאליק, טשרניחובסקי, אצ"ג, שלונסקי, אלטרמן, רטוש, ישורון, גלבוץ, עמיחי. מתוך עיון בסיפור של ס' יזהר (שירה של חצות) הוא מעלה תובנה מעמיקה: "מלחמות צודקות מאפשרות גם למיוחדים להיות חלק מהשירה. כאן צומת הדמים בין ספרות להיסטוריה. בני דורי האמינו ברובם הגדול שהם לוהמים על עניין צודק" (עמ' 135).

ועוד הערה חשובה: בדברו על בני דורו אין הוא מדבר רק על השמות הידועים, אלא גם על רבים מחבריו ורעיו בתנועת הנוער ובפלמ"ח. חברים מן השורה - נחמיה ויחיעם וחמדור, נועה ודינה וזוהרה, יוסף ועזריה ואהוביה, ורבים נוספים - שנפלו במלחמה ודמותם מתגלה לנו מתוך עיון ב"ספרות המכתבים" שהותירו אחריהם. גורי מקדיש להם פרק מכמיר לב בשם "אתם עדי". אלה הם "יפי הבלורית והתואר" המקוריים, עליהם אמרה בת הדור, נתיבה בן-יהודה, כי "רוב חללי תש"ח מתו בבתוליהם".

ד. המחולן והמקודש

העברית השירית והעברית העיתונאית של גורי, מצריכה, כמובן, מאמר נפרד. בקצרה אומר כי זוהי יכולתו המופלאה לאסוף את כל סוגי המבעים, הציטוטים, האזכורים, החבוסים והנדרים ולצרף אותם בלשונו. הנה לדוגמה פסקה בלשונו מהפרק הקודם על בני דורו: "בודדים במועד. איש ונבו לו על ארץ רבה ואחווי יחד. כי זמן היחד היה הזמן ההוא. זמן 'אלף זרועות לגול את האבן מפי האר'. תמיד היו הם 'בשיירה ומחוצה לה'. והיחד הזה דיבר בגוף ראשון רבים כמייצג את בודדיו, שאף לא נשאלו אם רשאי הוא לדבר בשמם. היחד ידע שהוא צודק. שמוכרחים. שאם לא, מה יהיה?!" (עמ' 141)

מה לא נמצא בפסקה קצרה זו? 'בודדים במועד' הוא שם ספרו של דן מירון על הרפובליקה הספרותית העברית; 'איש ונבו לו' הוא רמיזה מקראית לגורלו הטרגי של משה; 'זמן יחד' - אסוציאציה למגילת 'שרך היחד' שנמצאה בקומראן; 'אלף זרועות' ציטוט משירה של רחל; 'בשיירה ומחוצה לה', שם מאמרו של דוד כנעני על יזהר; ולבסוף, 'שמוכרחים'. שאם לא מה יהיה - לשון הדיבור בפלמ"ח בעת ההיא. וזו רשימה חלקית בלבד.

סוגיה זו מעוררת פליאה, שכן גורי עצמו מספר לנו בפרק "על התמורות שחלו בי" כי למעשה החל ללמוד ספרות עברית רק באוניברסיטה. "ניצבתי בגיל עשרים ושבע מול ארון הספרים וחשתי עד מה היו ידי ריקות". עד אז היתה השכלתו היהודית חילונית לגמרי והשכלתו הכללית חלקית למדי. בית חינוך בתל אביב, בית ספר בבית אלפא, בית הספר החקלאי כדורי,

ומשם הפלמ"ח והמלחמה. כדבריו, לא ביקר בבית כנסת, לא ערכו לו בר מצווה, ולא זכורים לו מביתו ציוני חג ומועד. "גדלתי בלב הארצישראליות העברית החילונית", הוא נוהג לחזור ולומר. תנ"ך קרא הרבה, אולם את לשון חז"ל גילה רק באוניברסיטה: "הרביתי לקרוא בספר האגדה של ביאליק ורבניצקי. זו היתה פגישה מאוחרת, אך מכריעה משום שהעברית רבת הדורות נתגלתה לי בכל סגנוניותה, עושרה ועוצמתה כיוצרת אפשרויות נפלאות לביטוי. עיון בספרי המאוחרים מגלה את התמורות הלשוניות שחלו בטקסטים, את פרי הפגישה המחודשת עם המקורות" (עמ' 146).

ספרו הראשון *פרחי אש* (1950), לדבריו, "מעיד על עברית בת רובד אחד פחות או יותר". עיקר המפנה חל עם ספרו *שושנת רוחות* (1960). בשיר 'האש והעצים' מספרו *תנועה למגע* (1968) הוא מונה כבר שלוש שכבות לשוניות: מקראית, מדרשית וצה"לית. ואילו השיר 'אותות נוספים' מספרו *מחברות אלול* (1985) מבוסס על פרקי מדרש העוסקים בפורענות הכרוכה בעקבות המשיח והלקוחים ממסכת סנהדרין וממסכת סוטה. לימים, הוא מוסיף, הצטרפו גם שורות משירת ספרד וממשוררי הדורות האחרונים - ש' שלום, שלונסקי, אלתרמן ופן המשובצים בשיריו. את גישתו הלשונית (ואולי הכללית) הוא מסכם במילים הבאות: "מאז ומתמיד אהבתי את שילוב הרבדים השונים בשיר. את הרחובי, והחגיגי, והמחולן והמקורש בהצטרפם להשלמה או לניגוד או לשינוי ערכים בשירה העברית המקדשת את החילון ומחלנת את המקודש" (עמ' 151) ניסוח חיים-גורי אופייני שאינו נוגע רק ללשונו, אלא לכלל הווייתו.

בהקשר זה צריך עוד לומר שאין משורר כגורי המבין לעומק את יחסי השירה ומציאות, ולא רק בשירתו שלו אלא בשירת כל אחד מהמשוררים שבהם הוא דן והם לא מעטים. דוגמה מעניינת היא תגובתו על ספרו של אלתרמן *עיד היונה*, הכלולה בפרק על 'כסית'. *עיד היונה* הופיע בשנת 1967 לאחר ארבע-עשרה שנות שתיקה שירית והתקבל כרגשות מעורבים. גם גורי חש כי הספר נעדר קסם. כי רצה מאוד לאהוב אותו ולא הצליח. (שלונסקי העיר במסיבה לכבוד הופעתו בביתם של אהרון מגד ואידה צורית כי "זהו טור שביעי גרוע"). אבל חשיבות העניין היא בפרספקטיבה שמביא גורי: "לימים יאמר דב סדן שספר 'עיד היונה' יישאר ויזכר ויישמר בספרות העברית מפני שבספרות היהודים נאצרות בעיקר יצירות המפלשות את ההווה הלאומית"; וגורי מצדו מוסיף, כי לימים נתברר לו מדוע כתב המשורר את הספר הזה. "משום שהוא לא

ויתר על הזכות לכתוב את שירי העלילה של תקומת ישראל לדור דור, ולא נרתע מלהפוך את שירתו על פניה, כי רק כך יכול היה לומר אותם" (עמ' 91). זו אמירה עמוקה של גורי על טיבה של היצירה והעת ועל מורו ורבו נתן אלתרמן, שסיכן את תהילתו השירית למען העניין הלאומי שבו האמין. פרקים רבים מוקדשים לאלתרמן והם מצריכים רשימה נפרדת. נאמר רק כי גם אותם אפשר לראות במסגרת הקבלה והמסירה של השירה והספרות מדור לדור.

ה. הנצורים והצודקים (ולהפך)

נושא נוסף שבו נסיים, העובר כחוט השני לאורך שני הכרכים וזוכה להדגשה יתרה במדור הראשון בכרך השני "ארץ רגומה" ('דבר' אוגוסט 1993); עוסק בשאלה של צדקת מאבקנו בארץ הזאת ובחשש שאם נאבד את תחושת הצדק נובס בסופו של דבר בשדה הקרב המדיני או הצבאי. גם כאן, כמו בתחומים רבים, גורי הוא תלמידו של אלתרמן. הוא מכנה נושא זה "תרבות הנצורים והצודקים" מול "תרבות האשם והחרטה" המתפתחת מאוחר יותר. ברור שאת ההשראה לכך נטל מהשיר 'נופלת העיר' *בשמחת עניים* של אלתרמן: "חי כל עוצם רישנו, כי בין המצרים/ לא אשרי הצרים, כי אשרי הנצורים!"

גם בפרק זה נקודת המוצא לדיון היא ילדותו התל אביבית. תל אביב "הצריפית" היתה שלנו. יפו "המסגדית" היתה שלהם. אך גם ה"שלהם" היה חלק בלתי נפרד מהמושג מולדת. "ארץ ישראל היתה ארצנו, אך גם הערבים היו ארץ ישראל. המרחב היה אחד ומעורב. ההפרדה היתה פוליטית ולא תמיד מודעת, עד שבאו ימי הדם והאש". את הסדק הראשון בתחושת הצדק הישראלי חולל "הרבת חזעה" סיפורו של ס' יזהר בשלהי מלחמת השחרור "משום שסיים את זמן תרבות הנצורים והצודקים ופתח את זמן האשם והחרטה".

אין חובה להסכים פוליטית עם עמדותיו של גורי, אבל לטעמי הוא ראוי להערכה על התעקשותו. גורי אינו שוכח לעולם את ההיסטוריה, מה קדם למה, ומנהל על כך ויכוחים מרים. גם אם לעתים עליו לסגת, אין הוא עושה זאת בחדווה. בתחילה, הוא אומר, לא היתה שנאה ולא היתה התעלמות מהערבים. הביטחון בצדקת הדרך היה כה רב עד "שגם הערבים נכללו בסיפור שלנו". הדברים בהמשך השתנו, כמובן, אבל "אני גדלתי באתוס הנצורים והצודקים". מי שגדל כאן, הוא אומר, ראה עצמו כיורש כל תקופותיה של הארץ. ההווה הערבית ארוגה ביצירותיהם של גוטמן, שמי, תג'ר, שמאלי, טשרניחובסקי ואפילו בספרי דיין ואלון, שגדלו בנופי הכפר הארצישראלי ודיברו ערבית. זה גם הרקע לאמירתו "מנעורי הייתי דבק בשלמות הארץ כהוויית יסוד בחיי". לימים הצטרף אל "האלימות, אל ההגנה, והפלמ"ח ואל תחושת הנצורים והצודקים שבגנב הים". תחושה זו היתה שלטת במשך "תשע-עשרה שנות הקו הירוק" עד שנשברה במלחמת ששת הימים. את השבר ביטא הקובץ *שיח לוחמים* בהוצאת חברים בתנועה הקיבוצית ב-1967, שהיה בעל השפעה על השמאל הישראלי ונשא בחובו את תרבות "האשם והחרטה".

הנושא של צדקת המלחמה מעסיק אותו במקומות רבים. ברשימה "על בדידות הלוחם ורוח הימים" ('על המשמר' 1978) שבה הוא מתייחס לשירה של רחל 'בשורה' ('אך אני לא אובה בשורת גאולה/ אם מפי מצורע תבוא'). נושא שהוא חוזר אליו ברשימה נוספת "בשורת המצורעים" ('מעריב' 1977) שבסופה הוא קובע: "השתתפות בהיסטוריה

דורי מגור, מייסד ועורך 'הו!', סבור כמוזן אחרת והוא מרחיב עליה את הדיבור בפתח החוברת האחרונה. לדבריו "זהו סיפור מפתח על עולם השירה הישראלי ועל מאבק הדורות שבו. קשה שלא להתפתות ולתהות תוך כדי קריאה אילו משוררים ומתרגמי שירה עומדים מאחורי דמויות כאייד הר נבו, שביט בנו, יהודה איש שלום או יוחאי נבות. עם זאת ברור כי משמעות הנובלה הזאת חורגת בהרבה מן הממד הרכילותי". להוציא סוגיית תרגום אחת שהיא אולי מעניינת באמת, זוהי לטעמי נובלה (או טלנובלה) של רכילות, שאפילו לא עוררה בי סקרנות מיוחדת

לזהות את גיבוריה. אולי עבור אנשי 'הו!' הכלואים בבועה של עצמם היא מהווה את פסגת העניין הספרותי-תרבותי משום שהיא עוסקת במרד של אנשי החרוז החדשים, מתרגמים ברובם, בדור המשוררים שקדם להם.

גיבוריה המרכזיים של הנובלה הם המשורר הוותיק אייר הר נבו (1927-2003) שכבר אינו בין החיים בעת התרחשותה; בנו שביט, מתרגם שירה הנאבק עדיין על דרכו; אחותו למחצה, נוגה, השואפת להיות משוררת ו/או סופרת הכותבת את האוטוביוגרפיה המשפחתית, שקטעים ממנה משובצים בסיפור; המשורר יוחאי נבות, נושא נס המרד בשירתו של הר נבו והמשורר יהודה איש שלום, בן דורו של הר נבו, הנמצא בשפל המדרגה של חייו.

העלילה כולה נטועה במה שנהוג לכנות "הביצה הספרותית" שנמוך וגבוה משמשים בה בערבוביה. דומה שערד, ילידת קיבוץ נחל עוז (1971) המלמדת ספרות השוואתית באוניברסיטת סטנפורד, ארה"ב, נהנית לבחוש בכוח הזה ולהתיזו לכל עבר. מצד אחד הרבה קלישאות ספרותיות נבובות היא שמה בפיה של נוגה ("עמוס עוז אמר פעם שכל דבר שהוא כותב הוא אוטוביוגרפי"); ומצד שני הרבה הגדרות חכמות על ספרות ותרגום ("ספרות צריך לקרוא, לא ללמוד") היא שמה בפיו של שביט, מתרגמו לעברית של המשורר האנגלי פיליפ לרקין, אבל אלה כמו אלה, משמשים בעצם ללהג וללגלג על ההווה הספרותית הישראלית, מהלך שהחלה בו כבר ביצירתה הראשונה.

נוגה, השואפת להיות סופרת, ושביט, המתרגם המוכר שכבר עשה לו שם כביכול ושממנו היא מבקשת הכרה וסיוע, שניהם בעצם מאוד לא בטוחים בעצמם, בידיעותיהם, ובדרכם. כאשר היא מבקשת ממנו לכתוב

מחייבת התמודדות-תמיד עם בשורת המצורעים ועם תפיסת הרע המוליד את הטוב" (עמ' 130 כרך ב), כן הוא מתייחס לשירו של יוסף שריג שנפל במלחמת ההתשה ("מותי בא לי פתע / כאחד האדם ידעתי כי קרב") וגם לשירו של בארי חזק שנפל במלחמת יום כיפור ("הודע עוצמת אותותיך / דבר אלי / אינני שומע...") ונוספים שבהם "איננו שומע עוד את צידוק הדין ההיסטורי, אלא רק את התוויה הקיומית העירומה".

ברשימה "בין הקיר האחרון לילדי האר.פי.גיי" ('דבר' 1983) הוא סוקר את קשת התגובות השיריות מתחושת האין ברירה של ימי המאורעות ב-1936 בשירו של אלתרמן 'שולמית' ("אל הקיר האחרון הגענו / ותלויה עלינו חננית...") ועד "מלכת אמבטיה" של לוינ ומלחמת לבנון הראשונה עם הפארודיות המקבריות על "מגש הכסף".

אין ספק, גורי עצמו קרוע, ויותר מכל מבטא זאת שירו שלו 'אני מלא כפרים עזובים' מ-1998 ("אני מלא כפרים עזובים, חפצים עזובים, / נעלים פעורות, קרעי שמיכות צמר, צרורות מנוקבים"), שיר חזק המובא בין כל הרשימות הללו שצוינו למעלה. אבל זה אופיו של הספר ומתברר שהוא מלא טלטלות לכאן ולכאן ולכן הוא גם מטלטל בעוצמה את הקורא.

בריאיון עם מירי פז ('דבר' 1994) "צרודים מצדק וסיגריות" החותם את הכרך השני הוא שב כמה פעמים לנושא המרכזי: "מתרבות הנצורים והצודקים התגלגלנו לתרבות האשמים... המלחמה שאיחדה את הארץ פילגה את העם. הוויכוח הקשה לא פסח על הספרות והשירה. עודני מאמין שבראיה היסטורית ישראל עדיין נצורה וגם צודקת במאבקה לקיום באזור הזה, אך לא יכולתי להתעלם מתופעות רבות, מנקרות עיניים, שבהן אנחנו היינו המדכא והשליט, ואני יודע מה הדבר הזה עושה לשירה העברית".

את הריאיון הוא מסיים באנקדוטה: בדצמבר 1977 פגש במצרים את הסופר והמשורר ד"ר חוסיין פאוזי שאמר לו: אילו המודיעין הישראלי היה קורא בריצנות את השירה המצרית מאז 1967, לא היה מופתע באוקטובר 1973. "אני מרבה לצטט אותו מאז", אומר גורי, ומוסיף: "אני תוהה לעתים כיצד אנו נראים בעיניו של קצין מודיעין מצרי דרך השירה והפרוזה שלנו כיום".

תם ולא נשלם. לא העלינו אלא על קצה המזלג ממה שיש בשני הכרכים הללו. אני רק מקווה כי הצלחתי להצביע על מקצת מן הסגולות שלו כאדם וכמשורר - "תמצית השורשיות הישראלית" - העושים את נוכחותו, בעיני, לכל כך חשובה.

כישלון (מוצלח) מובטח

מאז דרך כוכבה של מאיה ערד בשמי הספרות העברית עם פרסום הרומן המבריק שלה בחרוזים מקום אחר ועיר זרה (2003) על פי יבגני אונייגין של פושקין, היא אינה מצליחה לשחזר את הצלחתה הראשונה. כבר יצירתה המחורזת השנייה צדיק נעזב (2005) לא היתה אלא פארודיה, משעשעת אמנם, על דור המייסדים ואת הרומן בפרוזה שלה שבע מידות רעות (2006) לא הצלחתי לסיים (מחמת מידה רעה של שעמום). מספרה האחרון תמונות משפחה (2007) קראתי רק את הנובלה Fail Better הפותחת אותו, שפורסמה בגיליון 'הו!' מס' 6 (הוצאת אחוזות בית), ולא אוכל לחוות דעתי אלא עליה. בדבר אחד לפחות נראה שהיא עקבית: ביזוי הספרות הישראלית המקומית כפי שהיא נראית לה ממקום מושבה בחוף המערבי של ארצות הברית, לה היא מבטיחה כישלון מוצלח.

לה הקדשה על ספר התרגומים משירי פיליפ לרקין שתרגם, הוא כותב לה באנגלית:

Ever tried.
Ever failed.
No matter.
Try again.
Fail again.
Fail better.

מקורו של הציטוט ביצירה מיצירותיו הפחות מוכרות של סמואל בקט: Worstward Ho! (כל קשר לכתב העת 'הו' מקרי מן הסתם?!). גם כאן, בשיחה המתנהלת בין שביט לנוגה על מקורו ("מחכים לגורו ודאי ששמעה. דיברו על זה בבית הספר. תיאטרון האבסורד, נכון? ... הביטה כמבקשת אישור. הוא הניד בראשו סבלני ומלגלג. בתחלט. תיאטרון האבסורד"). ניכר עד כמה נהנית ערד להשתעשע בתיאור הפרובינציאליות הישראלית של שניהם בעצם. שכן בה במידה ששביט הוא מעין נפיל בעיניה של נוגה, כך אייר, אביו, הוא מעין נפיל בעיניו שלו. אביו הוא שגילה לו את המקור בסמואל בקט, ובפגישה בין השניים, מפליא האב להתהדר בשלל ידיעותיו בספרות אנגלית, ששמה ערד בפיו, בהזכירו את כל המקורות והרמזים האפשריים לביטוי זה (עמ' 28). אני מודה כי העמודים הבאים שבהם מנסה שביט לתרגם נוסחים שונים של שש השורות הללו של בקט (ובעצם פרק 4 בנובלה), הוא היפה והמעניין מכל 8 פרקים. אולם בל נטעה! גם כאן, מה שהיא מבקשת לומר לנו הוא כי הדור הולך ופוחת. אייר הר נבו היה משורר נפיל, כי היה בקיא לא רק בספרות אנגלית (אליזט, פאונד, מילטון, דון), אלא בשירה העולמית בכלל (עמ' 42) ואף הכיר היטב שירה לטינית (עמ' 43). פחות ממנו שביט בנו, המתרגם מאנגלית בלבד, ועוד פחות ממנו, נוגה אחותו.

כנגד דמותו הנשגבה של אייר הר נבו, הספוגה בתרבות העולם, מציגה הנובלה במין סימטריה משפילה את דמותו העלובה של יהודה איש שלום, יודליה, ככינויו בסיפור, משורר בן דורו של נבו, שהיה פעם מישהו ושכיום אין איש זוכר עוד את שמו. בערב לזכרו של הר נבו בשנת 2007 (להדגיש כמה הנובלה מעודכנת לימים אלה ממש), במלאות שמונים להולדתו וחמש שנים למותו, מגלה יודליה את העובדה כי בניגוד למה שחושבים, הר נבו הוא בכלל יליד פולין, בעוד הוא, כיליד הארץ, היה זה שסייע לקליטתו. אולם גילויה של עובדה זו בנובלה (עמ' 47) דווקא פועל לרומם את הר נבו ולגחך את איש שלום, שלא חרג מעולם מתחומי הפרובינציה הישראלית. בהמשך אותו ערב גורר איש שלום את שביט הר נבו למאורתו ברחוב יונה הנביא, מנבל את פיו בסיפורים על בחורות ועל זיונים, ומאיים לדרדר אותו במסלול דומה לשלו אם לא ימהר ויתעשת. הדמות המקבילה לשביט הר נבו, היא של המשורר יוחאי נבות, "המתרומם", כדברי יודליה. בן גילו של שביט, אך בניגוד לו, הנוחה אחר בקט ולרקין המודרניים, נוהה אחר הקלאסיקה ומתרגם מלטינית את הורטיוס (בתרגום מאיה ערד בנובלה, כנאמר בהערה) בערב לכבודו של אייר.

סיומה של הנובלה באקורד סמלי: לאחר שיצא ממאורתו של יודליה בשתיים לפנות בוקר, "הוא הלך ברחובות החשוכים בדרכו לדירה בשדרות ח"ן, הדירה שבה מת אביו" (עמ' 55). שדרות ח"ן ע"ש חיים נחמן ביאליק והדירה בה מת אביו, הן תמרוזי אזהרה ספרותיים המוצבים בפניו. בפתח הדירה מחכה לו אחותו למחצה נוגה, ובידה כתב היד של הסיפור המשפחתי שכל כך לא רצה לקרוא. בראש הדף "כתבה בכתב ידה הנערת בעט אדום: 'אני מקווה שהצלחתי להיכשל טוב יותר' ותחתיו, באות שמנה, הכותרת: 'Fail Better' (עמ' 56). הסיפור

ששביט קורא, מאכזב אותו, כצפוי, ואכזבה זו מצויה כבר בפתח סיפורו של ערד המתרים את אכזבתו.

חרף התחכום הצורני (סיפור בתוך סיפור בתוך סיפור של בקט), אינני חושב שנדרשת פרשנות מעמיקה במיוחד כדי להבין שהדור הספרותי הישראלי הנוכחי הוא כתגבים לעומת דורות קודמים. ובין אם ייכשל טוב יותר או טוב פחות, אחת דינו, להיכשל! וזאת מאותן סיבות שכבר רמזה עליהן ערד ברומן הראשון שלה, שגיבורתו עוזבת בסופו של דבר את ישראל בעטיו של צמצום אופקיה התרבותיים.

לא טרחתי יתר על המידה בפענוח הנפשות הפועלות. נדמה לי כי אייר הר נבו ושביט בנו עשויים להיות המשורר אבות ישורון ובתו המתרגמת הלית ישורון. אין לי מושג לגבי יוחאי נבות ויודליה. ואין זה משנה. לעומת זאת ה-Fail Better מזכיר לי בדיחה ובעצם מעשה שהיה: בקיבוצי (שבו נולדתי לפני שנים רבות) היה חבר אחד מגמגם. שלחו אותו לטיפול. כשחזר אמרו החברים: "עכשיו הוא מגמגם הרבה יותר טוב".

מהפכה בהרגלי השינה

אולי לא שמתם לב, אבל מתחת לאפכם התחוללה במפנה האלף מהפכה בשירה העברית. "השירה העברית ילדה עצמה מחדש", מעיד המיילד אילן ברקוביץ' על עיסתו בלא פחות משלושה מאמרים ב'תרבות וספרות' של 'הארץ' (11.4;4.4; 28.3). "מאבק איתנים מתחולל עתה בין ספיחי השירה של הדור הקודם לבין הדור החדש הפורצני". ברקוביץ' עושה לעצמו מלאכה קלה ולא הגונה כאשר הוא בוחר לו דוגמה אחת בלבד מספיחי הדור הקודם ומתעלל בה שלא בצדק (ברוח המאמר מ-2005 בכתב העת 'מטעם'): "המייצגת הטובה ביותר של משוררי הדור הקודם היא המשוררת אגי משעול ילידת 1947". והרי גם מאיה בז'רנו (1949), יונה וולך (1944), יצחק לאור (1948) ורבים נוספים הם ילידי הדור הזה שמשוררי הדור החדש, ילידי שנות השבעים והשמונים, אינם מגיעים לקרסוליו.

ובכל זאת, אם יש את נפשכם לדעת על מה מתחולל המאבק, הנה כך מתאר אותו ברקוביץ': "התנועה המרכזית בשירת הדור החדש, אשר הופכת אותו למהפכנית, היא התנועה מהבית הבטוח אל המרחבים הפתוחים ובהם הרחוב, הים, ההרים, המדבר [...] למשוררי הדור הקודם סימל הבית את המסגרת הבטוחה, השלווה הבלתי מסתכנת לעמוד מול המציאות החיצונית. הבית שימש מקום מבטחים מפני אינתיפאדה ופיגועים המוניים. המשוררים הצעירים מעזים לצאת החוצה...". לא ייאמן כי יסופר! היו כבר מהפכות בשירה העברית - ציונית, כנענית, מודרניסטית, שמרנית - אבל מהפכה כזאת של יציאה מן הבית אל הרחוב ואל בית הקפה! "שבירת מסגרת הבית הבטוח מטונימית, כמובן, גם לשבירת מסגרות אחרות בשירה", מוסיף ברקוביץ' לאלפנו בינה. ובכן מי ומה במהפכנים הנועזים? "דורי מנור ומאיה קופרמן גודעים עצי משפחה; גילי חיימוביץ ורון אלטמן קידר מטילים ספק בוגיות הבורגנית; יקיר בן-משה עוסק בחקירת האני וגבולותיו; ענת לויין חודרת למחלקת טיפולי הפריון ומציגה אותה במערומיה; נטע לי בראון נוברת בחוויות הילדות שלה; ננו שבתאי עסוקה בילדות כמקום של שבר גדול; נועם שדות בא חשבון עם אביו המכה...". וכן הלאה, שמות רבים וטובים שהוא מונה. אין להסיק מדברי כי הנזכרים כאן ושם (במאמרו 'הארץ') אינם משוררים טובים כל אחד בדרכו, אלא שהניסיון של ברקוביץ' לעשותם שותפים לאיוו מהפכה של "שבירת מסגרת הבית הבטוח" של "דור פורצני" הוא מגוחך ומגמד.

ידיים של חורף

רבקה גרנות

שעה קלה ישבה. נתנה למים לזרום על גופה בשקט, ברגיעת הגוף המותש. אחר ניגבה את גופה. לבשה את בגדי בית החולים הירוקים. סירקה את שיערה ביד השנייה. הביאה את כיסא הגלגלים אל דלפק האחיות, שלא יחשבו שאולי התעלפה שם.

ריח סבון תפוחי הניס את הכאב מעבר לחלון. נדו צמרות העצים ברוח במחול אטי, וטיפות גשם רעדו על העלים הירוקים מול הקשת שהופיעה בשמים. גם עיניה של אלה התעגלו לקשת.

מיכאל שוכב במנזר בעין כרם שבירושלים. בטיול גיבוש בעבודה לפני שנה, נסעו העובדים מהעיר ערד, בדרך עפר משובשת, שבה עליות וירידות. עלו ברגל בשביל הסוללה אל הר מצדה. לאחר ביקור בארמון המלך הורדוס, החלו יורדים בשביל הנחש. מיכאל נתקל באבן, איבד את שיווי המשקל והתגלגל במדרון התלול. ראשו נחבט באבני הדרך, גופו נפצע מצמחי המדבר. מעולף הובא לבית החולים בירושלים, הובהל לחדר הניתוח, לאחות את השבר ברגלו. התעורר בלי תזווה. פניו וגופו מכוסים בכתמים אדומים. נימי דם דקים וכחולים התגלו מבעד לשקיפות העור. לאחר סדרת בדיקות ואשפוזים ללא תוצאות, נשלח מיכאל אל אחד המנזרים בשכונת עין כרם. מבנה צר וארוך המצופה אבן ירושלמית, ששימש את הצבא הבריטי בזמן המנדט. גג שצבעו האדום דהה והיה לחום צרוב, דלתות שפעם היו לבנות והיום מקולפות וצהובות, קירות מוכתמים בנגיעות הזמן. שם, באחת הסמטאות, במקום המוסתר בין עצי הברוש הירוקים, באוויר הירושלמי הצלול והקר, הונח מיכאל, ושוכב שנה בלי תנועה. מחשבות עולות ויורדות במוחו, עד שנכנסת לחדרו האחות ז'ולייט, מחייכת בשיניים צחורות, חדת פנים ובהירה, נוגעת במיכאל. "אתה נראה טוב היום!" קולה מושך את המילים. לבושה בשמלה אפורה וארוכה בעלת שרוולים ארוכים, על ראשה מטפחת כמסך, שכל שיערה אסוף בתוכו. רק פס לבן מבליט את עיניה החומות.

אותות בגופו הרוה, מסובכת אותו על צדו האחר. אומרת שהכל יהיה בסדר במבטא צרפתי כבד. מחשבותיו של מיכאל נודדות אל אמו שנפטרה לפני שנים. מיוסרת משם. באה אל הארץ צרובת השמש שכאן. חושב על אביו שנעלם בשדות השלג הלבן, שהקפיא את גופו. על שכנו, מר ברזילי הקשיש נעים ההליכות, הבא בערבים לבקר, ומיכאל מכין לו כוס תה חם, יושב ומספר על מה שהיה במקום האחר. מיכאל, כבן ארבעים, גבה קומה ורוה. פניו מאורכים, מצחו גבוה, שפתיו דקות, שיערו השחור שזור חוטי לובן המוסיפים לו שנים. עיניו השחורות שקועות וקטנות. אדם שקט, אינו מרבה במילים. שב לביתו בשעות הערב המאוחרות, אוכל ארוחה חטופה ומניח דיסק של מנגינת פסנתר רוגעת. עוצם עיניו אל הלילה הבא. עובד בחברת מחשבים בתל אביב. יושב שעות מול מסך, עוסק בכתבת קודים לתוכנה.

משונה הדבר: כיצד אדם, הנופל במדרון ומנותח ברגלו, יחלה לפתע במחלה בלתי ברורה. כל גופו ופניו נפוחים ואדומים. מטופל בידי נזירות קתוליות במנזר יוחנן המטביל בירושלים. מיישרות את הסדינים, טופחות על הכריות, רוחצות אותו במטלית רטובה ומלבישות בבגד נקי, מביאות אל שפתיו ארוחות ותה חם, רחמניות ומסורות.

לד"ר י" מכטיי

ל אחר שרחקו הימים, והחליפו עונות, והזמן נסע במסע השנים והפך עבר, באו נפלאות הכאב בלי הרמת קול. התפתחה המחלה בנתיב ידוע. שינויים בלתי הפיכים החלו להופיע בכפות ידיה. האצבעות התעוותו, חבכו עצמן אל תוך כפות הידיים. אינן ניתנות ליישור, שואפות להיות מחוברות יחד כפקעת אגרוף, בלי יכולת לפתוח את כף היד.

אין אחיזה בידיה של אלה. עצמות ידיה דקות וצורתן עקומה. המפרקים נפוחים, חמים ואדומים. ההליכה קשה, עייפות צונחת עליה לעתים קרובות. כמו שהסביר ד"ר רובין: "זאת דלקת מפרקים שגרונתית. אנחנו, הרופאים, איננו יודעים את הגורם לכך. יכולים להקל במתן תרופות, כמו זריקות זהב שאת מקבלת, או תרופות אנטי דלקתיות וכיוצא בזה. יש כאן בעיה של המערכת החיסונית, היוצרת נוגדנים התוקפים את רקמת הגוף עצמו ופוגעים במפרקים. הקרום הסינובי העוטף את המפרק נעשה מודלק, חם, נפוח ונוקשה. העצמות נעשות דקות וצורתן מתעוותת. אנו נותנים טיפול להקלה על המחשבים, אך את המחלה שהפכה להיות כרונית איננו מצליחים בשלב זה לרפא." כך, בהסבר קצר, הבינה את המצב.

אלה הלכה לניתוח בבית החולים קפלן ברחובות. במחלקת כף היד התעוררה עייפה וכואבת. גבס על ידה, מן האצבעות לאורך הזרוע, והרגל חבושה בתחבושת אלסטית. חשה בחילה עולה בגרונה, והאחות הביאה אל שפתיה מקל עטוף בד, ספוג טיפות מים, להרטיב את לשונה היבשה. כאב צורב הודחל ועלה בכף הרגל, אחז באצבעות, בתפרים השחורים המכוסים בתחבושת רחבה.

כעבור יום עלה בחדר ריח פריחת עצי ההדר מן הפרדס הסמוך, ואלה חשה שהיא רוצה להתקלה. אמרה לאחות בדלפק שהיא במקלחת. ישובה על כיסא גלגלים, כיוונה עצמה אל חדר המקלחת. הסיעה את עצמה עד פתח החדר הדחוס אדים, והצליחה להתרומם אל הכיסא שעמד בפינה.

דחפה את כיסא הגלגלים החוצה וסגרה את הדלת. נשמה בכבדות מגודל המאמץ.

הניחה את רגלה החבושה בזרועות על הרצפה וקפצה על האחרת. התפשטה באטיות ופתחה את ברו המים.

אחוזת תזוית, יושבת על המיטה ומסירה את השמיכה החומה המשובצת.

נוגעת בידה בגופו של מיכאל. בגידים החורשים שבילים מתחת לעור, בוורידים המשתרגים וצומחים כענפי עץ בגוף. באצבעות מעוקלות על עור פניו הנגוע, במצחו, בגבות עיניו השחורות. חולפות בשמורות עיניו, יורדות אל העפעפיים. בחמלה חובקת את גופו, נוגעת בשפתיו, יורדת אל צווארו, עולה אל מצחו. ידיה מלטפות את הכאב מבעד לעור הדק. מביט מר ברזילי בחיזיון המוזר. בידיה השבורות של אלה הנוגעות במיכאל. מבחין בלחלוחית בקצות עיניו של מיכאל, באי שקט ההולך ומתגבר המרטיט את גופו.

"אלה, די! קשה לו!" אומר בקול רם. מניחה לו. מיכאל מוטל במיטה, צופה במתרחש. אוחו בסדין המיטה. "לא מבינה דבר. באתי לכאן לעזור. האכלתי את מיכאל, סידרתי את מיטתו, קראתי ידיעות מן העיתון וסיפורים קצרים, ישבתי לצדו. נגעתי בפניו, במצחו, בידיו, בגופו..."

קול יבבה עולה מתוכה, וגופה רוכן אל הרצפות. "הבט על ידי המעוותות, מר ברזילי. אולי יש בכאב שלי דבר מה בלתי ניתן להבנה, משהו מסתורי ולא ברור!" מתייפחת אלה בדמעות מלוחות, אוחות בחוזקה את ידו של מר ברזילי.

"בידיים שלך יש משהו דמיוני מאוד!" נשמע קול מדבר בחלל החדר. הד בא מן המיטה.

מר ברזילי ואלה מפנים מבטם אל מיכאל. זווית חיוך בקצות שפתיו. תימהון בפניהם. חשה שמדמיינת, שאין הדבר מציאותי, והקול אינו חדל לקרות במוחה. מיכאל דיבר, אמר משפט.

מר ברזילי חש שרוח גדולה באה, ושקט השתרר בחדר. ידו בשערה הדק, צחוק מתגלגל בחדר הקטן. גם קולה צוחק מבעד לריסים לחים, ועולה דרך קירות החדר אל התקרה, ונשאר שם. "יש סימנים בהירים במקומות שבהם נגעתי..." ממלמלת.

"לא יכול להיות, משהו כאן לא הגיוני..." אומר מיכאל, עוצם עיניים ופוקח.

"אתה לא מאמין? גם מר ברזילי ראה שבכל המקומות שנגעתי נעלמה הנפיחות!"

"דמיונית מאוד! מה פתאום היא אומרת דבר כזה? חפצה שכך יהיה ואוחזת באשליה," חושב מיכאל.

"מחר אבוא מוקדם, ונראה..." אומרת בהתרגשות. "חייבים להודיע לרופאים!" אומר מר ברזילי, ועיני הים נוצצות. בקולו של מיכאל יש מילים.

בידיה הדקות והחיוורות אוחו מגע ומרחיק את הכתמים מגופו. חשה אלה חמימות בקצות אצבעותיה.

קטעים מתוך "ידיים של חורף" - ספר העומד לראות אור בהוצאת ספרי 'עתון 77'

שוכב רדוף מראות, בלי זיכרון הנפילה. די"ר רובין ביקש מתנדבת אל המקום. באה בחורה נמוכה וצנומה, שיער אסוף על ראשה, ידיה נפוחות וזוויתיות, הליכתה נגרת ואטית. עצב עמוק נח בעיניה האפורות. נוסעת מתל אביב לירושלים לבקרו, יושבת ליד המיטה ומדברת אליו. עצב מזדחל אל מחשבותיו שאולי לא תבוא.

נוסעת אלה באוטובוס, בכביש המתפתל בדרך לירושלים. גופים חולפים בחלון. ברושים זקופי קומה בצעיפי תחרה ירוקים, גופם נע ברוח. מרבדים ירוקים בצדי הדרך העולה. עננים נמוכים נוגעים בהרים. אור השמש מבהיר את קווי המתאר של העצים. צל מונח בהר, סגור בתוך ערוץ, בשכבות החצובות בסלע, באבני הגיר. העיר מתגלה לנגד עיניה. עומדת בגובה השמים. האוטובוס עוצר בתחנת אגד החדשה. אלה יורדת אל הרחוב ועולה על קו פנימי הנוסע לבית הכרם, להר הרצל, ויורד בסיבובים לעין כרם, אל בתי האבן הנמוכים.

בשמים עננים אפורים הנסים אל האופק מכוח הרוח, שנושבת בחוזקה ואינה מניחה למטרייה, מניפה ומגלגלת אותה במורד הכביש. ריח של אדמה לחה באוויר. פעמוני הכנסייה נשמעים מרחוק. אלה מציצה במרפסות הארוכות. באדניות פרחי אמנון ותמר ריחניים, כפופי ראש בצהוב שמשי וסגול עז. מביטה באבן הלבנה ובשלט המוצנע, הכתוב באותיות נחושת: "חסד לאדם". ממהרת במסדרון המוכר אל החדר שבחודשים האחרונים הפך להיות ביתה. בציפייה דרוכה למקום שבו נמצא אדם קרוב.

נכנסת אלה אל החדר, נושאת ריח גשם ולימון. בחדר המואר באור החשמל צהוב, ששמש חיוורת חודרת אל תוכו, שוכב מיכאל במיטה וממתין לבואה. מבטה נח על פניו. קווים לבנים בתוך הנפיחות, בהירות בתוך האדמומיות.

עיניה מורחבות ופקוחות, לבה פועם בקצב מואץ, טיפות נאחזות בשורשי השיער. עומדת דקות ממוקדת במראה, בעור שבו נגעו אצבעות ידיה.

מניחה יד רועדת ומטה את שערו הצדה. רואה את לובן מצחו. פסים לבנים מניסים את הנפיחות. בוחה מול המראה. יושבת על המיטה במחשבות מפוררות. לקרוא לד"ר רובין? לספר למיכאל? מה אומר? שנגעתי באצבעותי במצחו של מיכאל, לכן יש סימנים בהירים על פניו? הרעיון יישמע מוזר ובלתי נתפס. יחשוב שזאת אשליה, דמיון מתעתע.

עיניו השחורות של מיכאל אינן מניחות לה. מבקש לדעת מה קורה. "שלום לכם! מה שלומכם?" נשמע קולו הרם של מר ברזילי הנכנס אל החדר. מסיר את כובעו ומניח על הכיסא. סוקר את פניה הסמוקים של אלה.

"קרה משהו, משהו לא בסדר?" שואל בסקרנות. אלה מספרת למר ברזילי בקול רועד המשתתק לעתים, על הדבר המוזר שאירע.

"בוא, הבט!" אומרת, קולה ניחר. "הייתי כאן אתמול בלילה ונגעתי בו, רועד הקול בהיסוס. מובילה את מר ברזילי אל המיטה. נוגעה בשערו של מיכאל עד שנתגלה המצח בבהירות. מביאה לעיניו את שורש כף ידו.

"אתה רואה? זה כמו לא אמיתי, אבל זה כן. לא יודעת איך הדבר קרה ולא מאמינה!"

זוהר, מה יהיה?

סם ש. רקובר

ילדונת, מתקונת, שמשלבת ירכיים חלקות בחצאית קצרה וחיוך מתחנף מאוזן עד אוזן. הוי הביציות היפות שלי. כל חודש הן עוזבות אותי. כל הביציות הטובות כבר נטשו אותי. ומה נשאר? מה נשאר במלאי המתדלדל? סחורה פגומה. ביציות לילדים מפגרים. וגם זה עוד כמה שנים יגמר. ומה ישאר ממני? זוהר מעומעם. בוק דלוח, שהולך ומצהיב ומאפיר. קליפה חלולה. הוי הביציות שלי, מתנתקות ממני, זונחות אותי. הוי זוהר, קליפה כמשה, עור צפוד ומדולדל על אברים מסוידים ומאובנים.

עיניה מלאו המעות וראייתה היטשטשה. ניגבה אותן בגב ידה ומיד בחנה אם האיפור נמרח על פניה. לא. עיניה הירוקות-אפלות נשקפו אליה מהראי. עדיין אין קמטי סכין גילוח בקצות העיניים. השפתיים מלאות וחריצי האף אינם אלא רישום עדין בצבעי מים. וראשה היפה אפוף בגלי שיער בלונדיני שופע. היא חפנה את שדה השמאלי בכף ידה, עדיין הם ניצבים בזקיפות, נלחמים היטב בכוח הכובד. אז למה עזבת אותי, חתיכת מנוול, צרחה בכל כוחה. אם אני עדיין כל כך בסדר, חתיכה כמו שאומרים, וגם משכילה, וגם עובדת ומרויחה, אז למה עזבת אותי, נמרוד, למה? למה פתאום, כשחזרתי מהעבודה מאוחר בערב, כבר לא היית? לקחת את כל הדברים, הסמרטוטים שלך ונעלמת מבלי להשאיר אפילו איזשהו פתק, למה? מדוע נמרוד?

בוויית עינה השמאלית נקלטה תמונת מכונת הדוהרת במקביל לה. הפנתה ראשה וראתה בחור צעיר העושה לעברה תנועות משגל באצבע משולשת. מדי פעם הפנה ראשו אליה בחטף, מלקק את שפתיו בתאוה ושולח אליה נשיקות מציצה לוחטות, כשידו הימנית מחווה בלי הרף, במין ריתמוס מטורף ותזויתי, תנועת זימה מלמטה למעלה, ומלמעלה למטה. מניאק, פסיכי, עוד זה חסר לי, חשבה, לחצה על דושת הדלק והאיצה את מכוניתה. ההגה לא נשמע לה, והמכונת החלה למשוך אל עבר מרכז הכביש. אלוהים, אני עומדת להתהפך. דרכה על דושת המעצור ובכוח רב השתלטה על ההגה ועצרה בצד הדרך באנחת רווחה. בדיוק כשנוכחה לדעת שהצמיג של הגלגל הקדמי-שמאלי נקרע, עברה מכונתו של המניאק ועצרה לפני מכוניתה.

"יש לך מזל גדול," אמר האיש בעודו מתקרב אליה, "אני כבר לפחות עשרה רגעים מנסה להסב את תשומת לבך שהצמיג שלך בצרות, הולך ונקרע, ואת כלום, ממשיכה לנסוע ועוד מגבירה את המהירות. בחיי, אני לא מבין איך לא הרגשת שהמכונת שלך מתחילה להתנועע כמו ברווז." הוא בחן את הצמיג ואמר, "גם הג'נט שלך הלך. את נוסעת עליו כבר כמה קילומטרים טובים. לא הרגשת שההגה קופץ לך בידיים?"

היא בחנה אותו. איש צעיר יחסית, מתקרב לגיל ארבעים, בעל פנים נאים וטובי סבר. "אני נורא מצטערת," אמרה בפרץ צחוק קצר ונבוך, "הייתי שקועה לגמרי במחשבות." הוא לא הגיב, בחן אותה במבט ארוך והעלה חיוך רחב על שפתיו. "אבישי." אמר והושיט את ידו. "זוהר." השיבה מחייכת ולחצה בחמימות את כף היד. "אני מקווה שיש לך גלגל-ספאר במצב טוב." אמר.

אחרי שהחליף את הגלגל ובטרם שנסע, השאיר בידה כרטיס ביקור: ד"ר אבישי רוז, מומחה לתפקודי ריאה, בית החולים 'הדסה', עין כרם. "איך שתגיעי לעיר, חפשי פנצ'רייה וקני גלגל-ספאר חדש. לא כדאי לנסוע ככה." קצת לפני הכניסה הראשית לירושלים, פנתה

בסוף לא היתה לה ברירה והיא נהגה לירושלים. במעלה שער הגיא המתפתל לעבר העיר הקסומה, נזכרה לפתע שלא הודיעה לבוס שלא תופיע היום לעבודה. היא הוציאה את הסלולארי מארנקת וחייגה.

"דוב," אמרה בהתנצלות, "אני נורא מצטערת, אבל שכחתי להודיע לך שאני מוכרחה לנסוע היום לירושלים, ואני מבטיחה לך שאיך שאחזור אני מתיישבת על תיק התביעה נגד אברון ומסיימת אותו בצ'יק צ'אק..."
 "זוהר?" שיע דוב את פרץ המילים, "את כבר הודעת לי על כך אתמול בערב."
 "אני הודעתי לך אתמול בערב?"
 "כן."

התחילה לצחוק מאולצת ונבוכה. "אלוהים," אמרה, "תראה מה שקורה לי. יום אחד האחריות הזאת תהרוג אותי. אני ממש מצטערת שאני מטרידה אותך."

"זוהר, גם את עיקר העבודה בתיק נגד אברון השלמת, והעברת אותו להשלמת ספחים לשולמית, המשתלמת החדשה במשרד." המומה ומבולבלת, פרצה שוב בצחוק, מנסה לומר משהו, אך חוץ ממספר הברות, שהבקיעו בין פרצי הצחוק ההיסטרי, לא הצליחה לומר דבר.

"תשמעי," אמר דוב, "את נשמעת לי מאוד לחוצה. אולי תיקחי כמה ימי מנוחה. תחזרי לעבודה ביום ראשון או שני. בינתיים לא הגיעו תיקים דחופים שיש להכין למשפט."

אלוהים, לחשה לעצמה בחרדה, זו התחלת הסוף. את נשמעת לחוצה, קחי כמה ימי חופשה! מה הוא בעצם אומר לי? שאני עומדת לעוף מהעבודה! תמיד ידעתי שהוא מחכה לי בפינה. איזה מנוול! אין תיקים דחופים? ש-קר, ש-קר. אין דבר כזה במשרד הזה. כל הזמן יש לחץ. לחץ נוראי שמפוצץ לי את הבטן והמוח. אפילו על שישי-שבת צריך להילחם בשיניים, עד שמשיגים איזה ווייק-אנד עלוב. כל הזמן הלחץ הזה, עוד עבודה ועוד תיק דחוף. ופתאום, טוב הלב הזה אצל הרשע, הרוזן, רודה העבדים הזה, קחי כמה ימי מנוחה. מה פתאום? כשאחזור לעבודה, מה אמצא? איזו עורכת דין צעירה שיושבת על הכיסא שלי. אחת שחלב אם עדיין מרוח על שפתיה,

שוב פעם זוהר, "שמעה אותו לוחש, "אני תכף מסיים." קולו גבר בתקיפות, "זוהר, הגיע הזמן שנעשה סוף לעניין הזה פעם אחת ולתמיד. תפסיקי לבכות ותקשיבי, תכניסי את זה לראש זוהר, זה לא הייתי אני שעזבתי אותך! ההפך הוא הנכון, זו את שעזבת אותי... מבלי שהסברת לי מעולם מדוע. היה לי קשה מאוד, זוהר. קשה מאוד. אבל היום זה נגמר. זהו. די. ואם את לא זוכרת את מה שסיפרתי

לך בשיחת הטלפון האחרונה, או אני אחזור על זה עכשיו עוד פעם, בפעם האחרונה, זוהר. אני אדם נשוי, זוהר. נשוי באושר ועומד להיות אבא עוד כמה חודשים. אני לא יודע מה עובר עלייך, זוהר, אבל באמת אני מאחל לך שהכל יסתדר... זהו, זוהר." היא הניחה בזהירות רבה את השפופרת על כנה, חרדה שלא תשמיע קול נקישה, אולי כך יישאר הקו פתוח. לאחר מכן התיישבה אל השולחן והחלה למיין את הדואר במוח חלול. לאט, לאט, נכנסו פרטי הדואר ותפסו מקום בראשה. דוחות של בנק, ארנונה, חשמל, מים, פרסומות, ומכתב מארצות הברית, קליבלנד אוהיו, ארגון לוחמי מלחמת העולם השנייה באירופה, הדיוויזיה המוטסת 101. נרעשת החזיקה את המכתב בידה. אבא נלחם באירופה, במלחמת העולם השנייה? מעולם לא דיברו על כך בבית, אפילו כשאמא היתה בחיים לא דיברו על כך, ועם מותה, נסגר אבא בתוך עצמו. פתחה את המכתב וקראה:

לכבוד קפטן דן דיוידסון
הדיוויזיה המוטסת 101
הנדון: כנס צנחנים, ארבעים וחמש שנה לאחר יום הפלישה
דן היקר,

ימינה ועלתה על הכביש המוביל היישר לבית החולים 'הדהס'. כשעלתה במעלית לכירורגית א, עלתה בה מועקה שתפסה אותה בגרונה. ניגשה אל דלפק האחיות ושאלה, "היכן החדר של דן דיוידסון?"
"מי את?"
"הבת שלו."

"החדר השלישי מצד ימין במסדרון הראשון."
בלב הולם פתחה בזהירות את הדלת ומיד נשקפו אליה פני אביה המיוסרים. לאפו מחובר צינור חמצן ולזרועו אינפוזיה. היא התבוננה בפנים שהודקנו כל כך. גם בשנתו הציף הכאב את הפנים וחרץ בהם סבל. גבהלת סגרה את הדלת.

"סליחה," פנתה אל האחיות, "מה המצב שלו?"
"עכשיו יותר טוב. נתנו לו חומר הרגעה."
"את יודעת מתי יתעורר?"
"לא. אבל ככה יותר טוב. הוא כבר בצום ומוכן לניתוח."
"מתי הניתוח?"

הסתכלה בניירות שלפניה ואמרה, "הוא מתוכנן למחר באחת-עשרה בבוקר."

"הגידי לי," אמרה מבלי לפגוש את עיניה, "מה הסיכוי שלו?"
"כדאי שתדברי עם פרופסור אופנהיימר, ראש המחלקה, הוא שינתח אותו מחר."

"אני יודעת שיש לו סרטן במעי הגס, אבל אני לא יודעת עד כמה זה חמור."

"נכון, יש לו סרטן במעי הגס. אבל, באמת, הכי טוב שתדברי עם פרופסור אופנהיימר."

"איפה הוא?"
"בניתוח."

נחנת אם לשאול מתי יתפנה הפרופסור, אמרה לבסוף, "טוב. אם אבא יתעורר, בבקשה תמסרי לו שהייתי כאן."

"את רוצה להשאיר לו פתק?"
"כן." השיבה בקול רפה ומבטה התרוצץ על פני דלפק האחיות ימינה ושאלה כחיה ניצודה. "לא." אמרה, "רק תגידי לו שהייתי פה."

נסעה לדירת אביה ברחוב 'אברבאנל', הוציאה את מפתח הדירה מארנקה, רוקנה את תיבת הדואר שהתמלאה, פתחה את הדלת ונכנסה. שנים רבות לא היתה שם ובבת אחת עלו בה הצלילים והמראות של ימי נעוריה והיא החלה לבכות נשענת בגבה על הדלת שנטרקה. ריח חמוץ של עזובה עלה באפה והיא מיהרה לפתוח את החלונות. שטפה את פניה והתיישבה על הכורסה של אביה. בפניה ממול ניצבה הכורסה הזנוחה של אמה המנוחה. הכל הולך ונגמר, כל כך מהר. היא חייגה וכששמעה את קולו של נמרוד אומר בקולו העמוק "הלו", השתנקת. "האלו," חזר קולו ונשמע.

"נמרוד," לחשה, "זו אני..."
"זוהר?"

"כן." השיבה והדמעות שטפו את עיניה בלי שליטה.
"זוהר," חזר ואמר, ומשלא ענתה, שמעה אותו נאנח, "זוהר, מה שוב, זוהר?"

"למה עזבת אותי, נמרוד, למה?"
"הוי, זוהר, את עוד פעם מתחילה עם כל... כמה פעמים עוד נדוש בזה? זה נגמר זוהר, די."

היא לא יכלה לענות וקול יבבה דקה וצפצפנית עלתה מגרונה. "זו

גיבור מלחמת העולם השנייה.

ניקתה את הדירה ביסודיות, התרחצה, התלבשה, אכלה ארוחת בוקר קלה, וברבע אחרי עשר, בעודה נוהגת במכוניתה אל 'הדסה', חשבה בעגמומיות שאמא כבר לא תוכל לנסוע איתו לנורמנדי. אבל אני אוכל. לעזאזל עם העבודה והדוב הזה, רודה העבדים. אני נוסעת עם אבא לנורמנדי ויהיה מה שיהיה. סוף סוף, אוכל להכיר את אבא שלי, לגלות את העבר המפואר שלו. היכן צנח, היכן נלחם, מה הרגיש, מה חשב... היכן פגש את אמא? בנורמנדי? בעודה נוהגת, קיבלה דרך הסלולארי שלה טלפון של סוכנות נסיעות בירושלים וחייגה.

"תיירות בינלאומית, במה אני יכולה לעזור?" שאל קול צעיר.
 "תגיד, אפשר להזמין מלון בנורמנדי?"
 "בוודאי. אין שום בעיה. אבל אני צריכה קודם כמה פרטים. בואי נתחיל, לאן בדיוק בנורמנדי את רוצה להגיע?"
 "זה לא רק אני. זה טיול משותף של אבא שלי ושלי."
 "מצוין. אין שום בעיה. איפה בנורמנדי אתם רוצים להיות?"
 "נפלה דומיה וסוכנת הנסיעות אמרה, "סליחה, את איתך?"
 "כן." אמרה זוהר, "אני עדיין לא יודעת בדיוק..."
 "אין שום בעיה. את יודעת מתי אתם רוצים לנסוע לנורמנדי?"
 "כן," אמרה זוהר במהירות, "אנחנו רוצים להגיע לשם כמה ימים לפני יום הפלישה."
 "אהה. יום הפלישה. מלחמת העולם השנייה..."
 "כן. ביוני 1944."

"נחמד מאוד. אבל את יודעת שעד יוני יש לכם הרבה זמן, ובלי שאדע היכן בדיוק אתם רוצים להיות, קשה לתכנן את הטיסה, כן..."
 "אני רק רוצה לשריין כרטיסים לשם."
 "אין שום בעיה. אין לך בכלל מה לדאוג, אפשר להגיע לנורמנדי באלף דרכים, דרך פריז, דרך... אני יכולה לארגן לכם טיול משגע שיתחיל מאיפה שאתם רוצים בצרפת ויגיע בסופו לנורמנדי..."
 "תשמעי," אמרה זוהר, "תעשי לי טובה ופשוט תכניסי אותי לרשימת עדיפות. תרשמי בבקשה, דן דיוידסון ובתו זוהר, בסדר? אני כבר אתקשר איתך בקשר לטיול אחר כך."
 "אין שום בעיה. נרשם. צרי קשר ברגע שיתברר לך מהו מסלול הטיול שלכם. תודה שהתקשרת לתיירות בינלאומית."
 היא סגרה את הסלולארי וחיוך רחב וחם האיר את עיניה. זו תהיה הפתעה נעימה לאבא, אבל קודם הוא צריך לענות בחיוב לוועדה המארגנת של הדיוויזיה המוטסת 101.

בשבע וחצי בבוקר התעוררה זוהר בדירת אביה, בחדרה לשעבר, במיטת נעוריה. בהתה בקיר שמולה ונוכחה לדעת שתמונתו הישנה של אלויס פרסלי עדיין תלויה שם.
 על שולחנה הניחה אתמול את כרטיס הביקור של ד"ר אבישי רו, המומחה לתפקודי ריאה, כדי להזכיר לה להתקשר איתו, אולי יוכל לעזור במשהו עם הניתוח של אבא. אולי פרופסור אופנהיימר הזה ימסור לו אינפורמציה שלא העביר לשלומי? היא חייגה למספר שלו בבית החולים 'הדסה' ושם נאמר לה שד"ר רו יופיע למרפאה רק בארבע אחרי הצהריים.

"למה רק בארבע? אני צריכה אותו דחוף עכשיו."
 "כי לד"ר רו יש גם חיים משלו, גברת, הוא צריך להחזיר את בנו

אנו שמחים להזמין אותך לכנס השלישי ומבקשים ממך, כאחד הצנחנים שקיבל את המדליה 'לב הארגמן' על אומץ לב נדיר בשעת קרב, לשאת את נאום הפתיחה.
 אנא אשר השתתפותך לפי הכתובת בראש המכתב.

הכנס יערך כמו בפעמים הקודמות בנורמנדי. על המקום המדויק תבוא הודעה מיוחדת. מכתב זה מהווה גם אישור לקבלת דמי חבר.

בברכת לוחמים
 הוועדה המארגנת.

חזרה וקראה את המכתב פעם אחר פעם, ולבסוף הכניסה אותו למעטפה.

חייגה ומיד דיברה, "שלומי, מדברת זוהר."
 "זוהר! מזמן לא שמעתי ממך."
 "אתה תהיה מחר בניתוח של אבא?"
 "בוודאי. מאיפה את מדברת?"
 "מהדירה שלו."
 "היית אצלו?"
 "כן."

"איך הוא מרגיש?"
 "אני לא יודעת. הוא ישן כשהגעתי. תגיד, אתה יודע מה הסיכוי שלו?"

"קשה לדעת. דיברתי עם פרופסור אופנהיימר והוא אמר שיידעו בדיוק מה המצב רק בניתוח עצמו. מקווים שזה לא התפשט. אם זה לוקאלי, יש לו סיכוי טוב."
 "תגיד, אתה ידעת שאבא היה צנחן בצבא האמריקני, גיבור במלחמת העולם השנייה?"
 "בוודאי."

"אז למה אני לא יודעת? למה הם אף פעם לא סיפרו לי? למה? הם תמיד העדיפו אותך, הבן הבכור, פאר המשפחה."
 "איזה שטויות את מדברת, זוהר. בחייך. מה קורה לך. קודם כל הם כן סיפרו לך, אבל את היית תמיד שקועה כל כך בעצמך שבכלל לא שמת לב. הכל חלף מעלייך ולא נגע בך. כמו אוטיסטית, אפילו לא שמת לב שהם נסעו לכנסים האלה בצרפת, בנורמנדי. ואם כבר מדברים על העדפה, אז בטח גם לא שמת לב, שאחרי מותה הפתאומי של אמא, אבא ראה בך את ההתגלמות שלה. את כל כך שקועה בעצמך, שלא שמת לב כמה את דומה לאמא."
 היא לא ענתה ורק רחש נשימתה עלה וירד חרישית.
 "אם תפתחי את המגירה בשולחן הכתיבה של אבא," המשיך שלומי לדבר, "תוכלי למצוא שם קופסה קטנה ובתוכה עיטור הכבוד שאבא זכה בו במלחמה הזאת."

בשבע וחצי בבוקר התעוררה זוהר בדירת אביה, בחדרה לשעבר, במיטת נעוריה. בהתה בקיר שמולה ונוכחה לדעת שתמונתו הישנה של אלויס פרסלי עדיין תלויה שם.
 על שולחנה, שממול למיטתה, הניחה אתמול את קופסת המדליה של אבא, עיטור 'לב הארגמן', האות לגילוי אומץ לב יוצא דופן בשעת קרב. פתחה את הקופסה ובהנה שוב בעיניים מעריצות את המדליה הנאה, הציון לשבח של הצבא האמריקני. אבא הצנחן האמיץ,

הערה מורחבת מאת המחבר

הסיפור הליניארי והסיפור המתפצל

הסיפור 'זוהר', מה יהיה? מציע מבנה חדש לסיום הסיפור הקצר. בהשוואה למבנה המקובל של "הסיפור הליניארי" המחקה את החיים והמבוסס על עלילה שמתגלגלת ונעצרת בסיום אחד, נעצרת עלילת הסיפור על זוהר בשלושה סיומים אפשריים: סיום "לב הארגמן" מתאר את זוהר נוסעת ברבע אחת-עשרה בבוקר לבקר את אביה בהדסה ומתכננת סיור משותף איתו בנורמנדי; סיום "ד"ר אבישי רז" מתאר שיחה בין אבישי לבין זוהר שקובעת להיפגש איתו בתשע בהדסה; ולבסוף סיום "צביעת השיער" מתאר את זוהר נוסעת בפאניקה לתל אביב בבוקר השכם כדי לצבוע שיער. אני קורא לסוג זה של סיפורים בשם "הסיפור המתפצל".

הקורא יכול להתמודד עם הסיפור המתפצל בשתי דרכים אפשריות: באחת (אפשרות א), הוא יכול להשתעשע בשלושה סיומים נפרדים המהווים שלושה סיפורים על אודות זוהר.

בשנייה (אפשרות ב), הוא יכול לנסות לארגן את שלושת הסיפורים במסגרתו של דפוס הסיפור הליניארי.

במה יבחר? איך יתפוס את הסיפור 'זוהר', מה יהיה? התשובה לשאלות אלו (שניתנה בעקבות מחקר אמפירי שערכתי על הסיפור) קשורה להשערה הבאה, שקראתי לה בשם "תיאום זמן-מקום":

אם הקורא יבחר באפשרות א, הוא יוכל לארגן את הסיפור וסיומו ביומיים: יום נסיעתה של זוהר לירושלים ולמחרת, היום השני שבו מסתיים הסיפור. אולם אם הקורא יבחר באפשרות ב יקשה עליו לתאם בזמן ובמקום את שלושת הסיפורים במשך יום אחד (ביום השני) והוא יצטרך למתוח אותם על פני משך זמן ארוך יותר. למשל, קשה לתאם ביום אחד (ביום השני) את הנסיעה של זוהר לתל אביב בבוקר לשם צביעת השיער יחד עם נסיעתה לפגישה עם ד"ר אבישי רז בתשע בבוקר בהדסה לירושלים. כדי לפתור בעיה זו עשוי הקורא להציע ששתי נסיעות אלו התרחשו בשני ימים שונים - נסיעה בכל יום.

כדי לבדוק אמפירית את השערת תיאום זמן-מקום העברתי לתשעים סטודנטים מהמחלקה לפסיכולוגיה שבאוניברסיטת חיפה (שנה א-ו ב) שאלון, שכלל בין היתר את השאלה - במשך כמה זמן התרחש לפי דעתך הסיפור על אודות זוהר? יום אחד, שניים, שלושה, ארבעה, חמישה (סמן אפשרות אחת). תשעים הנבדקים התחלקו לתשע קבוצות שונות כל אחת בת עשרה נבדקים: שלוש קבוצות ביקורת שכל אחת קיבלה סיפור עם סיום אחד ('לב הארגמן'; 'ד"ר אבישי רז'; 'צביעת השער'); ושש קבוצות ניסוי שכל אחת קיבלה סיפור עם שלושה סיומים בסדר שונה: קבוצה אחת קיבלה סיפור עם סדר הסיפורים ('לב הארגמן'; 'ד"ר אבישי רז'; 'צביעת השער'); קבוצה שנייה ('ד"ר אבישי רז'; 'צביעת השער'; 'לב הארגמן'); וכולי.

קבוצות הביקורת, שקיבלו סיום אחד בלבד, ציינו שהסיפור התרחש במשך 1.77 ימים בממוצע ואילו קבוצות הניסוי, שקיבלו שלושה סיומים, ציינו שהסיפור נמשך על פני 2.55 ימים בממוצע [ההבדל בין הממוצעים מובהק מבחינה סטטיסטית: $t(88)=3.54, p<.001$]. דהיינו, השערת תיאום זמן-מקום אוששה. כדי לארגן את שלושת הסיפורים כפי שדורש דפוס הסיפור הליניארי, הזדקקו הנבדקים למתוח את הסיפור וסיומו על פני משך זמן ארוך משני ימים (משך הזמן שהוצע על ידי קבוצות הביקורת). קשה לתאם בין הסיפור המתאר נסיעה לתל אביב לבין הסיפור המתאר נסיעה להדסה באותו יום. קל יותר יחסית לעשות זאת במשך יומיים (כך שבסך הכל, נמשך הסיפור על פני שלושה ימים). ממצא זה תומך אם כן בהשערה שהנבדקים נטו לארגן את הסיפור בהתאם לאפשרות השנייה - בהתאם לדפוס הסיפור הליניארי.

ניתוח סטטיסטי נוסף שטיפל בהשפעת סדר הצגת הסיפורים על אומדן

הקטן לאמא שלו אחר הצהריים. אז בבקשה להתאזר בסבלנות. ואם זה כל כך דחוף, אני יכולה להעביר אותך לד"ר ענבר, גם הוא מומחה לתפקודי ריאה."

היא ניסתה את הטלפון בביתו. "אבישי", אמרה בטון חמים, "מדברת זוהר, כן, זוהר מהגלגל-ספאר אתמול. לא, עוד לא קניתי חדש. קודם כל אני מתנצלת שאני מצלצלת אליך הביתה, אבל ניסתי קודם את המרפאה ב'הדסה', והאחות אמרה לי שתבוא לשם רק אחרי שתביא את הבן שלך לגרושה שלך... לא, היא דווקא לא נשמעת לי כמו סבתא רכלנית. אני מקווה שאני לא פולשת לחיים הפרטיים שלך, אבישי. אני רק יכולה לומר שאני מצטערת על הגירושים, אבל בארץ כבר כל זוג שני מתגרש... נכון, זו נחמה קטנה. כן, אני שמחה שכל זה כבר מאחוריך. במה אתה יכול לעזור לי? בהרבה. תשמע, אני מתקשרת אליך לבקש את עזרתך, לא, לא המקצועית ממש. אני בסדר גמור. העניין הוא בזה שאבי, דן דיוידסון, עומד להתנתח על ידי פרופסור אופנהיימר, בשעה אחת-עשרה היום. כן, סרטן במעי הגס. כן, הוא שוכב בכירורגית א. השבתי שאולי אתה מכיר את הפרופסור אופנהיימר... תשמע, אבישי, אין מילים בפי, אתה ממש מלאך, לא, לא, אל תצטנע, הושעת אותי אתמול ואתה מושיע אותי גם היום. נהדר, ממש תודה, אז נפגש בכירורגית א בעוד שעה, בתשע. אני אשמח מאוד להכיר את בנך, מה שמו? אורן, איזה שם יפה."

בשבע וחצי בבוקר התעוררה זוהר בדירת אביה, בחדרה לשעבר, במיטת נעוריה. בהתה בקיר שמולה ונוכחה לדעת שתמונתו הישנה של אלויס פרסלי עדיין תלויה שם. בטרם תציף אותה העצבות על עלומיה שנבלעו כניצוץ בחשכה, מיהרה לחדר האמבטיה ושטפה את פניה. לאחר שצחצחה את שיניה, החלה לסרק את שערה ונחרדה לראות את שורשיה השחורים. איך הזניחה אותו. אם יש בה משהו צעיר, יפה ומושך, הרי אלה הם גלי השיער הבלונדיני שעטרו את ראשה עד לכתפיים. לקחה ראי קטן ובחנה את אחורי ראשה ונבעתה לראות שפזורים שם אינסוף של גרגרי פלפל שחור. אלוהים, נבהלה, איך אני יכולה להתהלך כך? איזה בזיון, צחוק בעיני כל העולם.

חייגה לאלברט בתל אביב ואמרה אחוזת תזוית, "אלברט, אתה חייב, אתה מוכרח לצבוע את השיער שלי עכשיו. אני לא יכולה להסתובב ככה עם שורשים שחורים, זה נראה זוועה, מחריד." "זוהר?" "כן."

"חכי רגע, לא להיכנס להיסטריה. לא להיכנס להיסטריה. מתי עשית צביעה? נדמה לי שלא מזמן. טוב, בואי ונראה. תשמעי, רשום פה שעשית צביעה לפני יומיים! לא יכול להיות שכבר רואים..." "זה לא מעניין אותי," צרחה, "אני רוצה צביעה עכשיו. אני לא יכולה לצאת החוצה עם הזפת הזו על הראש..."

"לא להיכנס להיסטריה, לא להיכנס להיסטריה. בואי נראה אם אוכל להכניס אותך לצביעה... אוקיי, בסדר, בואי בעוד שעה וחצי בדיוק. ותדעי לך, זוהר, שאני עושה את זה רק בשבילך, כי את משהו מיוחד אצלי בלב."

באמצע הדרך לתל אביב, דוהרת כמשוגעת, עוקפת מכוניות ומתפללת לאלוהים שלא יתפוס אותה איזשהו שוטר תנועה מחורבן, נחרדה להיזכר שטרם קנתה גלגל-ספאר.

שתי הערות לגבי הסיפור "המילר השני" מאת טוביאס וולף בתרגומה של דליה סופר-שייבר, שראה אור בגליון הקודם

המשפט האחרון בסיפור: וויסלי, הוא אומר, תודה לאל שהגעת הביתה.
נכתב במקור ללא מירכאות המציינות ציטוט.

כמה מילים על הסופר

טוביאס וולף נולד באלבמה ב-1945 וגדל עם אמו. השניים נדדו במדינות שונות בארצות הברית ונאבקו בקשיים כלכליים. בהמשך התגייס וולף לצבא ואף לחם בווייטנאם. משמש כיום פרופסור לספרות אנגלית באוניברסיטת סטנפורד. עד כה התפרסמו בעברית ספריו: הרומן *אסכולה ישנה*, קובץ הסיפורים *לילה מסוים אחד* וספרו הביוגרפי *חיי הילד הזה*. וולף ידוע בעיקר בזכות סיפוריו הקצרים, שהקנו לו פרסום והערכה בקרב הקוראים והמבקרים כאחד. פרסומם של קובצי סיפורים קצרים משלו ומשל עוד אחרים (ריימונד קארבר, למשל) בשנות השמונים והתשעים הובילו להכרה על פריחת הסיפור הקצר בארצות הברית. ספרו האחרון - קובץ של סיפורים ישנים וחדשים (הכולל גם את הסיפור "המילר השני") - התפרסם בארצות הברית בסוף מרץ האחרון.

משך הזמן שבו התרחשו הסיפורים, תמך אף הוא בבירור בהשערה שהנבדקים ארגנו את הסיפור על זוהר בהתאם לדפוס הסיפור הליניארי.

נראה אם כן שהנבדקים הבינו את הסיפור המתפצל בהתאם לדפוס הסיפור הליניארי. הבנה זו נובעת מתהליך פסיכולוגי רחב הפועל במספר גדול של תופעות: אנו תופסים את העולם בהתאם לסכמות קוגניטיביות וקונספציות הקבועות בראשו (כתוצאה מלידה או מלמידה). סכמות וקונספציות אלו עוזרות לנו להסתגל לעולם, אולם לעתים הן גורמות לטעויות גסות בתפיסה (כמו במקרה של אילויות תפיסתיות) או בהבנה (כמו במלחמת יום כיפור כשהציעו פירוש מודיעיני שגוי להתנהגות האויב). האם גם הבנת הסיפור הנוכחי שובשה על ידי ארגונו באמצעות דפוס הסיפור הליניארי? מתברר שלמרות "ההיגיון" בהרחבת משך הזמן שבו התרחשו שלושת הסיפורים, הבנת הסיפור אכן שובשה.

נסתכל לדוגמה על הסיפור הכולל את הסדר הבא של שלושת הסיפורים: 'ידיר אבישי רז', 'צביעת השער', 'לב הארגמן'. במקרה זה הציעו הנבדקים פירוש ליניארי שלפיו התמשך הסיפור על פני 3.10 ימים בממוצע: ביום הראשון הגיעה זוהר לירושלים ובשני הימים הנוספים התרחשו שלושת הסיפורים. הבעיה היא שמעשית פירוש זה אינו אפשרי. כדי לראות זאת נבחן שתי פרישות אפשריות של שלושה סיפורים אלה על פני יומיים:

האחת: ביום השני התרחשו שני הסיפורים 'ידיר אבישי רז' ו-'צביעת השער', וביום השלישי התרחש הסיפור 'לב הארגמן';
השנייה: ביום השני התרחש הסיפור 'ידיר אבישי רז', וביום השלישי התרחשו הסיפורים 'צביעת השער' ו-'לב הארגמן'.

שתי אפשרויות אלה כוללות התרחשויות בלתי אפשריות מבחינה מעשית: זוהר אינה יכולה לנסוע באותו יום להדסה ואחר כך לתל אביב או לנסוע לתל אביב ואחר כך להדסה, משום שאינה יכולה להימצא בעת ובעונה אחת בשני מקומות. יתר על כן, לפי פירוש זה יוצא (בשתי האפשרויות) שזוהר נסעה לבקר את אביה ביום השלישי, דהיינו, יום לאחר שנתח.

אם כך, מהי הסיבה שבגללה ציינו הנבדקים שסיפור זה התמשך על פני שלושה ימים? הסיבה הנה כנראה, אשליה, הונאה עצמית. הנבדקים השלו עצמם שהפירוש הליניארי שלהם הוא טוב ויעיל, משום שהם התעלמו מכך שישום דפוס הסיפור הליניארי על הסיפור המתפצל אינו מיישב את כל הסתירות. אנחנו כבולים אפוא בדפוס הסיפור הליניארי ודוחסים בכוח לתוך תבנית זו כל סיפור, כמו גם את הסיפור המתפצל.

הכיוון מזרח: "ציור ללא קיר" - קומיקס חברתי-פוליטי (גיליון 15)
20 ש"ח (לא כולל דמי משלוח) 03-5224906

הכיוון מזרח 15
ציור ללא קיר קומיקס חברתי-פוליטי

תיאטרון

כרמית מירון

אנה קרנינה ואלכסנדר פן

"היה או לא היה" מאת עדנה מזי"א, התיאטרון הקאמרי, בימוי: עמרי ניצן, תפאורה ותלבושות: אורנה סמורגונסקי, דרור הרנזון, מוסיקה: יוסי בן-נון, כוריאוגרפיה: יחזקאל לזרוב

"מכל צבעי הקשת החיים / אני אוהב את צבע החיים!"
(שיר הלל לחיים, אלכסנדר פן)

כותרת המחזה של עדנה מזי"א לקוחה משירו של אלכסנדר פן 'רומאנס', הנכלל בספרון רחוב העצב החד סיטרי. בהמשך כותב פן "הפשר לא

הלנה ירלובה ויחזקאל לזרוב, "היה או לא היה"

נודע לי". גם לנו, הצופים, לא נודע פשרו של המחזה המתיימר להציג את דמותו ויצירתו של אלכסנדר פן. ודאי, הרומן הידוע בין המשורר יפה התואר לבין השחקנית, מלכת התיאטרון העברי, משך עטים רבים והצית דמיונות לא משוערים. אולם לא ניתן לצמצם את איכויותיהם וכשרונותיהם של שני אמנים דגולים אלה למסגרת של הבלי רכילות. כל אחד בתחומו - השחקנית הגדולה, והמשורר שביאליק גילה אותו, הבחין בפוטנציאל היצירתי שלו ולקח אותו תחת כנפי השגחתו והדרכתו - שווים יותר מסיפור רומנטי למתבגרים בגיל העשרה.

המשורר המהפכני, שכתב בשנת 1956 את השיר 'אני יהודי' (לאורך

הדרך) ובו התייחס אל "עשרת הדיברות" כאל בסיס איתן להשקפת עולמו היהודית והאנושית, יוצר השיר המדהים, הנבואי 'חזון ז'נבה', שנכתב בשנת 1934 (לאורך הדרך), שנה לאחר עליית היטלר לשלטון ובו דן בבעיות מלחמה ושלוש, ומכריז באורח עתידיני: "אֵלִילִי המחול / כעדר פרות / יוזמנו לכרפס / בורועות הגזים!" ובאותה ראייה נבואית מצמררת הוא חווה את אימי המלחמה הבאה: "כי אך צחוק הוא מלחמת תרע"ד / לאור חזונה של ז'נבה" (שם). הבוחר (במקרה זה הבוחרת) לעצב דמות מסובכת, מוכשרת ורבגונית כמו אלכסנדר פן ולהציגה על בימת התיאטרון, מתחייב בנפשו ההיסטורית והאמנותית כאחד. כנ"ל לגבי השחקנית הגדולה חנה רובינא. צעקותיה ההיסטריות, כפי שגולמו על ידי השחקנית הצעירה, צעירה מדי, הלנה ירלובה, כמבטאת את דמותה של רובינא - לא הלמו, לא את דמותה הנשית המלכותית ולא את כשרונה האמנותי הגדול. יש עדיין בקרבנו צופים רבים אשר זוכרים הן את דמותו של אלכסנדר פן והן את "אם המשיח" של חנה רובינא. רומן האהבה בין שני אמנים דגולים אלה וכאי היה לעטו של אמן הראוי לרמתם של נושאי כתיבתו. הצגת האווירה הקפריזית והווכחנית ששררה בבית הקפה של האמנים באותה תקופה, לא יצגה את הערכים שבהם דנו משוררים כמו ביאליק, שולנסקי ואחרים. ויש להצטער על כך.

"אנה קרנינה" הבימה-תיאטרון באר-שבע, על פי רומן מאת לב טולסטוי; עיבוד: הלן אדמונסון, תרגום: רבקה משולח, בימוי: אילן רונן, תפאורה: כנרת קיש, תלבושות: ילנה קלריק, מוסיקה: יוסי בן-נון, תנועה: מרינה בלטוב

"כל המשפחות המאושרות דומות זו לזו, כל משפחה אומללה - אומללה בדרכה שלה" ("אנה קרנינה" מאת לב טולסטוי, תרגום: נילי מירסקי)

עלילת הרומן של גדול הסופרים הרוסים, היא למעשה פשוטה ומורכבת בעת ובעונה אחת: סיפור המעשה שגרתו ביותר. אשה בוגדת בבעלה, עוזבת אותו ומתאבדת לאחר שהתאכזבה מן המאהב, וקיסרה תחת הלחץ החברתי שהחריב את חייה. ואף על פי כן, אנה קרנינה הוא רומן מסוג אחר לגמרי. עולמו אחר, דרך כתיבתו וראיית עולמו שונות ומורכבות לאין ערוך יותר מכל מה שנכתב לפניו. רומן האהבה של טולסטוי הוא רומן חברתי, ביקורתי, המחפש ערכים וטוהר מידות, כנות ואמת, בתוך ים השקרים הקונוונציונליים שבתוכם הוא חי ופועל. לכן, קשה להפוך יצירה רבת ממדים זו להצגת תיאטרון, המתקשה להכיל את מרב הדמויות והרעיונות שבספר. מאחר שחיי אדם אחד אינם יכולים לייצג רעיון בודד, ברומן של טולסטוי העלילה אינה מתרכזת באפיוזודה אחת עיקרית, אלא כוללת שפע של חוויות, התרשמויות, מחשבות ותגובות. אולם לבמה יש חוקים משלה, על כן בחרה המעבדת להתמקד בעלילת האהבה בין אנה לוורונסקי, הקציין יפה התואר, בתוספת הווג השני, קיטי ולוין.

יש להצטער רק על הקיטוע העלילתי הנגרם על ידי וילונות ענקיים המוויזים מצד לצד והמפריעים לעקוב אחרי התפתחות המחזה. ואשר למשחק, במרכז ההצגה עומדת, כמובן, יבגניה דודינה בתפקיד אנה קרנינה, אשר יופיה, רגישותה ועומק תגובותיה למתרחש העניקו ממד נוסף לדמותה המרוסקת. רמי הויברגר בתפקיד לוין, השכיל אף הוא באהבתו, בשנאתו ובכמיהתו לשכנע במשחקו. השתתפו עוד: אלכס אנסקי כקארנין, ויובל סגל כוורונסקי, הילה וידור בתפקיד קיטי ורבים אחרים. גם אם "אנה קרנינה" איננה הצגה מושלמת, כדאי גם כדאי לצפות בה ולו בשל משחקיה של יבגניה דודינה.

"תרבות". הוא דן בשתי תפיסות עיקריות, האחת, הרואה את המשפט כמכונן תרבות והשנייה הרואה אותו כמערכת תרבותית נבדלת.

אלכס בן-ארי: **ימים סמויים**, הוצאת כרמל סדרת קסת 2008, 51 עמ' "היזכר בדברים הרבה, / אחר כך שכח את כולם. / אחר כך היזכר בה. / אחר כך שכח אותה. / או קום. התרחק משולחנך. / לך בבית כפי שלא הלכת בו מעולם" (עמ' 11).

ורד לוינשטיין: **מה שמלא את הפה**, הוצאת כרמל 2008, 64 עמ' "נקי מרעב / נקי מעבר, מזהות / מלחמוד מלחמוס מלחשוק / אני נסחב בשערי / ומושך אל / מולך / שבך / ופתאום אהבה" ('מה אעשה אתך', עמ' 24).

צביקה שטרנפלד: **רקתה של הברידות, שירים 1977-2007**, הוצאת קשב 2008, 139 עמ'

"כשהמצפון הבילאומי ציץ לי / אספור מכוניות מדלגות / מעל למחסום / שהקמנו / מכוניות פזו' לבנות ומתוקות, / דחוסות בחום, / ריח הכפר עולה מהן, / והשנאה - / הבל פה ושיניים" ('יומן מילואים', עמ' 25). לכינוס השירים - שירי האינתיפאדה הראשונה, שירי אהבה, משפחה, נופים, שירים מארצות רחוקות ושיר פוליטי למחמוד דרוויש - נוספה אחרית דבר שכתב אבידב ליפסקר.

יואב רינן: **קינת מרסיאס, שלושה תהילים, שיר השירים**, הוצאת כרמל 2008, 88 עמ'

"אך מה לך ולסבלי, המשורר? / ומי שמך לפה לשיר את קינתי? / הקשב לשארת קולי המתפורר / וקח עמך את מתנתה של ברכתי: / ארוך אתה וארוחות הן המילים / אשר בוקעות מתוך קליפת הזיכרון / ולוואי וחרוץ יוולדו חולים / ועל קביים ידדו אל הקרון" ('קינת מרסיאס', עמ' 12).

אפרת הראל: **קידות**, הוצאת ספרי עתון 77 2008, 67 עמ'

ספר ראשון. "שבע דקות ממגדל שלום / (כן, זו עדיין אופציה) / החנויות כמשענות לבתים. / המדרכה מכסה את האדמה, / לנו יותר נוה ללכת" ('בבלי', עמ' 18).

ישראל, בהסתמך על מקורות היסטוריים.

בתיה שייך: **טפטפת המרק**, הוצאת ספרי עתון 77 2008, 143 עמ' קובץ סיפורים. אנקדוטות מסיפור המשפחה בשואה ובארץ, ובהמשך, סיפורים שעניינם התחדשות ותיקון.

רויאל נץ ומאיה ערד: **מקום הטעם, מסות על ספרות ישראלית, בין צליל להיסטוריה**, הוצאת אחוזת בית 2008, 319 עמ'

שמונה מסות, שבהן נבחנת השירה הישראלית המקומית על ציר ההיסטוריה והתרבות, בהתייחס למקומם של החרוז והמשקל. משירים של אלתרמן, פניה ברגשטיין ואהרן שבתאי, דרך דוד אבידן וחנוך לוין ועד טקסטים של מאיר אריאל וההמשייה הקאמרית.

עורכת עופרה יגלין: **שירי אהביה, זחייב, הסונטות של לאה גולדברג**

הוצאת ספרית פועלים 2008, 161 עמ' כינוס כל הסונטות של גולדברג, אלו שכתבה (ביניהן 'אהבתה של תרזה די מון', 'פצעי אהב' ועוד), ואלו שתרגמה (מבחר סונטות של פטרקא, דנטה, בודלר, עמנואל הרומי ואחרים). כן נכללו בספר סונטות מן העיזבון, טיוטות ונוסחים מוקדמים של שירים מוכרים. עופרה יגלין וגדעון טיקוצקי העמידו אחרית דבר.

מנחם מאוטנר: **משפט ותרבות**, הוצאת אוניברסיטת בר אילן 2008, 359 עמ'

פרופ' מנחם מאוטנר מנסה להבהיר את מושג המשפט באמצעות המושג

נשלחה לוטרבורק ולברגן בלון. בטי גדה ממקום למקום בזהות ארית. הקשר בין האחיות מעולם לא ניתק.

דן לזר: **שפת המאה הבאה**, הוצאת ספרי עתון 77 2008, 63 עמ' ספר שלישי. קובץ שירים המותח קו בין השואה לישראל 2008. "אתה מוזמן / אדון מוזלמן / אל עולם התענוגות, / אל אולם המסיבות, / אל הקוקטייל התמידי, / אל הקוקפיט הממריא, / אל הקוק הפרסי" (אתה מוזמן, מוזלמן, עמ' 16).

עדה פגיס: **ימי אפלה, רגעי חסד, פרקים מחיי ישראל גוטמן**, הוצאת הקיבוץ המאוחד-יד ושם, הכבשה השחורה 2008, 248 עמ' הביורגריה של חוקר ומתעד השואה ישראל גוטמן, ששרד מכל חבריו לכן השומר הצעיר שהשתתפו במרד גטו ורשה. גוטמן עבר למיידנק, לאשוויץ, ובצעדת המוות למאוסהאוזן, שירת בבריגדה, וסייע בהעפלה.

אלישע פורת: **קריאה מאוחרת**, הוצאת גוונים 2008, 125 עמ' עיונים ביצירתו של אבא קובנר וביחסיו עם המשוררת יוכבד בת-מרים ועם המשורר אבות ישורון, ורשימות נוספות; מסות קטנות המעוצבות כסיפורים אנושיים.

נורית גוברין: **קריאת הדורות, ספרות עברית במעגליה**, כרכים ג', הוצאת כרמל ואוניברסיטת תל אביב 2008 המשך לשני כרכים קודמים שהופיעו ב-2002 (בהוצאת גוונים ואוניב' ת"א). קריאת ספרות בהקשריה ההיסטוריים והאקטואליים; פרשיות שונות הקשורות בגיבורי תרבות בארץ

יומנו של סטר גינז 1941-1942, עורכת: חוה פרסבורגר, הוצאת יד ושם, דביר 2008, 175 עמ' יומנו של ילד יהודי בן ארבע-עשרה, בטרם גורש לטרוויינשטאט. היומן מבטא בנאמנות חיים ההולכים ומתקררים. ציוריו היפים של פטר גינז מלווים את הכתוב. אחד מהם, הציור "נוף ירח", ליווה את האסטרונאוט אילן רמון במסעו לחלל. חוה פרסבורגר, שהביאה את הספר להפוס, היא אחותו של פטר גינז. יונתן ספרן פויר העמיד הקדמה לספר.

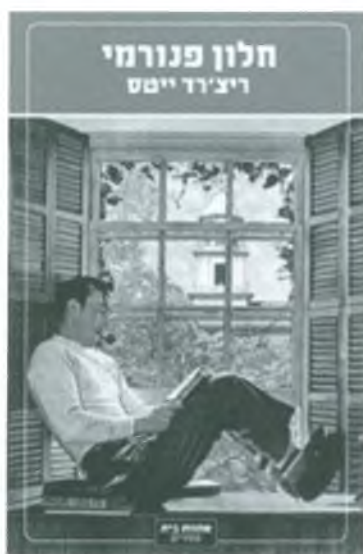
ז'קי ברקן: **מסע בשחור לבן**, הוצאת עקד 2008, 198 עמ' סיפור היוו של ברקן, יליד בריסל, שהוותר אצל שתי משפחות נוצריות בבבלגיה, והגיע לישראל עם עליית הנוער. חיפשו אחר המקום בו הוותר, ביקרו בפעוטון שם נפרד מאמו, מפגש עם מי שדאגה לו למקום מסתור, ועוד.

שרה גולדרייך: **ילדי איננו זיכרונות צורבים מקפסולות ומאשוויץ**, הוצאת יד ושם 2008, 111 עמ' שרה ויוסי חיו בכפר בקפסולות, שם נולד בנם בוריס. בקיץ 1940 גויס יוסי לפלוגות העבודה ההונגרית ונרצח. בדרך לאשוויץ נקרע בוריס מזרועותיה של שרה, זכרו אינו מרפה ממנה עד היום.

בטי באוש, אלישבע אורבך: **השקט שנשבר, סיפורן של שתי אחיות מהולנד בימי המלחמה**, הוצאת יד ושם 2008, 139 עמ' סיפורן של שתי אחיות ילדות הולנד, והדרך שעשו כל אחת בנפרד כדי לשרוד בימי השלטון הנאצי. אלישבע

החידתית, יהודייה ילידת וינה, קומוניסטית בצעירותה, שהיתה אשתו של הסוכן הכפול הבריטי קים פילבי ואף היתה מעורבת בפרשיות ריגול ידועות. המתרגמת הוסיפה הערות.

ריצ'רד ייטס: **חלון פנורמי**, מאנגלית: קטיה בנוביץ, הוצאת אחרות בית 2008, 379 עמ' פרנק ואייפריל וילר חיים עם שני ילדיהם הקטנים בפרוור אמריקאי מהוגן. חייהם נקלעים למשבר כשאייפריל מציעה לפרנק לעזוב את משרתו הפקידותית המשמימה ולעקור לפריס, לחיים רוחניים ומספקים יותר.

מארק הארון: **בעיה קטנה**, מאנגלית: אמיר צוקרמן, הוצאת מחברות לספרות 2008, 445 עמ'

אשתו מנהלת רומן עם חברו לעבודה, בתו מתחנת טוב, בנו נמנע מלהזמין את אהובו לחתונה והוא עצמו חושש שלקה בסרטן. תיאור התפרקותה של משפחה רגועה, באופן מטריד ומצחיק כאחד.

קיראן דסאי: **ירושה של אובדן**, מאנגלית: מאיר בן שלום, הוצאת עם עובד 2008, 429 עמ'

בכפר שקט מול ההימלאיה, על רקע מתיחות הגבול בין הודו לנפאל, חיים בכית שהיה פעם מפואר, נערה יתומה, סבה, שופט אנגלופיל בגמלאות וטבח-משרת שחייו נסבים סביב בנו, מהגר בלתי חוקי המנסה להגשים את החלום האמריקאי. החיים משתנים עם הופעתם של לוחמי גרילה בבית.

הלנה יגב-מור: **משל התאנה**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, סדרת צפון 2008, 270 עמ' סיפור ילדות והתבגרות בבאר שבע של שנות השישים. הגיבורה, בתו של פני תושב הארץ ונוצרי אדוק, כמהה להשתלב בעיר הדרומית והחמה. סיפורה משתלב בהיסטוריה המשפחתית - סיפורם של האינגרים, פינים שחיו בברה"מ ונמלטו ממנה לפינלנד כפליטים בעקבות הטיהורים של סטאלין ומלחמת העולם השנייה.

ציון בן-כנען: **כאמצע החורף**, הוצאת גוונים 2008, 189 עמ'

מחלתו ואשפוזו של עורך דין מכובד ומצלח מכנסת סביבו את משפחתו הקטנה והמאוזנת לכאורה, וחושפת סוד מעברו. בעקבות הגילוי יוצאים בני המשפחה לחיפוש עצמי אחר אהבה, תשוקה והגשמה של אינטימיות.

יעל בן-צבי: **חתונה בשלג**, הוצאת גוונים 2008, 79 עמ'

קובץ סיפורים, שניתן לקרואו גם כרומן. הגיבורה - גלי - והדמויות הסובבות אותה, אם שתלטנית מדי, אם שקט מדי, ספק-אם שבא והולך, וחיפוש עיקש אחר אהבה והכרה. יעל בן-צבי מתארת מציאות המשלבת זרמים אפלים הרוחשים מתחת לשקט עם ראייה אירונית וחדה.

ברברה הוניגמן: **פרק בחיי**, מגרמנית: דפנה עמית, הוצאת עם עובד 2008, 141 עמ' ברברה הוניגמן מספרת את סיפורה של אמה

סמדר שרת: **אנטומיה של לב שלם**, הוצאת ספרי 'עתון 77' 2008, 69 עמ' "כשהשמים נפלו מעלי / חישבתי את התנועה המדויקת של הלב / תנועה דקיקה / איך נוצרת מועקה / איך הזמן עובר לאט בתוך הקונכיה" (עמ' 34).

אלי הירש: **מוזיקה חדשה**, הרגול עם עובד 2008, 163 עמ'

"אצא אל הים בסירה לבקש לגופי בעל / הים רדוד וצמא ובעל לא ימצא / קולי יתנפץ אל החוף ויקונן - איה בעלי / איה הכוכב שיאיר את חיי הכבים / מי יאביק את גופי בפרח הלילה? (רחם הלילה, עמ' 9).

רבקה אילון: **רק ציור דק**, כרמל 2008, 127 עמ'

"אי מי שגזר את פני / עשה בהם מלאכה / השתי והערב פוקעים את עדי / חוט חוט אזור אל אבניים // ולעתים מי שואל: האת היא באר של מרים?" (ללא שם, עמ' 21).

סמי מיכאל: **עאידה**, הוצאת כנרת זמורה ביתן 2008, 271 עמ'

רומן המתרחש בעיראק המודרנית, בתקופת משטרו של סדאם חוסין. אהבתם של זכי דאלי, יהודי מבוגר, מגיש בטלוויזיה העיראקית, ושל עאידה, פליטה כורדית הנכנסת לחייו בפתאומיות.

שמעון אדף: **פנים צרובי חמה**, הוצאת עם עובד 2008, 479 עמ'

אורי אלחייני - סופרת נוער ואם תל-אביבית, היא פלורה מנתיבות של שנות השמונים, שחווה התגלות אלוהית בילדותה. התגלות שהשיבה לה את יכולת הדיבור והעניקה לה שם חדש. התגלות שנייה מחוללת בה טלטלה עזה.

